

ISSN: 0569-9746 E-ISSN: 2667-629X

ANADOLU

ARAŞTIRMALARI

ANATOLIAN RESEARCH

JAHRBUCH FÜR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

SAYI/ISSUE

26

YIL/YEAR

2022

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN: 0569-9746 E-ISSN: 2667-629X

ANADOLU ARAŞTIRMALARI

ANATOLIAN RESEARCH

JAHRBUCH FUR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

SAYI/ISSUE

26

YIL/YEAR

2022

Anadolu Araştırmaları
Anatolian Research

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN 0569-9746 E-ISSN 2667-629X

Sayı / Issue 26, 2022

Dizinler / Indexing and Abstracting

SCOPUS

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin

DOAJ

ERIH PLUS

SOBİAD

EBSCO Humanities Source

EBSCO Central & Eastern European Academic Source

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR

İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Department of History, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,

Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ordu Cad. No: 6, Laleli, Fatih 34459, İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 455 57 00 / 15947

E-posta: anadoluarastirmalari@istanbul.edu.tr

<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/anar/home>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,

Fatih / İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors bear responsibility for the content of their published.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca'dır.

The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French and Italian.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– mhsayar@istanbul.edu.tr; mhsayar@gmail.com

Baş Editör Yardımcıları / Co-Editors in Chief

Doç. Dr. Erkan KONYAR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – ekonyar@gmail.com

Doç. Dr. Meltem DOĞAN-ALPARSLAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü,
İstanbul, Türkiye – mdoganalparslan@gmail.com

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Editorial Asistan / Editorial Assistant

Dr. Armağan TAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – armagantan@gmail.com

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Güler ÇELGİN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, İstanbul, Türkiye
– gulercelgin@gmail.com

Prof. Dr. Sedif ÇOKAY KEPÇE – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – scokay@hotmail.com

Prof. Dr. Mihriban ÖZBAŞARAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul Türkiye
– ozbasaranmihriban@gmail.com

Prof. Dr. Gülsün UMURTAĞ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – gulsunumurtak@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Gonca DARDENİZ ARIKAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– goncadardenizarikan@istanbul.edu.tr

Araş. Gör. Dr. İpek DAĞLI – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – ipek_dagli@hotmail.com

Araş. Gör. Dr. Selin ÖNDER – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – selinonder@gmail.com

Prof. Dr. Emel ERTEN – Hacı Bayram-ı Veli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Ankara, Türkiye – emel.erten@hbv.edu.tr

Prof. Dr. Burçin ERDOĞU – Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya, Türkiye – berdogu@gmail.com;
burcinerdogu@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU – Marmara Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi, İstanbul, Türkiye – kemalettinkoroglu@gmail.com

Prof. Dr. Hasan MALAY – Ege Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri Bölümü, İzmir, Türkiye – hasan.malay@gmail.com

Prof. Dr. Aslı ÖZYAR – Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – ozyar@boun.edu.tr

Prof. Dr. Remzi YAĞCI – 9 Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, İzmir, Türkiye – remziyagci@gmail.com

Doç. Dr. Bülent ARIKAN – İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – bulent.arikan@gmail.com

Prof. Dr. Altay COŞKUN – University of Waterloo, Canada – altay.coskun@uwaterloo.ca

Prof. Dr. Angelos CHANIOTIS – Institute for Advanced Studies/Princeton, USA – achaniotis@ias.edu

Prof. Dr. Christopher JONES – Institute for Advanced Studies/Princeton, USA – cjones@fas.harvard.edu

Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE, University of Rom, La Sapienza, Department of Archaeology, Italy
– marcella.frangipane@uniroma1.it

Prof. Dr. Helmut HALFMANN – University of Hamburg, Hamburg, Germany – helmut.halfmann@uni-hamburg.de

Prof. Dr. Johannes NOLLÉ – University of Munich, Münih, Germany – nolle@gmx.net

Prof. Dr. Askold IVANTCHIK – Ausonios, Maison de Recherche, Bordeaux, France – ivantchik@u-bordeaux-montaigne.fr

Prof. Dr. Kaja HARTER – Uibopuu, University of Hamburg, Hamburg, Germany – kaja.harter@uni-hamburg.de

Prof. Dr. Francesco PRONTERA – University of Perugia, Italy – francesco.prontera@unipg.it

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Benett SALWAY – University College, London, England – *r.salway@ucl.ac.uk*

Prof. Dr. Mary STINER – University of Arizona, Department of Archaeology, USA – *mstiner@arizona.edu*

Prof. Dr. Stephan WESTPHALEN – University of Heidelberg, Department of Art History, Germany – *stephan.westphalen@web.de*

Dr. Ulrike PETER – Griechischer Münzwerk, Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (Academy of Sciences), Berlin, Germany – *peter@bbaw.de*

Dr. Maria RANGUELEVA GUROVA – National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences Prehistory Department, Bulgaria – *gurova.maria@yahoo.com*

DANIşMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI – Alma Mater Studiorum - University of Bologna, Department of History and Cultures, Bologna, Italia – *nicolo.marchetti@unibo.it*

Prof. Dr. Michael Alexander SPEIDEL – University of Zurich, Zurich, Switzerland – *mspeidel@sunrise.ch*

Prof. Dr. Christian MAREK – University of Zurich, Zurich, Switzerland – *marek@hist.uzh.ch*

Prof. Dr. Henner von HESBERG – German Archaeological Institute, Berlin, Germany – *henner.von.hesberg@icloud.com*

Prof. Dr. John MA – University of Columbia, NY, USA – *john.ma@columbia.edu*

Dr. Alan GREAVES – University of Liverpool, England – *greaves@liverpool.ac.uk*

Prof. Dr. Roger MATTHEWS – Reading University, England – *r.j.matthews@reading.ac.uk*

Prof. Dr. Peter BIEHL – SUNY-Buffalo, USA – *pbiehl@buffalo.edu*

Prof. Dr. Olivier Can HENRY – University Lumière Lyon 2, (Labraunda Excavation Head), Lyon, France – *olivierhenry@gmail.com*
olivier.henry@univ-lyon2.fr

Prof. Dr. R. R. Roland SMITH – Lincoln College Oxford University (Aphrodisias Excavation Head), Oxford, United Kingdom – *bert.smith@classics.ox.ac.uk*

Prof. Dr. Christof BERNIS – Universität Hamburg (Miletos Excavation Head), Hamburg, Germany – *christof.berns@uni-hamburg.de*

Prof. Dr. Charles Brian ROSE – University of Pennsylvania, The Department of Classical Studies (Gordion Excavation Head), Philadelphia, USA – *roseb@sas.upenn.edu*

Prof. Dr. Felix PIRSON – German Archaeological Institute, Istanbul Department, Director of Pergamon Excavations, İstanbul, Türkiye – *Felix.Pirson@dainst.de*

Dr. Andreas SCHACHNER – German Archaeological Institute, Istanbul Department, Director of Pergamon Excavations, İstanbul, Türkiye – *andreas.schachner@dainst.de*

Doç. Dr. Inge UYTTERHOEVEN – Koç University, Department of Archeology, İstanbul, Türkiye – *uytterhoeven@ku.edu.tr*

Dr. Sarah JAPP – German Archaeological Institute, Orient Department, Podbieski Allee, Berlin – *sarahjapp@yahoo.de*

Dr. Laurence ASTRUC – allée de l'Université, CNRS Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie, France – *laurence.astruc@gmail.com*

Prof. Dr. Halil TEKİN – Hacettepe University, Department of Archeology, Ankara, Türkiye – *htekin@hacettepe.edu.tr*

Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ – Başkent University, Ankara, Türkiye – *tekkok@baskent.edu.tr*

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM – Mimar Sinan Fine Arts University, Department of Archeology, İstanbul, Türkiye – *zerdem@gmail.com*

Prof. Dr. Oğuz TEKİN – Koç University, AKMED, Antalya, Türkiye – *ogtekin@ku.edu.tr*

Prof. Dr. Turhan KAÇAR – Medeniyet University, Faculty of Literature, Department of History, İstanbul, Türkiye – *turhankacar@gmail.com*

Prof. Dr. Burcu ERCİYAŞ – Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Ankara, Türkiye – *berciyas@metu.edu.tr*

Doç. Dr. Elif KOPARAL – Mimar Sinan Fine Arts University, Department of Archeology, İstanbul, Türkiye – *ekoparal@gmail.com*

Doç. Dr. Güneş DURU – Mimar Sinan Fine Arts University, School of Conservation and Restoration of Movable Cultural Heritage, İstanbul, Türkiye – *gunes.duru@msgsu.edu.tr*

Doç. Dr. Çiler ÇİLİNGİROĞLU ÜNLÜSOY – Ege University, Department of Archeology, İzmir, Türkiye – *cilingirogluciler@hotmail.com*

Doç. Dr. Zafer DERİN – Ege University, Department of Archeology, İzmir, Türkiye – *zafer.derin@ege.edu.tr*

Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan MUSTAFAOĞLU – Hacı Bayram Veli University, Department of Archeology, Ankara, Türkiye – *gokhan.mustafaoglu@hbv.edu.tr*

Dr. Öğr. Üyesi, Oğuz YARLIĞAŞ – Medeniyet University, Department of History, İstanbul, Türkiye – *yarligaso@gmail.com*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Yukarı Dicle Vadisi'nde Bulunan Sere Şippe Höyük üzerine ilk Gözlemler (Dargeçit/Mardin/Türkiye) Preliminary Observations on the Sere Şippe Mound in the Upper Tigris Valley (Dargeçit/Mardin/Turkey) Ergül Kodaş	1
Earliest Occupation at Aşağı Pınar: Layer 7 Aşağı Pınar ilk Yerleşim Evresi: 7. Tabaka Şemsettin Akyol, Şafak Nergiz, Eylem Özdoğan	27
Acemhöyük'ten Bir "Suriye Şişesi" A Syrian Bottle from Acemhöyük Yalçın Kamış	41
İzole Bir Bölgede Demir Çağı ve Sonrası: Bingöl-Solhan Kalesi Iron Age and Later Periods in an Isolated Region: The Bingöl-Solhan Fortress Harun Danışmaz, Kemalettin Köroğlu	65
Ankara'dan Isis-Tykhe Betimli Sihirli Bir Grup Yüzük Taşı A Group of Gems with Isis-Tyche Depictions from Ankara Melih Arslan, Yavuz Yeğin	81
Paphlagonia Hadrianopolisi'nden Yeni Bir Mezar A New Tomb from Hadrianopolis in Paphlagonia Mevlüt Eliüşük	101
Friendship and Rivalry: Local Relations and Cultural Environment in Constantinople and Nicomedia in the Light of Libanius' Orations and Letters Dostluk ve Rekabet: Libanius'un Söylev ve Mektupları Işığında Constantinopolis ve Nikomedia'da Yerel İlişkiler ve Kültürel Çevre Onur Sadık Karakuş.....	125

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

Onüç Yıl İstanbul (1937-1949): Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye'deki Sürgünde Mektuplaşmaları (Ed. Jan Schmidt)	
Thirteen Years in Istanbul (1937-1949). German Assyriologist Fritz Rudolf Kraus and His Correspondences in Turkish Exile (Ed. Jan Schmidt)	
Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949) Der deutsche Assyriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil (Ed. Jan Schmidt).	
Vildan Yarlığaş.....	143

Anma Yazıları / Obituaries

Profesör Dr. Hasan Malay 15. 05. 1948 – 23. 02. 2022 Anadolu Eskiçağ Tarihine Adanmış Bir Hayat.....	147
Dr. İsmail Kaygusuz 5 Nisan 1944, Onar köyü / Arapgir / Malatya 3 Şubat 2022 İstanbul.....	159
Burhan Varkıvanç Profesör'ü Anlayarak Anmak.....	163
Alexandru Avram (1956-2021).....	167
Prof. Marc Waelkens Anısına	177

Yukarı Dicle Vadisi'nde Bulunan Sere Şippe Höyük üzerine ilk Gözlemler (Dargeçit/Mardin/Türkiye)

Preliminary Observations on the Sere Şippe Mound in the Upper Tigris Valley (Dargeçit/Mardin/Turkey)

Ergül Kodaş¹

¹Mardin-Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü Tarih Öncesi Arkeolojisi
Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

ORCID ID: E.K. 0000-0001-8340-5828

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ergül Kodaş,
Mardin-Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü Tarih Öncesi Arkeolojisi
Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye
E-mail: ergulkodas@gmail.com

Başvuru/Submitted: 16.02.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 11.05.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 18.05.2022

Kabul/Accepted: 25.06.2022

Atıf/Citation: Kodaş, E. (2022). Yukarı Dicle
Vadisinde bulunan Sere Şippe Höyük üzerine ilk
gözlemler (Dargeçit/Mardin/Türkiye). *Anadolu
Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 1–25.
<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1074847>

ÖZ

2019 yılında tespit edilen Sere Şippe Höyük Mardin İli Dargeçit ilçesi Temelli Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Dicle Nehir yatağının yaklaşık 1500 m kuzey-batısında bulunan yerleşim yerinde, Ilısu Barajı ve HES Projesi kapsamında kazılar yapmakta olan Boncuklu Tarla kazı ekibi tarafından 2019 yılında yapılan yüzey araştırmasında çanak çömlek, yontmataş, sürtme taş, kemik alet ve parçaları ile süs eşyaları toplanarak koruma altına alınmıştır. Sere Şippe Höyük yerleşim yerinde toplanan yontmataş aletler, çanak-çömlek parçaları ve diğ er buluntular yerleşimin hem Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de hem de Çanak-Çömlekleli Neolitik Dönem'in başlarında iskan gördüğünü düşündürmektedir. Bilhassa bulunan çanak-çömlek parçaları Proto Hassuna çanak-çömlek geleneğine aittir ve höyüğün Çanak-Çömlekleli Neolitik Dönem'in başlarında iskan gördüğüne işaret etmektedir. Ayrıca mikrolit aletlerin ve oluklu taş objelerin varlığı höyüğün Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de de iskan görmüş olabileceğini de düşündürmektedir. Höyükte toplanan parçalar arasında Halaf Dönemi çanak-çömlek parçaları ve yerleşim yerinin yakınlarında bulunan çakmaktaşı yatakları üzerinde Paleolitik Çağ'a ait aletler de bulunmaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Yukarı Dicle Vadisi, Proto Hassuna, Çanak-Çömleksiz Neolitik, Çanak-Çömlekleli Neolitik, Sere Şippe, Mardin

ABSTRACT

The Sere Şippe mound is an archaeological site located in the Temelli neighborhood of Dargeçit district in Turkey's Mardin Province. The site was discovered in 2019 during a survey conducted by the archaeology team working at Boncuklu Tarla, another site situated around 1,500 m to the northwest and researched within the scope of the Ilısu Dam Project. The surface materials collected at the Sere Şippe mound include sherds, chipped stones, ground stones, bone tools, and ornaments. These finds suggest Sere Şippe mound to have been inhabited during the Early Neolithic Era and Pottery Neolithic Early Neolithic Era Pre-Proto Hassuna and Proto Hassuna pottery traditions are represented by several sherds, hinting at this mound having been occupied at the beginning of the Pottery Neolithic. In addition, the presence of microlithic tools and grooved stone objects implies that the settlement had seen human activities during the Pre-Pottery Neolithic. Halaf sherds and Paleolithic tools are among the finds that have been collected around the natural flint stone layers near the site.

Keywords: Upper Tigris Basin, Proto Hassuna, Pre-Pottery Neolithic, Pottery Neolithic, Sere Şippe, Mardin

EXTENDED ABSTRACT

The Sere Şippe mound is located in the Temelli quarter of Dargeçit District in Turkey's Mardin Province. The settlement is around 570 m above sea level and situated between two separate stream beds to the west of the Tigris River. These streams converge approximately 650 m east of the settlement and merge into the Tigris River. A mountain range reaches a height of 1200 m in the north and east. Today, several hilly areas are found between narrow valleys that are opened up by seasonal stream beds between the Tigris River and the mountain range. The Sere Şippe mound is situated atop one of these flat hilly areas.

The settlement was reported by the workers from the Boncuklu Tarla excavation, whose research had been carried out within the scope of the Ilisu Dam and HES project. The Boncuklu Tarla excavation team conducted a short-term survey in 2019 to establish the dimensions and chronology of the Sere Şippe mound. They were granted permission by Mehmet Deniz, the director of the Mardin Museum, due to the increasing concerns stemming from the rise of the dam water level. The survey team found sherds, chipped stones, ground stone and bone tools, and ornaments dating to the Neolithic period. Several Lower Palaeolithic chipped stone tools were also found around the natural flint stone layers near the settlement. The chipped stone tools, sherds, and other finds collected at the Sere Şippe mound suggest that the settlement had been inhabited during the Pre-Pottery Neolithic and beginning of the Pottery Neolithic Eras. The Pre-Proto and Proto Hassuna sherds indicate the mound to have been occupied at the beginning of the Pottery Neolithic. In addition, the presence of microlithic tools and grooved stone objects demonstrate that the Sere Şippe mound may have been inhabited during the Pre-Pottery Neolithic. The sherds collected at the Sere Şippe mound have characteristics similar to those found at the Yarim Tepe I, Tell Sotto, Umm Dabaghiyah, Tell Hazna II, Tell Seker el-Ahmar, Sumaki Höyük, Salat Camii Yanı, Tell Kashkahok II, and Kendale Hecale excavations. This situation suggests that the Sere Şippe mound contains Late Pre-Pottery Neolithic (PPNB) and Early Pottery Neolithic layers, as were found at the Sumaki mound and Tell Seker Ahmar settlements. However, a painted pottery fragment from the Sere Şippe mound exhibits similar characteristics to the Early Halaf examples. The presence of sherds from the early and late phases of the Pottery Neolithic allows us to conclude that Sere Şippe mound had been inhabited for a long period. Sere Şippe mound's chipped stone assemblages consist of Pre-Pottery Neolithic and Pottery Neolithic tools. Obsidian blades dominate the chipped stone assemblage. Although large obsidian blades are more common, microlithic tools are particularly important.

The preliminary studies on the Sere Şippe mound surface assemblage reveal the site to be able to be dated back to the Late Pre-Pottery Neolithic and Pottery Neolithic Eras, especially the early phases of the latter. The relative dating of the Sere Şippe mound suggests a chronological continuity between the two settlements rather than overlap. However, during

the excavations and surveys carried out in the same region, some settlements such as Kavile Saruhan and Kulahke Benabahlu Pottery were found to contain Neolithic finds. Field surveys on the Harabe, Kavile Saruhan, and Kulahke Benabahlu settlements revealed Proto-Hassuna sherds, while Hassuna-Samarra and Halaf sherds are among the finds from the Havuz Mevkii excavations. In conclusion, the Sere Şippe mound is a site located on the west bank of the Tigris River and right next to the Ilısu Dam and has been under threat from agricultural activities and erosional effects caused by the new climatic and geographical conditions created by the dam. Therefore, we believe that the settlement should be investigated in more detail in the near future.

Giriş

Sere Şippe (Şelale Başı Höyük) Höyük Mardin İli Dargeçit İlçesi Temelli Mahallesi sınırları içerisinde (Figür 1 a; Harita 1). Deniz seviyesinden yaklaşık 570 m yükseklikteki yerleşim Dicle Nehri'nin batısındaki iki ayrı dere yatağının ortasında yer almaktadır (Figür 1 b)¹. Her iki dere yatağı yerleşimin yaklaşık 650 m doğusunda birleşerek 350 m doğuda Dicle Nehri'ne karışmaktadır². Ayrıca yerleşimin kuzeyinde ve doğusunda yer yer 1230 m yüksekliğe kadar ulaşan dağ sıraları yer almaktadır. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise yerleşimin yaklaşık 250-300 m kuzeyindeki çakmaktaşı yataklarıdır. Yerleşimden toplanan çakmaktaşı aletlerin bu yataklardaki bloklardan yontuldukları düşünülmektedir. Bu alanda Neolitik Çağ'ın yanı sıra Alt Paleolitik Dönem'e ait olabilecek çok sayıda yontmataş alet de mevcuttur (Figür 2)³. Ilisu Barajı ve HES Projesi kapsamında baraj inşaat sahasında yapılan yüzey araştırmalarında da Paleolitik Dönem'e ait çok sayıda lokalite belirlenmişti (Taşkiran, Kartal 2002, Taşkiran, Kartal 2010, Ökse ve diğ., 2014). Bu bağlamda Sere Şippe Höyük'ün etrafında bulunan çakmaktaşı yatakları üzerinde de bu döneme ait yontmataş kalıntılarının varlığı şaşırtıcı değildir.

Araştırma ve Bulgular

Sere Şippe Höyük 2019 yılında Ilisu Barajı ve HES projesi kapsamında kazılan Boncuklu Tarla yerleşiminde çalışan işçiler tarafından bildirilmiştir. Bu bağlamda Ilisu Baraj Gölü'nün hemen batı kıyısındaki höyükte Mardin Müze Müdürlüğü'nce⁴ höyüğün boyutları ve dönemlerinin anlaşılabilmesi amacıyla kısa süreli bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırmalar Boncuklu Tarla kazı ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Sere Şippe Höyük'te çanak çömlek parçaları, yontmataş aletler, sürtme taş aletler, kemik aletler (ve parçaları) ve süs eşyaları toplanarak koruma altına alınmıştır (Figür 3)⁵. Bu çalışma höyük üzerinden toplanan buluntuların ön tanıtımını içermektedir.

Yontmataş buluntular

Yerleşimden toplanan 137 adet yontmataş ürün arasında obsidiyen parçalar yoğunluktadır (102 parça). Ayrıca çakmaktaşı yongalar, taş kalemler, delgiler, ön kazıyıcılar, ok uçları ve çekirdekler de bulunmaktadır (Tablo 1). Obsidiyen aletlerin neredeyse tamamı dilgi veya dilgicik taşmalıklar üzerine şekillendirilmiştir (89 adet). Söz konusu aletlerin büyük bir bölümünün, bölgede bulunan Sumaki Höyük ve Salat Cami Yanı yerleşimlerinden de çok

1 Yerleşim Boncuklu Tarla'nın yaklaşık 2000 m kuzeyindedir.

2 Dicle Nehri ile bu dağ sırası arasında kalan alanda, günümüzde, mevsimlik derelerin açmış olduğu dar vadiler arasında çok sayıda düz tepelik alan bulunmaktadır.

3 Bunlar arasında el baltaları, çaytaşı aletler ve değişik yongalar bulunmaktadır.

4 Dönemin Müze Müdürü Mehmet Deniz'in izniyle ve Boncuklu Tarla kazı temsilcisinin gözetiminde.

5 Amorf niteliğindeki buluntular Artuklu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Deposu'nda, Boncuklu Tarla ve Çemka Höyük malzemelerinin de bulunduğu, koruma altındadırlar.

sayıda tespit edilmiş olan (Erim-Özdoğan 2011; Maeda 2011; Miyake 2011), kırılarak şekillendirilmiş orak dilgileri olduğu düşünülmektedir (Figür 4). Ayrıca bir obsidiyen ile bir çakmaktaşı dilgi neredeyse tündür (Figür 5) diğerleri ise bilinçli kırılmış 1,5-5 cm uzunluğunda parçalara aittir. Bazı obsidiyen dilgiler üzerinde de çöntükler bulunmaktadır. Çakmaktaşı aletlerde (92 parça) ise orak dilgilerinin çok az sayıda olduğu ama ön kazıyıcı, kenar kazıyıcı, kalem keski ve burğu delici gibi aletlerin çakmaktaşı taşımaları (dilgi veya yonga) üzerine şekillendirildikleri görülmektedir (Figür 6 d-m). Obsidiyen dilgi ve dilgiciklerin (ve aletlerin) neredeyse tamamı baskı yöntemiyle yongalanan dilgiler olmasına karşın çakmaktaşı dilgi ve dilgicikler hem baskı hem de doğrudan veya dolaylı vurma yöntemiyle yapılmış bir yongalamaya işaret etmektedir (Figür 5 b, Figür 6 b-c, g, j-l, Binder 2007, Altınbilek-Algül 2013, Abbas 2013, 2017). Bunun yanı sıra bazı parçaların tipolojik özellikleri ve boyutları naviform çekirdeklerden yapılan yongalamalara ait olabileceklerini düşündürmektedir (Figür 6 f; Abbas 1997, Aurenche, Kozłowski 2000). Sere Şippe Höyük'te tespit edilen söz konusu yontmataş endüstrisi Sumaki Höyük ve Salat Cami Yanı yerleşimlerinden de bilinmektedir (Erim-Özdoğan 2011; Maeda 2011; Miyake 2011). Söz konusu yontmataş aletler Yukarı Mezopotamya Çanak-Çömleklili Neolitik Dönem erken evresi karakteristik özelliklerine sahiptir.

Höyükte toplanan parçalar genelde büyük dilgiler olmakla birlikte çakmaktaşı ve obsidiyen parçalar arasında dilgicikler de bulunmaktadır (Figür 6 h-i). Özellikle bazı obsidiyen dilgiciklerin şekillendirilerek mikrolit alet olarak kullanıldıkları gözlemlenmektedir. Bunlardan biri yarım biçimli bir alete, bir diğeri trapeze ve sonuncusu da ikiz kenar üçgene aittir (Figür 7 a-c). Bu açıdan söz konusu yontmataş aletlerin hepsinin geometrik mikrolit kategorisine girdikleri söylenebilir. Söz konusu mikrolit aletler (ve yukarı da bildirmiş olduğumuz naviform çekirdekler üzerinden üretilmiş olabilecek dilgiler) Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem için karakteristiktir ve yaklaşık 2000 m güneyinde bulunan Boncuklu Tarla'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem tabakalarında karşımıza sıklıkla çıkmaktadır (Abbas 1997; Kodaş 2019). Bu noktada Sere Şippe yerleşim yerinin Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de de iskan görmüş olabileceğine işaret etmektedir. Fakat baskı yöntemi ile üretilmiş büyük dilgiler Yukarı Mezopotamya'da (özelde de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde) daha çok Çanak-Çömleklili Neolitik Dönem'de karşımıza çıkmaktadır (Kozłowski 1999, Altınbilek-Algül 2012, Altınbilek-Algül ve diğ., 2012, Pelegrin 2012, Abbas 2016, Ağırsoy 2019)⁶. Ayrıca alandan toplanan yontmataş aletler arasında biri obsidiyen diğeri çakmaktaşı dilgi taşımak üzere yapılmış iki ok ucu parçası bulunmaktadır (Figür 5a ve Figür 6 a). Özellikle sap kısımları daha iyi korunmuş olan ok uçları tipolojik olarak Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem B evresi büyük saplı ok uçları (*BAI*) ile benzer özellikler sergilemektedir (Abbas

6 Kuzey Mezopotamya'da da bu dönemde büyük dilgiler yoğunluktadır (bknz, Kozłowski 1999, Pelegrin 2002, Altınbilek-Algül ve diğ., 2012, Altınbilek-Algül ve diğ., 2012, Pelegrin 2012, Abbas 2016). (Güneydoğu Anadolu Bölgesi K. Mezopotamya'nın bir parçası !)

1997; Aurenche, Kozłowski 2000, Kartal 2019). Fakat söz konusu büyük boyutlu ok uçları ile Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'de (Akarçay Tepe, Mezraa Teleilat, Tell Kashkashok'ta da tespit edildiği üzere) kullanıldığı bilinmektedir (Aurenche, Kozłowski 2000; Ağırsoy 2019; Kartal 2019). Bu bağlamda kronolojik bir tanımlama yapmak şimdilik zordur.

Yontmataş aletlerin yanı sıra bir obsidiyen çekirdek parçası, ön hazırlığı yapılmış bir çakmaktaşı çekirdek ve çok sayıda yontmataş atığı yongalamanın yerleşim yerinde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir (Figür 8). Bilhassa alanda gözlemlenen çok sayıdaki taş vurgaç ile çakmaktaşı veya obsidiyen yonga atıkları yontmataş aletlerin üretildiği çekirdeklerin ön hazırlıklarının da yerleşimde yapıldığına işaret etmektedir (Figür 9).

Çanak-Çömlek parçaları

Yakın Doğu'da genelinde pişmiş toprak kap kullanımının Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de başladığı (Cauvin 1974, Le Mièrè, Picon 1998, Aurenche, Kozłowski 2000, Erim-Özdoğan, Yalman 2004, Tekin 2005; Özdoğan 2009) ama gerçek anlamda çanak-çömlek kullanımının MÖ 7. bin başlarında ortaya çıktığı görülmektedir (Miyake 2016, Nieuwenhuys, Cruells 2017, Niuwenhuys, Campbell 2017, Tekin 2015; Tekin 2017; Gündüzalp 2021). Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen kil/toprak kaplar Beidha, Boncuklu Höyük, Çayönü, Çemka Höyük, Demirköy, Ganj Dareh, Jericho, Mureybet, Nevali Çori ve Tell Abu Hureyra gibi az sayıda yerleşim yerinde ele geçmiştir (Kirkbride 1966: 26-27; Smith 1972: 166-167; Cauvin 1974: 200-202; Kenyon, Holland 1982: 815-816; Özdoğan, Erim Özdoğan 1993: 92-94; Moore 1995: 46; Le Mièrè, Picon 1998: 6-7; Morsch 2002: 147; 150-158; Erim-Özdoğan, Yalman 2004: 70-71; Tekin 2005: 185-187; Özdoğan 2009: 24-26, Rosenberg 2011: 82; Spataro *ve diğ.*, 2016: 422-423, Harita 1). Özellikle ilk defa PPNA Dönem'de ortaya çıkan kil/toprak kapların PPNB Dönem boyunca da yapıldıkları görülmektedir. Bu örneklere detaylı bakıldığında Çayönü, Ganj Dareh, Jericho, Mureybet, Nevali Çori ve Tell Abu Hureyra'da ele geçen örneklerin bilinçli olarak pişirilmedikleri ama Boncuklu Höyük (Spataro *ve diğ.*, 2016: 422-423, 425) ve olasılıkla Çemka Höyük⁷ (Rosenberg 2011: 82) örneklerinde bilinçli bir pişirme işleminin uygulanmış olabileceği gözlemlenmektedir⁸. Bu duruma ek olarak Ain Ghazal, Jericho, Ganj Dareh D, Tell Magzaliyah, Basta, Tell el-Kerkh (Smith ve Crepeau 1983; Vandiver 1985; Rollefson 1992; Bader 1993; Tsuneki 2017; Harita 1) gibi birçok PPNB yerleşimlerinde yiyecek saklamak için kullanıldıkları düşünülen, silo benzeri, büyük kapların bulunduğu bilinmektedir. Yoğun bitkisel katkı bu kapların da bilinçli bir pişirmeye maruz kalmadıkları görülmektedir (Smith ve Crepeau 1983, Vandiver 1985, Rollefson 1992, Bader 1993, Tsuneki 2017). Fakat MÖ 7. bine gelindiğinde Ön Asya'nın değişik bölgelerinde çanak-çömlek üretiminin başladığını ve yaygınlaştığını görmekteyiz.

7 Çemka Höyük'te MÖ 10. Bin tabakalarında ele geçen çok sayıdaki (48 parça) pişmiş kap örnekler üzerine analiz çalışmaları yapılmaktadır. İlk gözlemler bilinçli bir pişirmeye işaret etmektedir.

8 Benzer şekilde Demirköy örneklerinde de pişme/yanma izleri görülmektedir (Rosenberg 2011).

Bu süreçte Ön Asya'da yer yer bölgesel özelliklere sahip olan çanak-çömlek gelenekleri görülmektedir. Halaf Kültürü öncesine ait bu gelenekler Pre-Proto-Hassuna, Proto-Hassuna, Arkaik Hassuna/Pre-Halaf, Hassuna / Samarra / Proto-Halaf gibi farklı isimlendirmeler altında toplanmaktadır (Le Miere ve Nieuwenhuys, 1996; Tekin 2017; Gündüzalp 2021a). Kuzey Mezopotamya'da erken dönem çanak-çömlek üretimine genel olarak bakıldığında ise bölgede Proto Hassuna ve Pre-Halaf olarak tanımlanan iki farklı çanak-çömlek üretim geleneği ile temsil edildiği görülmektedir (Miyake 2016, Nieuwenhuys, Cruells 2017, Niuwenhuys, Campbell 2017, Tekin 2015; Tekin 2017). Söz konusu dönemin erken evrelerinde çanak-çömleklerin mineral, bitkisel veya bitkisel-mineral katkılı oldukları görülmektedir. Sürecin ilerleyen evrelerinde ise hem kapların hamur kalitelerinin arttığı hem de bezemelerin (boya, çizi veya kabartma) ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte dair bilgiler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan çok sayıda yerleşim yerinde tespit edilmiştir. Bilhassa Aşağı Fırat Havzası ve Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan Çayönü (Özdoğan ve Erim-Özdoğan 1993; Erim-Özdoğan ve Yalman 2004), Akarçay Tepe (Balkan-Atlı 2001, Özbaşaran, Duru 2011), Mezraa Teleilat (Özdoğan 2003), Gritille (Voigt 1985) Salat Camii Yanı (Miyake *ve diğ.*, 2010), Gürcü Tepe I (Beile-Bohn *ve diğ.*, 1998), Sürük Mevkii (Stein 1992), Kendale Hecale (Ökse 2021); Havuz Mevkii (Ökse *ve diğ.*, 2014) ve Sumaki Höyük (Erim Özdoğan 2011; Gündüzalp 2021a) gibi çok sayıda yerleşim yerinde yapılan araştırmalar sonrası bölgenin erken dönem çanak-çömlek gelenekleri üzerine önemli bilgiler elde edilmiştir (**Harita 1**). Bu noktada son yıllarda yapılan araştırmalar Yukarı Mezopotamya'da Çanak-Çömlek üretiminin erken evresinde bazalt ve mineral katkılı malların bunun hemen ardından da bitkisel katkılı mal gruplarının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir (Gündüzalp 2021a; Gündüzalp 2021b).

Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan Sere Şippe yerleşiminden toplanan⁹ çanak-çömlek parçaları da çanak-çömlek yapımının erken evresi ile ilgili yeni bilgiler vermektedir. Çanak-çömlek parçalarında üç ayrı mal grubu belirlenmiştir: kalın cidarlı bitkisel katkılı siyah özlü açık kahverengi mallar (Figür 10 a-e), bitkisel-mineral katkılı siyah özlü açık kahverengi mallar (Figür 10 f), kalın cidarlı mineral katkılı açık kahverengi mallar (Figür 10 g). Çanak-çömlek parçalarının önemli bir bölümü belirli form vermeyen parçalara ait olmakla birlikte ağız kenarları ve dip parçaları da bulunmaktadır. Kalın cidarlı bitkisel katkılı siyah özlü açık kahverengi malların düz bir ağız kenarına sahip oldukları (Figür 10 d) buna karşın bitkisel-mineral katkılı siyah özlü açık kahverengi mallar (Figür 11 b-e) ile kalın cidarlı mineral katkılı açık kahverengi mallara (Figür 11 a) ait ağız kenarlarının düz veya hafif dışa dönük olduğu görülmektedir. Ayrıca bitkisel-mineral katkılı siyah özlü açık kahverengi mallara ait bazı kap gövdelerinin üzerinde yumru/memecik şeklinde tutamaklar bulunmaktadır (Figür 11 e). Söz konusu tutamaklara sahip örnekler bu süreçte sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Gündüzalp 2021a). Dip bölümlerine bakıldığında kalın cidarlı bitkisel katkılı siyah özlü açık kahverengi

9 97 parça sadece ağız kenarı, ağız kenarı-gövde, dip ve dip-gövde parçalarına aittir.

ile bitkisel-mineral katkılı siyah özlü açık kahverengi mallara ait örnekler düz diplidir (Figür 12 b). Bitkisel-mineral katkılı siyah özlü açık kahverengi malların yine düz dipli oldukları ama bazı kapların alt bölümlerinin hafif kavisli bir form verdikleri gözlemlenmektedir (Figür 12 c). Mineral katkılı açık kahverengi mallara ait bir örneğin dip kısmının da kaidelidir. Ayrıca bir çanak-çömlek parçası yeniden şekillendirilerek başka bir amaçla kullanılmıştır (bknz, Gümüş 2018, Figür 13e).

Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan Sere Şippe Höyük'te tespit edilen çanak-çömlek parçaları tekno-tipolojik özellikleri ve formları açısından Yarım Tepe I, Tell Sotto, Umm Dabaghiyah, Tell Hazna II, Tell Seker el-Aheimar, Sumaki Höyük, Salat Camii Yanı, Kendale Hecale, Tell Kashkahok II gibi çok sayıda yerleşim yerinde tespit edilmiş olan Proto Hassuna kültür evresi çanak-çömlek kalıntıları ile benzer özellikler sergilemektedirler (Bobrinsky 1989, Maeda 1991, Merpert 1993, Bader *ve diğ.*, 1996, Nishiaki, Le Mière M. 2005, Miyake *ve diğ.*, 2010, Miyake 2011; Erim Özdoğan 2011, Nieuwehuysse 2013, Petrova 2016, Le Mière 2017, Tekin 2005, Tekin 2015 Ökse 2021). Bu bağlamda Sere Şippe Höyük'te toplanan çanak-çömlek parçaları tekno-tipolojik özellikleri ve formları açısından Proto-Hassuna geleneği ile ilişkili olabilecek tipolojik ve hamur özelliklerine sahiptir (Gündüzalp 2021a). Höyükte bulunan bir tane boyalı çanak-çömlek parçasının ise daha çok Halaf kültürü erken evresine tarihlendiği düşünülmektedir (Figür 11c, Tekin 2015, Tekin 2018¹⁰). Sere Şippe Höyük çanak-çömlek parçalarına kronolojik bağlamda bakıldığında ise Çanak-Çömleklili Neolitik Dönem'in erken ve geç evrelerine ait çanak-çömlek parçaların olduğu ama bu sürecin orta evresi olan Hassuna-Samarra kültür evresine ait parçaların olmadığı görülmektedir.

Sürtme taş

Yüzey araştırmasında alanda çok sayıda öğütme taşı, perdah taşı ve havan eline rastlanmıştır (Figür 13, Figür 14). Söz konusu aletlerin hepsi bazalt veya andezittir. Öğütme taşları arasında oluklu, delikli, tekneli ve eğer biçimli örnekler bulunmaktadır (Baysal 2016, Bamyacı 2018). Havan elleri ise genelde tam silindir veya koniktir (Figür 14d). Yassı el taşlarının hepsi bazalttır. Ayrıca höyükte iki cilalı taş balta bulunmuş ama sadece biri toplanmıştır (Figür 14g)¹¹. Süs eşyası olabilecek klotritten bir oluklu taş nesne parçası (Figür 14a) ile bazalt ve mermer taş kap parçaları da bulunmaktadır (Figür 14b-c).

Kemik aletler

Alanda alet parçası olduğu düşünülen çok sayıda işlenmiş kemik parçası bulunmakla birlikte bir bız dışında diğerleri belirli bir alet formu vermemektedir (Figür 15). Söz konusu bız yuvarlak bir profile ve simetrik sivri bir uca sahiptir. Form ve boyut olarak Yakın Doğu'da

10 P. Akkermans ile yaptığımız görüşmede de kendisi bu parçanın Halaf kültürü tipik çanak-çömlek geleneğine ait olduğunu bildirmiştir.

11 Sadece göreceli daha sağlam olan taş balta toplanarak kayıt altına alınmıştır.

Neolitik Çağ boyunca sıklıkla karşılaşılan özellikler sergilemektedir (Aurenche, Kozłowski 2000, Bulut 2018).

Süs eşyaları

Yüzey araştırmasında bir tane serpantin boncuk parçası, 2 tane tatlısu kavkısı boncuk (biri *Unio*¹²), ile bir akik boncuk parçası toplanmıştır (Figür 16). Ayrıca sabuntaşından yapılmış bir kırık baskı mühür parçası bulunmaktadır (Figür 17). Mührün bir yüzeyinde simetrik kare şeklinde motifler, karşı yüzeyinde ise tam form vermeyen geometrik hatlar bulunmaktadır. Söz konusu mührün formu ve üzerindeki motifler Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'in erken evrelerine ait olabileceğini düşündürmektedir (Aurenche, Kozłowski 2000, Atakuman 2015).

Sonuç yerine: ilk gözlemler

Sere Şippe Höyük'ten toplanan yontmataş aletler, çanak-çömlek parçaları ve diğer buluntular yerleşimin hem Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de hem de Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'in başlarında iskan gördüğünü düşündürmektedir. Çanak-çömlek parçalarının önemli bir bölümü Proto Hassuna çanak-çömlek geleneğine aittir ve T, Hassuna Ia, Yarım Tepe I, Tell Sotto, Umm Dabaghiyah, Tell Hazna II, Tell Seker el-Aheimar, Sumaki Höyük, Salat Camii Yanı, Telul eth-Thalathat II (XV ve XVI. tabaka), Tell Kashkahok II ve Kendale Hecale gibi birçok yerleşim yerinde tespit edilen örneklerle benzer özellikler göstermektedir (Bobrinsky 1989, Maeda 1991, Merpert 1993, Bader *ve diğ.*, 1996; Nishiaki, Le Mière 2005, Özdoğan 2009, Miyake *ve diğ.*, 2010, Erim Özdoğan 2011; Nieuwehuysse 2013, Ökse *ve diğ.*, 2014; Petrova 2019; Le Mière 2017; Tekin 2015, Tekin 2017, Ökse 2021, Harita 1). Toplanan buluntular arasında mikrolit aletlerin, naviform alet endüstrisine ait ürünlerin ve oluklu taş objelerin varlığı höyüğün Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de de iskan görmüş olabileceğini de düşündürmektedir (Aurenche, Kozłowski 2000, Bulut 2018)¹³. Höyükte bulunan çanak-çömlek parçaları arasında Erken Halaf Dönemi'ne ait olabilecek parçaların olması kronolojik açıdan ayrı bir önem arz etmektedir (Le Mière ve Nieuwehuysse 1996, Tekin 2017, Tekin 2018), fakat ele geçen parçalar arasında Hassuna-Samarra çanak-çömlek parçalarının olmaması höyüğün bu evrede terk edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Fakat sadece yüzey araştırmaları ile söz konusu kronolojik gelişimin tespit edilemeyeceği ileriki yıllarda yapılması gerekli olan kazı çalışmalarının daha detaylı bilgiler vereceği kuşkusuzdur.

Sere Şippe Höyük yerleşimine genel olarak bakıldığında Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem sonu ve Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'e (bilhassa bu dönemin erken evrelerine) tarihlendirilebileceği görülmektedir. Bu bağlamda Sere Şippe Höyük'ün Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in tamamında iskan görmüş olan ve Geç PPNB Dönem'de kısa bir iskan

12 Unio boncuğa açılan delik çok küçük bir alanda görülebilmektedir.

13 Fakat olası Çanak-Çömleksiz evre ileriki yıllarda yapılabilecek kazılar sayesinde netleştirilebilecektir.

süresine sahip olan Boncuklu Tarla'nın (Kodaş 2019)¹⁴ son aşamasına, ama Çanak-Çömleksiz Neolitik'ten Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'e geçiş evresi içermeyen, tarihlenmesi ilginç bir tesadüften ziyade iki yerleşim yeri arasında kronolojik bir devamlılığın olduğunu düşündürmektedir. Fakat Sere Şippe Höyük ve Boncuklu Tarla'nın bulunduğu bölgede yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sırasında Harabe, Havuz Mevkii; Kavile Saruhan ve Kulahke Benabahlu gibi çok sayıda yerleşim yerinde de Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'e ait buluntular tespit edilmiştir (Ökse ve diğ., 2009, Ökse ve diğ., 2014, Ökse, Erdoğan 2018). Bu yerleşim yerleri arasında Havuz Mevkii'nde kısa süreli kazılar yapılmış ve Hassuna-Samarra ve Halaf çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir (Ökse, Erdoğan 2018).

Sonuç olarak, Ilısu Barajı'nın hemen kenarında, Dicle Nehri'nin batı kıyısında bulunan Sere Şippe Höyük hem tarımsal hem de barajın oluşturmuş olduğu yeni iklim koşulları ve coğrafik koşullardan kaynaklı erozyon etkisine bağlı olarak yoğun bir tahribat altındadır. Tüm bu bilimsel sorunsallar ve tahribat tehdidi nedeniyle yerleşim yerinin ileriki yıllarda daha detaylı bir şekilde araştırılması ve elde edilen verilerin bilim dünyasına tanıtılması gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Sere Şippe Höyük'te yüzey araştırmasının yapılması ve yerleşim yerinin tescillenmesi için her türlü desteği veren Mardin Müze Müdürlüğü'ne, bilhassa dönemin Müze Müdürü Mehmet Deniz'e teşekkürü borç biliriz. Ayrıca bu makalede tanıtılan malzemenin inceleme ve yayın aşamasında bizlerle bilgi paylaşımında bulunan Peters Akkermans, Frederic Abbes, Halil Tekin, Çağdaş Erdem, Charlotte Labedan-Kodaş ve Eşref Erbil'e sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: We would like to thank the Mardin Museum Directorate and the Museum Director of the time, Mehmet Deniz, for their support for the survey and registration of the settlement at Sere Shippe Höyük. In addition, we would like to thank Peters Akkermans, Frederic Abbes, Halil Tekin, Çağdaş Erdem, Charlotte Labedan-Kodaş and Eşref Erbil, who shared information with us during the review and publication of the material introduced in this article.

Kaynakça/References

- Abbès, F. (1997). *Etude des industries lithiques du Néolithique précéramique de Syrie du Xe au VIIIe millénaire B.C. Techniques de débitage et gestion des produits*. Thèse de (Doctoral dissertation). Université Lumière-Lyon 2, Lyon.
- Abbès, F. (2013). Les préhistoriens, les tailleurs et les pierres : rencontre "Pierres tendres" (Jalès 1-7 Décembre 2012). <https://archeorient.hypotheses.org/518>. *Archeorient*, Lyon.
- Abbès, F. (2016). Quelques réflexions sur les débitages de lame de silex par pression. <http://archeorient.hypotheses.org/1672>. *Archeorient*, Lyon.
-

14 Boncuklu Tarla Sere Şippe Höyük'ün yaklaşık 2000 m güneyindedir.

- Abbès, F. (2017). Du Punch a Jales. <https://archeorient.hypotheses.org/8004>. Archeorient, Lyon.
- Ağırsoy, Z. B. (2019). Güneydoğu Anadolu'da Geç Çanak-Çömleksiz Neolitik'ten Çanak-Çömleklili Neolitik'e Geçişte yontmataş endüstrileri. *Anatolia*, 45, 170-195.
- Altınbilek-Algül, Ç. (2012). Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Anatolia: Papazgözü. *Colloquium Anatolicum X*, 101-121.
- Altınbilek-Algül, Ç. (2013). The lithic assemblages of Gusir Höyük (Turkey): The preliminary results. In F. Borrell, J.J. Ibáñez & M. Molist (Eds.), *Stone tools in transition: From hunter-gatherers to farming societies in the Near East*. Proceedings of the 7th conference on PPN chipped and ground stone industries of the Fertile Crescent (pp. 289-298). Bellaterra (Barcelona): Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions.
- Altınbilek-Algül, Ç. Astruc, L., Binder, D. ve Pelegrin, J. (2012). Pressure blade production with a lever in the Early and Late Neolithic of the Near East. In P. M. Desrosiers (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making from Origin to Modern Experimentation* (pp. 157-179). New York: Springer.
- Atakuman, Ç. (2015). From Monuments to Miniatures: Emergence of Stamps and Related Image-bearing Objects during the Neolithic. *Cambridge Archaeological Journal*, 25(4), 759-788.
- Aurenche, O. ve Kozłowski, S.K. (2000). *La Naissance du Néolithique au Proche Orient*. Paris, Editions Errance, Paris.
- Balkan-Atlı, N. (2001). Akarçay Tepe Kazısı 1999. In N. Tuna, J. Öztürk & J. Velibeyoğlu (Eds.), *İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları* (s. 309-358). Ankara: ODTÜTAÇDAM.
- Bader, N. O., Bashilov, V. A., Le Mière, M. ve Picon, M. (1994). Productions locales et importations de céramique dans le Djebel Sinjar au VIe millénaire *Paléorient* 20(1), 61-68.
- Bader, N.O. (1993). Tell Maghazaliyah: an Early Neolithic Site in Northern Iraq. In N. Yoffee & J.J. Clark (Eds.), *Early stages in the evolution of Mesopotamian civilization. Soviet Excavations in Northern Iraq* (pp-7-40). Arizona: The University of Arizona Press.
- Bamyacı, O. (2018). Öğütme Taşları: Tipolojik Gelişim, Sorunlar, Çalışma Metodolojisi ve Analitik Bir Yaklaşım Modeli. *Anadolu Arkeolojisinde Taş Aletler. Teori, Metod, Pratik* (s. 271-302). İstanbul: Ege Yayınları.
- Baysal, A. (2016). Materyal Kültür Elitizminin Göstergesi Olarak Arkeolojide Taşlar ve Diğer Taşlar. In: P. Ayter and Ş. Demirci (eds), *IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı / Türkiye Arkeolojisinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu Onuruna* (s. 81-87). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Beile-Bohn, M., Gerber, G., Morsch, M., Schmidt, K. (1998). Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcü Tepe, *IstMitt* 48, 5-78.
- Binder, D. (2007). PPN Pressure Technology: views from Anatolia. In L. Astruc, D. Binder & F. Briois, F. *Technical Systems and Near Eastern PPN Communities. Proceedings of the 5th International Workshop. Fréjus, 2004* (pp. 235-243). APDCA, Antibes.
- Bobrinsky, A. (1989). Technologicheskije karakteristiki keremiki Tell Sotto and Kültepe. In N. O. Bader (ed.), *Drevneyshie zemledelstsi Severnoy Mesopotamii* (pp. 327-334) Moscow: Nauka.
- Bulut, H. (2018). *Prehistorik dönemlerde Anadolu'da kemik alet endüstrisi: Bölgesel sentezler ve karşılaştırmalı değerlendirmeler*. Doktora (Tezi). Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara.

- Cauvin, J. (1974). Les débuts de la céramique sur le Moyen-Euphrate nouveaux documents. *Paléorient* 2(1), 199-205.
- Erim-Özdoğan, A. ve Yalman, N. (2004). Katkılı kil kaplar ve Çanak Çömlek: Çayönü Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili Neolitik buluntuları üzerinden bir yorum. *TÜBA-AR* 7, 67-92.
- Erim-Özdoğan, A. (2011). Sumaki Höyük. A new Neolithic settlement in the Upper Tigris Basin. In M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey, The Tigris Basin Vol. I* (pp. 19-60) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gümüş, Ö. (2018). *Tarih öncesi dönemde çanak çömleğin yeniden kullanımı : Sumaki Höyük ve Kerküşti Höyük üzerinden bir değerlendirme.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Dalı. İstanbul.
- Gündüzalp, S. (2021a). *Sumaki Höyük verileri ışığında yukarı Mezopotamya'da Çanak-Çömlek Kullanımının Başlangıcı ve Gelişimi.* (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Dalı. İstanbul.
- Gündüzalp, S. (2021b). *Beginning and development of pottery use in Upper Mesopotamia in the light of Sumaki Höyük data.* 2021. (Doctoral dissertation), Istanbul University. Supervisors: Necmi Karul, Aslı Erim-Özdoğan. *Neo-Lithics* 21, 29-31.
- Kartal, M. (2019). *Yontmataş Uçlar.* (1.bs). Ankara: Bilgin Kültür Sanat yay.
- Kenyon, K.M. ve Holland, T.A. (1982). *Excavations at Jericho. Volume V. The Pottery Phases of the Tell and Other Finds.* London: London British School of Archaeology in Jerusalem.
- Kirkbride, D. (1966). Five seasons at the Pre-pottery Neolithic village of Beidha in the Jordan, A summary. *Palestine Exploration Quarterly* 98, 8-72.
- Kodaş, E. (2019). Un nouveau site du Néolithique précéramique dans la vallée du Haut Tigre: Résultats préliminaires de Boncuklu Tarla. *Neo-Lithics* 19(1), 3-15.
- Kozłowski, S.K. (1999). *The Eastern Wing of the Fertile Crescent,* Oxford: BAR International Series 760.
- Le Mière, M. ve Nieuwenhuys, O. (1996). The Prehistoric Pottery. In P. M. M. G. Akkermans. (Ed.), *Tell Sabi Abyad. The Late Neolithic Settlement* (pp. 119-284). İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Le Mière, M. ve Picon M. (1998). Les debuts de la ceramique au Proche-Orient. *Paleorient* 24(2): 5-26.
- Le Mière, M. (2017). The Earliest Pottery of West Asia: Questions Concerning Causes and Consequences. In A. Tsuneki, O. Nieuwenhuys & S. Campbell (Eds.), *Pottery in West Asia* (pp. 9-16). Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Maeda, A. (1991). Pottery and small objects. In T. Matsutani (Ed.), *Tell Kashkashok. The excavation at Tell No. II* (pp. 19-40). Tokyo: The Institute of Oriental culture. The University of Tokyo.
- Maeda, O. (2011). The Social Roles of the Use of Flint and Obsidian Artefacts at Salat Cami Yanı in the Upper Tigris Valley. In E. Healey, S. Campbell & O. Maeda (eds) *The State of the Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Neolithic Lithics.* Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 13 (pp. 317-326). Berlin: ex oriente.
- Merpert, N. Y. (1993). The archaic phase of the Hassuna culture. In N. Yoffee & J.J. Clark (Eds.), *Early stages in the evolution of Mesopotamian civilization. Soviet Excavations in Northern Iraq* (pp. 115-127). Arizona: The University of Arizona Press.

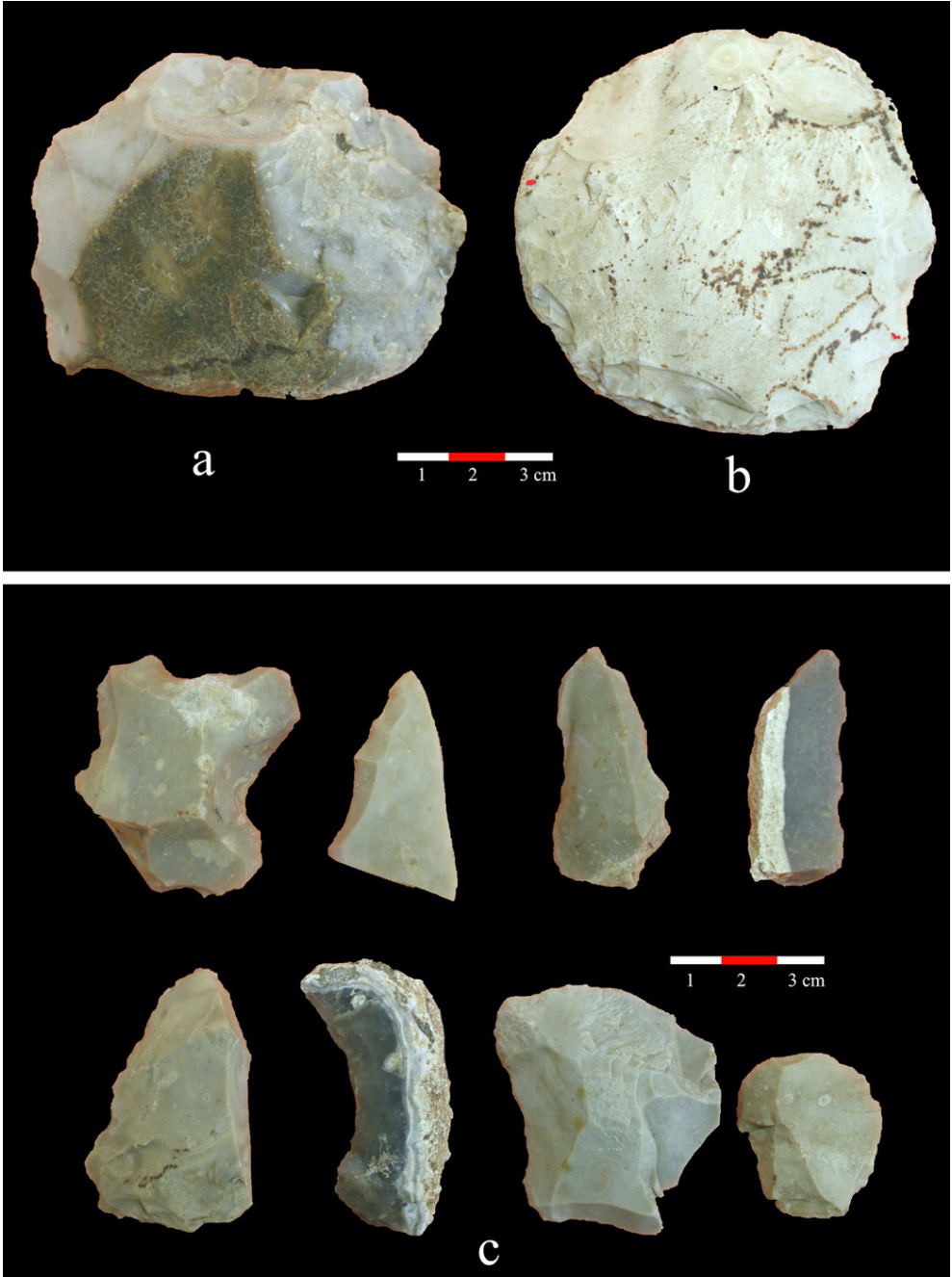
- Miyake, Y. (2010). Excavations at Salat Cami Yanı 2004-2006: a Pottery Neolithic Site in the Turkish Tigris Valley. In P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro & N. Marchetti (Eds.), *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East* (pp. 417-429). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Miyake, Y. (2012). Salat Cami Yanı. A Pottery Neolithic Site in the Tigris Valley. In M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey, The Tigris Basin Vol. I* (pp. 37-46) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Miyake, Y. (2016). Origins of pottery as technological innovation in Southwest Asia. *Anatolian Metal VII*, Ed.: Ü. Yalçın, Blömeke Druck SRS GmbH, Bochum, 115-124.
- Morsch, M. G. F. (2002) Magic Figurines? Some Remarks About the Clay Objects of Nevalı Çori. In H. G. K. Gebel, B. D. Hermansen & J. C. Hoffmann (eds.), *Magic Practices and Ritual in the Near Eastern Neolithic. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment* (pp. 145-162). Berlin: Ex-Orient.
- Nishiaki, Y. ve Le Mièrè, M. (2005). The oldest pottery Neolithic of Upper Mesopotamia: new evidence from Tell Seker al-Aheimar, the Khabur, Northeast Syria. *Paléorient* 31(2), 55-68.
- Nieuwehuysse, O. (2013). The Proto-Hassuna culture in the Khabur headwaters: a western neighbor's view. In Y. Nishiaki, K. Kashima, & M. Verhoeven (Eds.), *Neolithic archaeology in the Khabur valley, Upper Mesopotamia and Beyond. Studies in Early Near Eastern production, subsistence, and environment* (pp. 110-138). Berlin: Ex-Orient.
- Nieuwehuysse, O. ve Cruells, W. (2017). Painting Pots-Painting People, Investigating Decorated Ceramic from the Late Neolithic Near East. In A. Tsuneki, O. Nieuwehuysse & S. Campbell (Eds.), *Pottery in West Asia*. (pp. 107-114). Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Nieuwehuysse, O. ve Campbell, S. (2017). Synthesis: The Emergence of Pottery in West Asia. In A. Tsuneki, O. Nieuwehuysse & S. Campbell (Eds.), *Pottery in West Asia* (s. 167-192). Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Ökse, A.T., Taşkıran, H., Kartal, M., Atay, E., Görmüş, A. ve Erdoğan, N. (2014). Ilisu Barajı İnşaat Sahası 2012 Yılı Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 35(1), 102-112.
- Ökse, A.T. ve Erdoğan, N. (2015). *Ilisu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Projesi II: Kalkolitik Çağ / Salvage Project of the Construction Area of the Ilisu Dam: The Chalcolithic Period*. Mardin: Mardin Müzesi yay.
- Ökse, A.T. (2021). Ambar Dam Salvage Excavations 2018-2020: Ambar Höyük, Gre Filla and Kendale Hecale. In S. R. Steadman & G. McMahon (Eds.). *The Archaeology of Anatolia, Volume IV* (pp. 4-20). London.
- Özbaşaran, M. ve Duru, G. (2011). Akarçay Tepe. A PPNB and PN settlement in the Middle Euphrates-Urfa. In M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey, Euphrates Basin, Vol. II* (pp. 165-202). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. ve Özdoğan, A. (1993). Pre-Halafian Pottery of Southeastern Anatolia with Special Reference to the Çayönü Sequence. In M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae ve M. Mellink (ed.) *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata* (pp. 87-103). Roma: Dipartimento di Scienze Storiche Archeologiche dell'Antichità Università di Roma La Sapienza.
- Özdoğan, M. (2003). Mezraa Teleilat. Un site néolithique en bordure de l'Euphrate, Néolithique, découverte d'un berceau anatolien. *Dossiers d'Archeologie* 281, (p. 36-41).

- Özdoğan, M. (2009). Earliest Use of Pottery in Anatolia. In Gheorghiu D. (ed.). *Early Farmers, Late Foragers, and Ceramic Traditions: On the Beginning of Pottery in the Near East and Europe* (pp. 22-439). Cambridge Scholars Publishing.
- Pelegrin, J. (2002). Principes de la Reconnaissance des Méthodes et Techniques de Taille. In Chabot, J. (ed.), *Tell Atij, Tell Gudeda. Industrie lithique : Analyse technologique et fonctionnelle*, (215-226). Université Laval, Celat.
- Pelegrin, J. (2012). New Experimental Observations for the Characterization of Pressure Blade Production Techniques. In P. M. Desrosiers (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making from Origin to Modern Experimentation* (pp. 465-500). New York: Springer.
- Petrova, N. (2016). Tehnologicheskoe izuchenie keramiki poselenija Yarim Tepe I (periodi Proto-Hassuni I Arhaicheskoy Hassuni). *Kratkie soobshenia Instituta Archeologii* 242, 48-59.
- Petrova, N. (2019). The development of Neolithic pottery technology in Eastern Jazira and the Zagros Mountains. *Documenta Praehistorica XLVI*, 128-136.
- Rosenberg, M. (2011). Demirköy. In M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey, Tigris Basin Vol. I* (pp. 79-87). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Smith, P.E.L. (1972). Ganj Dareh Tepe. *Iran* 10, 165-168.
- Smith, P. ve Crepeau R. (1983). Fabrication expérimentale de répliques d'un vase néolithique du site de Ganj Dareh, Iran: recherche technologique. *Paléorient* 9(2), 55-62.
- Spataro, M. Fletcher, A. Cartwright, C.R. ve Baird, D. (2017). *Boncuklu Höyük: The earliest ceramics on the Anatolian plateau. Journal of Archaeological Science: Reports* 16, 420-429.
- Stein, G.J. (1992). Archaeological Survey at Sürük Mevkii: A Ceramic Neolithic site in the Euphrates River Valley, Southeast Turkey. *Anatolica XVIII*, 19-32.
- Taşkıran, H. ve Kartal, M. (2002). 2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20(2), 191-202.
- Taşkıran, H. ve Kartal, M. (2010). 2008 Yılı Ilısu Baraj Gövdesi Alanı Yüzey Araştırması. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 3, 233-244.
- Tekin, H. (2005). Yeni Buluntuların Işığı Altında Anadolu'da Hassuna ve Samarra Seramiğinin Yayılımı Üzerine Bir Gözlem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22(1), 183-202.
- Tekin, H. (2015). Yukarı Mezopotamya'nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf, Yeni Yaklaşımlar ve Yeni Yorumlar, 1. Bölüm: Hassuna ve Samarra. *Olba* 23, 1-57.
- Tekin, H. (2017). *Tarih Öncesinde Mezopotamya* (1.bs). Ankara: Bilgin Kültür Sanat yay.
- Tekin, H. (2018). Yukarı Mezopotamya'nın ilk boyalı çanak-çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf. Yeni yorumlar ve Yaklaşımlar. Bölüm 2: Halaf. *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 1(3), 81-100.
- Tsuneki, A. (2017). The Significance of research on the Emergence of Pottery in West Asia. In A. Tsuneki, O. Nieuwenhuys & S. Campbell (Eds.), *Pottery in West Asia*. (pp. 1-8). Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Vandiver, P. (1985). *Sequential Slab Construction: A Near Eastern Pottery Production Technology*. Massachusetts Institute of Technology, (Doctoral dissertation). Pacific Lutheran University.
- Voigt, M. M. (1985). Village on the Euphrates: Excavations at Neolithic Gritille in Turkey. *Expedition* 27(1), 10- 24.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler / Figures, Tables and Graphics

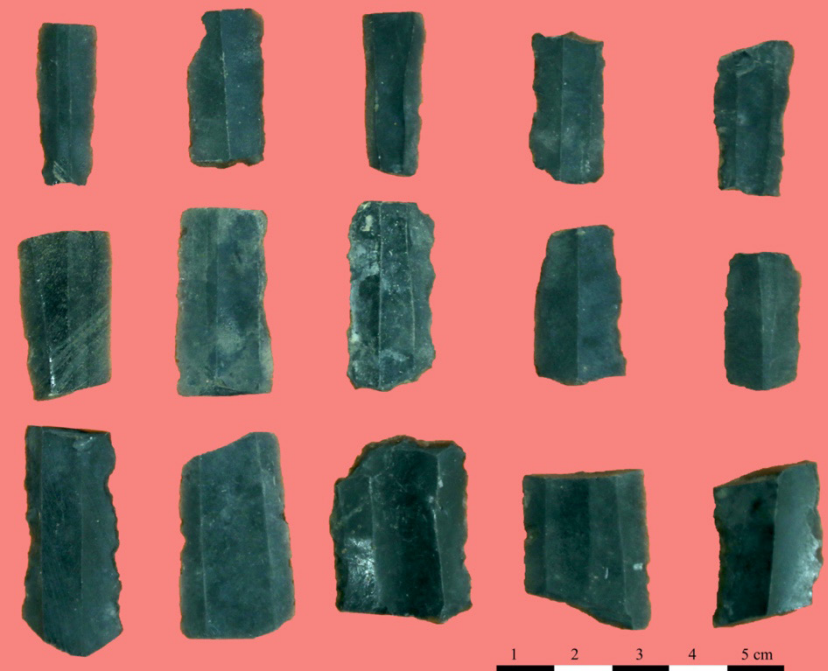
Figür 1: Sere Şippe Höyük'ün konumu

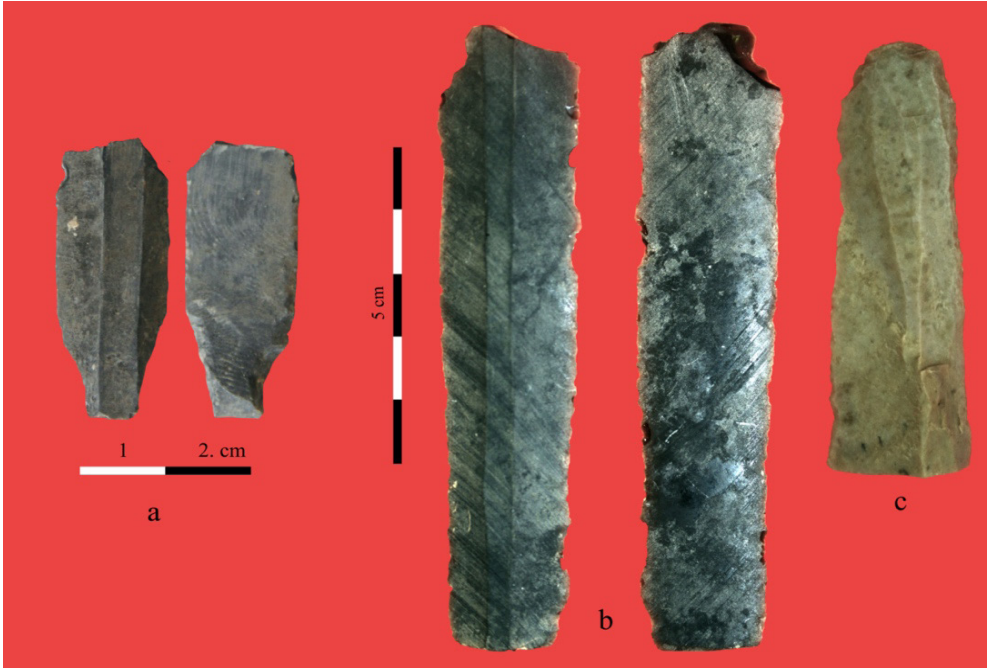
Figür 2: Paleolitik Çağ'a ait çakmaktaşı buluntular.

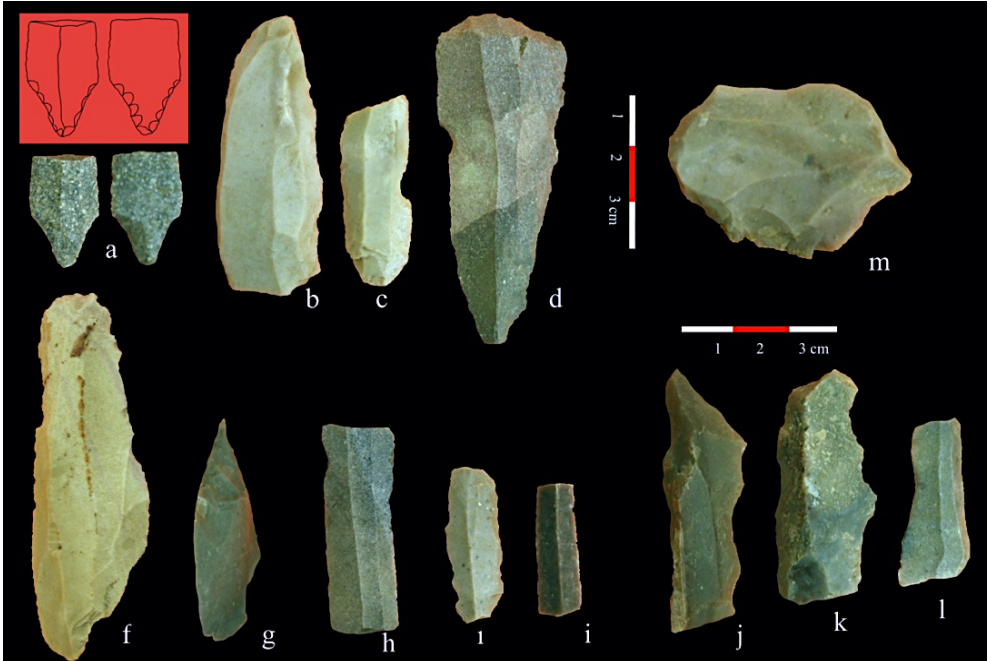
Figür 3: Sere Şippe Höyük'ün genel görünümü (Fotoğraf : E. Kodaş).

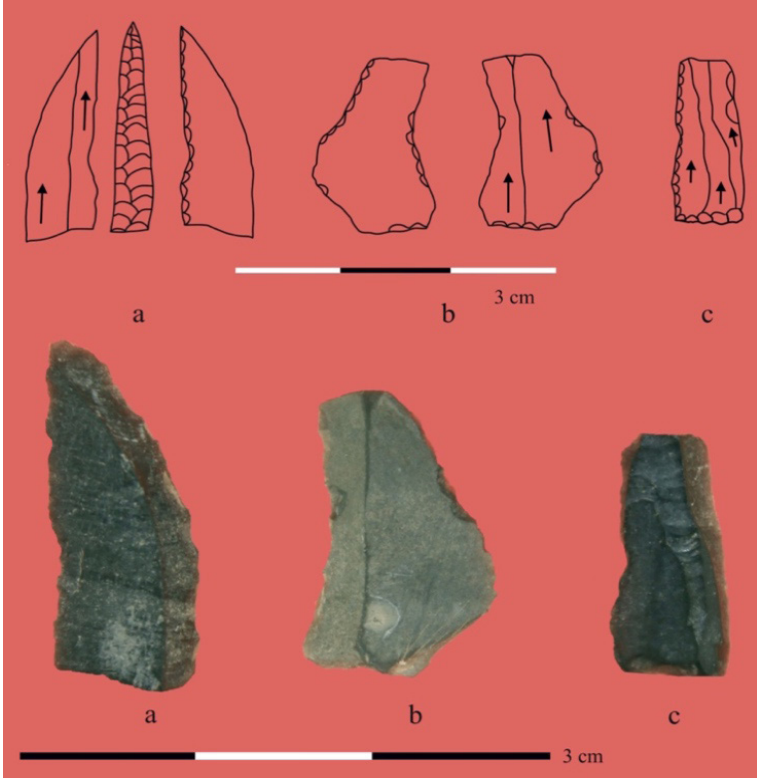
Figür 4: Obsidiyen dilgi ve mikrodilgi parçaları (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 5: Obsidiyen ok ucu, obsidiyen ve çakmaktaşı dilgiler (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 6: Obsidiyen ve çakmaktaşı aletler (Fotoğraf : E. Kodaş).

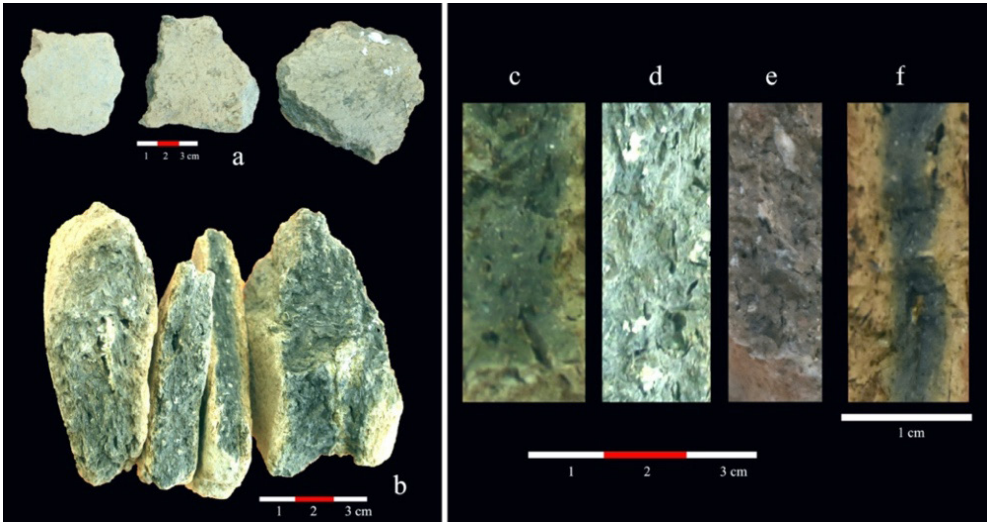
Figür 7: Obsidiyen mikrolit aletler (Fotoğraf ve çizim : E. Kodaş).

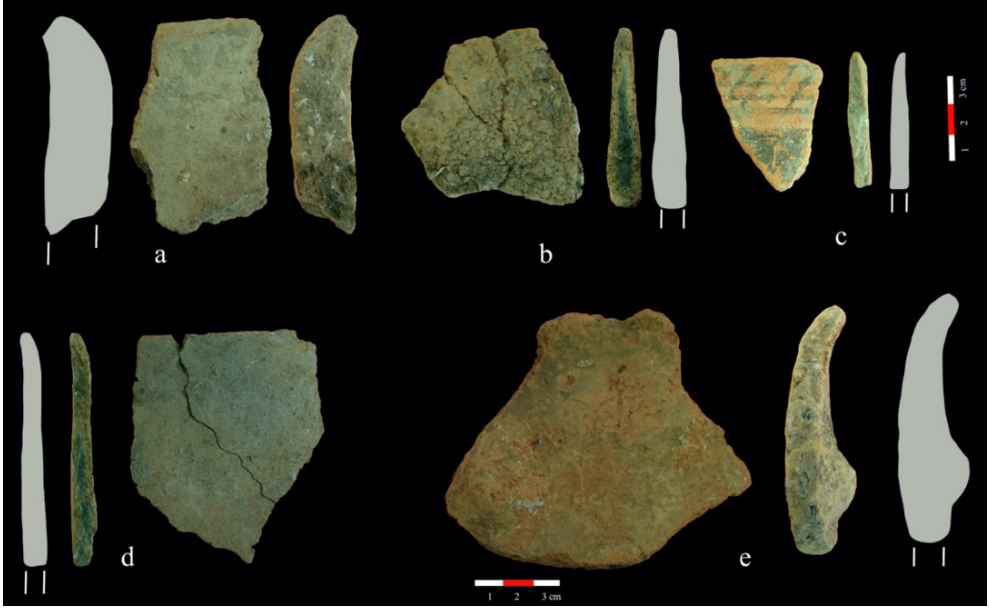
Figür 8: Yerleşimde bulunan obsidiyen ve çakmaktaşı çekirdek (Fotoğraf E. Kodaş).

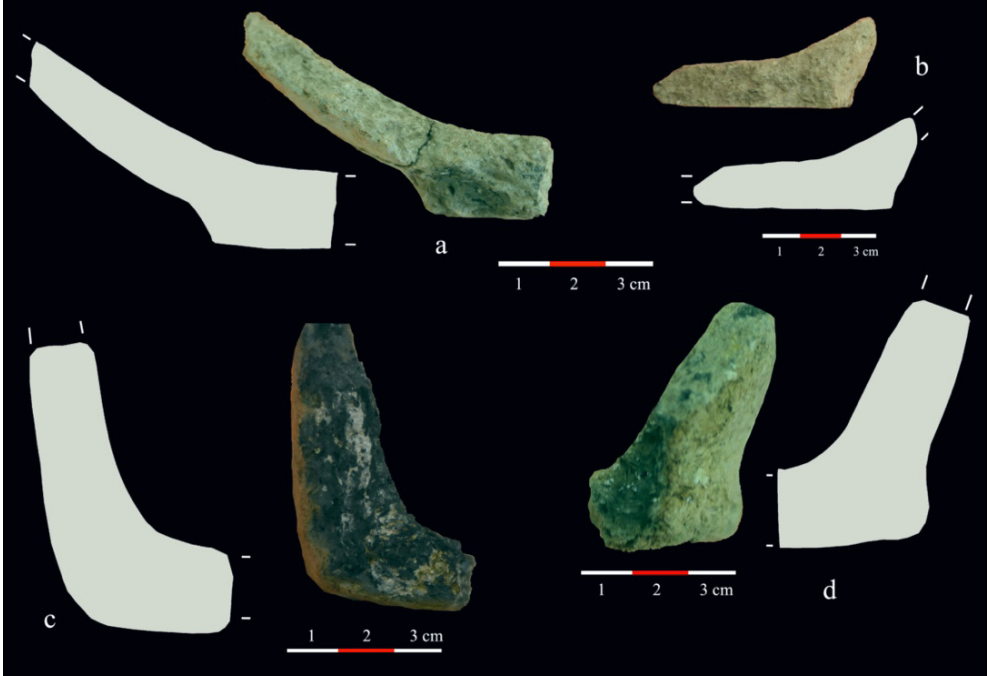
Figür 9: Yerleşimde bulunan vurgaçlar (Fotoğraf : E. Kodaş).

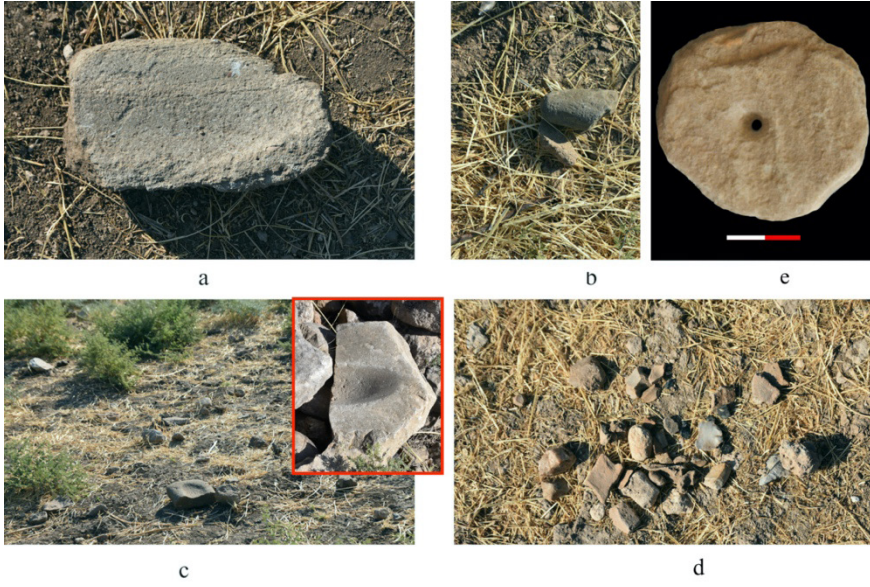
Figür 10: Çanak-çömlek parçalarının hamur özellikleri (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 11: Çanak-çömleklere ait gövde ve ağız parçaları (Fotoğraf ve çizim : E. Kodaş).

Figür 12: Çanak-çömleklere ait dip parçaları (Fotoğraf ve çizim : E. Kodaş).

Figür 13: Yerleşim yüzeyinde öğütme taşları, havan elleri, çanak-çömlekler ve yontmataş parçaları (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 14: Sürtme taş alet parçaları (Fotoğraf : E. Kodaş).

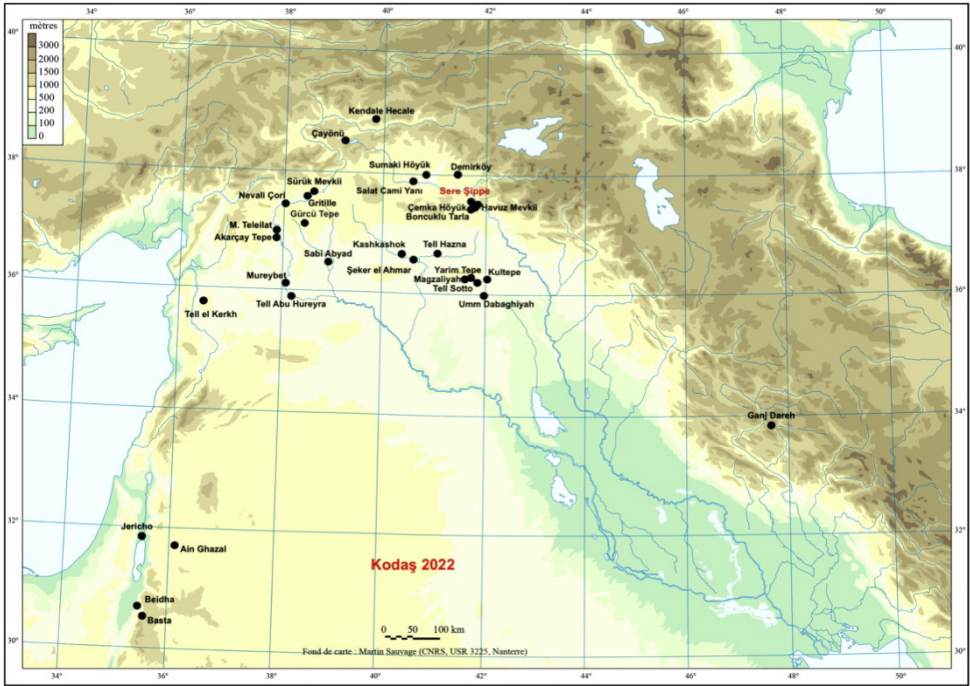
Figür 15: Kemik bız parçası (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 16: Boncuklar (Fotoğraf : E. Kodaş).

Figür 17: Taş mühür parçası (Fotoğraf : E. Kodaş).

Harita 1: Çalışmada adı geçen yerleşim yerlerini gösteren harita (E. Kodaş).

Tablo 1: Sere Şippe Höyük'te toplanan yontmataş alet/parçaların sayısal dağılımı

Alet / Parça	Obsidiyen	Çakmaktaşı	Toplam
Mikrolit	3	0	3
Ön kazıyıcı	1	2	3
Dilgi/dilgicik	3	5	8
Düzeltili dilgi	49	9	58
Düzeltili dilgicik	33	3	36
Çekirdek	1	1	2
Delgi	0	1	1
Taş kalem	0	1	1
Ok ucu	1	1	2
Yonga	11	13	24
Toplam	102	35	137

Earliest Occupation at Aşağı Pınar: Layer 7

Aşağı Pınar ilk Yerleşim Evresi: 7. Tabaka

şemsettin Akyol¹ , şafak Nergiz² , Eylem Özdođan³

ABSTRACT

Toward the end of the last Ice Age, the transition from hunting and gathering to a settled life based on food production was the first step in radical changes that would determine the history of humanity. A very dynamic process was experienced during the approximately 4,000 year-long period known as the Neolithic; as the main elements that determined the Neolithic lifestyle formed over time, the Neolithic geography also tended toward a continuous expansion. The earliest settlements in Eastern Thrace correspond to a process where it was culturally settled with all the rules of the Neolithic lifestyle, and these settlements expanded their geography to the Balkan Peninsula. As one of the earliest settlements in Eastern Thrace, Aşağı Pınar is located along the southern outskirts of the Istranca Mountains and the northern part of the Ergene Basin. The period of the first occupation in Aşağı Pınar has been dated to 6000-5750 BC. This period corresponds to the Late Neolithic/ Early Chalcolithic Period of the Anatolian timeline. This paper discusses the earliest settlement phase known as Layer 7 in Aşağı Pınar through its architectural features. This period represents the early stages of settled life in the Balkans, and this paper will emphasize the characteristics of the settlement in Aşağı Pınar and the general evaluations of life during this period.

Keywords: Eastern Thrace, Aşağı Pınar, Neolithic, Wattle And Daub Architecture, Ditch

Öz

Yakındoğu'da son buzul çağının sonlarına doğru avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik ve besin üretiminin benimsendiği bir yaşama geçiş, insanlık tarihini belirleyecek köklü değişimlerin ilk adımı olur. Neolitik olarak adlandırılan, yaklaşık dört bin yıllık bir dönem boyunca oldukça dinamik bir süreç yaşanmış, bu yaşam biçimini oluşturan ana unsurlar zaman içinde şekillendiği gibi Neolitik coğrafya da sürekli bir genişleme eğilimi içerisinde olmuştur. Doğu Trakya'daki ilk yerleşimler, kültürel olarak Neolitik yaşam biçiminin tüm kurallarıyla oturduğu ve coğrafyasını Balkan Yarımadası'na doğru genişlettiği bir sürece karşılık gelir. Doğu Trakya'nın ilk tarımcı köy topluluklarından birisi olan Aşağı Pınar, Istranca Dağları'nın güney etekleri ve Ergene Havzası'nın kuzey kesiminde yer alır. Aşağı Pınar İlk Yerleşim Evresi olarak adlandırılan zaman dilimi MÖ 6. bin yılın ilk çeyreğine tarihlenir. Bu dönem Balkan terminolojisiyle İlk Neolitik (Karanovo I-II), Anadolu kronolojisi ile Son Neolitik/ İlk Kalkolitik Dönem'e denk gelir. Bu yazıda Aşağı Pınar höyüğünün ilk yerleşim evresi olarak tanımlanan 7. tabaka, mimari özellikleriyle ele alınacaktır. Balkanlar'da yerleşik yaşamın erken aşamalarını yansıtan bu dönemde, Aşağı Pınar'daki yerleşim özellikleri ve yaşamın geneline ilişkin değerlendirmeler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Trakya, Aşağı Pınar, Neolitik, Dal örgü mimari, Hendek

¹Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Archeology, Çanakkale, Türkiye

²Kırkırelili University, Faculty of Architecture, Kırklareli, Türkiye

³Istanbul University, Prehistoric Archeology, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: ř.A. 0000-0002-1447-5846;

ř.N. 0000-0003-4859-8315;

E.O. 0000-0003-1314-3695

Sorumlu yazar/Corresponding author:

şemsettin Akyol,

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji

Bölümü, Çanakkale, Türkiye

E-mail: akyol192@gmail.com

Başvuru/Submitted: 05.06.2022

Kabul/Accepted: 07.07.2022

Atıf/Citation: Akyol, S., Nergiz, S., & Ozdogan, E.

(2022). Earliest occupation at aşağı pınar: layer

7. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*,

26, 27–40.

<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1126062>

Introduction

The period from the end of the 7th millennium BC to the middle of the 6th millennium BC constitutes the initial phase of settled life in the Eastern Balkans, and what cultural affinity had existed among the Anatolian Plateau, Greece, and the Balkans was quite uncertain until recently due to the lack of research, especially in regard to the Anatolian Plateau. On the contrary, numerous settlements began being excavated in the early 20th century in Southeastern Europe. Settlements such as Sesklo (Tsountas, 1908), Starçevo (Fewkes et al. 1933), Vinca (Vasic, 1906), and Karanovo (Mikov, 1939) in particular are considered the key Neolithic settlements in Southeastern Europe today and have determined the main lines of the chronological progression there. However, some isolated sites in different parts of the Anatolian Plateau such as Fikirtepe (Bittel, 1969), Hacılar (Mellaart, 1970), and Çatalhöyük (Mellaart, 1967) were excavated at the late 1950s and 1960s. After these first excavations, studies in the west of the Anatolian Peninsula started mainly in the 90s and detailed results began to be obtained after the 2000s. Thus, until a few decades ago, discussions of the interactions between Southeast Europe and Anatolia were reduced to a conceptual level.

There is a similar research history for Eastern Thrace, which is located within the borders of Turkey. Despite its positional importance to understand the prehistoric interactions between the Balkans and Anatolia, prehistoric research in Eastern Thrace had been scarce compared to surrounding regions. Apart from some small-scale excavations such as Alpulu, which had been started as Tumulus and was carried out by Arif M. Mansel as the Director of Thrace Excavations in the 1930s that were noticed to have been settlements (Mansel, 1940), no proper prehistoric research had occurred in the region until the systematic surveys conducted by Mehmet Ozdoğan in 1979. Ozdoğan explored a large part of Eastern Thrace with his surveys in the region and carried out excavations in settlements such as Toptepe, Hoca Çeşme, Yarımburgaz, and Aşağı Pınar (Ozdoğan, 2013). These studies presented factual data revealing the region's place in cultural history and necessitated a reexamination of Anatolian-Balkan relations (Ozdoğan, 1994).

With the systematic excavations that started in Aşağı Pınar in 1993 in particular, the site became one of the key settlements of the region in terms of both stratigraphic sequence and architectural features. The links between the distinct geographical units, which were first observed in Hoca Çeşme, are more clearly seen in Aşağı Pınar, and this also revealed significant cultural similarities to exist between the Anatolia and the Eastern Balkans.

Aşağı Pınar and Its Environmental Characteristics

Aşağı Pınar is located approximately 500 m south of Kırklareli city center. The settlement is located just south of the dry Haydar Dere creek, a small branch of the Şeytan Dere, one of the tributaries of the Ergene River (Ozdoğan et al., 1997).

The area where the settlement is located is a region that transitions from a mountain to a plain environment and is also rich in water resources. The settlement is covered with forested areas and open lands suitable for agriculture as a result of its proximity to the Istranca Mountains and the Ergene Basin. Therefore, it has convenient conditions in terms of food and raw material resources (Ozdoğan, 2009).

The settlement was first discovered during the surface surveys Mehmet Ozdoğan had carried out in the region in the early 1980s, and excavations of it started in 1993 as a joint Turkish-German project under the direction of Mehmet Ozdoğan representing Turkey and Hermann Parzinger and then Svend Hansen representing Germany (Karul et al., 2003; Hansen & Schwarzberg, 2005; Eres et al., 2015; Ozdoğan & Schwarzberg, 2020). Fieldwork on the mound finished up in 2019, making it the longest-running excavation in Eastern Thrace. However, comprehensive publication studies and the open-air museum project are still in progress.

The settlement consists of eight layers and roughly date back to between 6000 and 4700 BC with approximately three meters worth of fill. As the earliest layers of the settlement, Layers 7 and 6 correspond to the period in Anatolia known as the Late Neolithic-Early Chalcolithic; it is referred to as the Early Neolithic in Balkan terminology and as the Karanovo I-II in Bulgaria. The upper Layers 5 through 2 correspond to the period known in Anatolia as the Middle Chalcolithic, in the Balkans as the Middle-Late Neolithic, and in Bulgaria as Karanovo III-IV (Ozdoğan, 2013). An intermediate phase is also found between Layers 5 and 6 and is called the Transitional Layer 5-6. This period is known as the Transition Phase in the Balkans and as the Karanovo II/III Phase in Bulgaria (Ozdoğan, 2009).

Layers 7 and 6 reflect the initial stages of the first settled village life in the Balkans. These layers reflect an uninterrupted process and are represented by spaces in a rectangular plan. They are located either adjacent or close to one another and were built with the wattle and daub technique in the northern and northeastern parts of the mound (Ozdoğan, E., 2011, 2016).

The First Settlement Phase Problem

Although not yet having many examples to be able support what is known of Eastern Thrace's settlement process due to the mentioned research deficiencies, the process has become more understandable, especially with the studies conducted in the last three decades. The settlement where one can follow the earliest stages of the Neolithic period is Hoca Çeşme. According to the lowest Phase IV and III C¹⁴ data, Hoca Çeşme roughly dates back to 6400-6000 BC (Karul, 2000).

One of the exciting features of Hoca Çeşme is its architecture. The architecture seen in Phase IV and III consists entirely of round-planned wattle and daub structures. However, Phase II reveals a significant change in the architecture, one where the building plan had changed with the round-planned building type being replaced by rectangular-planned buildings. However, the wattle and daub technique were maintained (Karul, 1994).

Wattle and daub structures are also characteristic in Aşağı Pınar, which is understood to have been inhabited in a more contemporary period with the Hoca Çeşme Phase II. However, the knowledge about on the first settlement phase was changed over time as a result of 27 seasonal field studies. Therefore, the building group in Layer 6 that consists of the adjacent rectangular-planned wattle-and-daub architecture that was unearthed during the first studies conducted in the northern part of the mound have been accepted as belonging to the first settlement phase of Aşağı Pınar (Karul et al., 2003). As the work expanded, the increase in the number of pottery pieces, which are characterized by red-on-white paint decoration in the east of the mound and shares similar forms to that in the Layer 6 material but with higher quality production, suggested the presence of a Layer 7. With the enlargement of the excavated area, building remains belonging to a rectangular-planned wattle and daub architecture were found in the northwestern part of the mound. In addition, two different ditch systems belonging to Layer 7 were also identified. Monochrome and relatively coarse wares, especially from the areas close to the bottom of these ditches, were seen as a possible indication of the existence of a Layer 8. However, no building phase was found below Layer 7 (Özdoğan, 2022). After the excavations were completed, Layer 7 was identified as being the first settlement phase of Aşağı Pınar.

Architecture

Layer 7 is the first architecturally defined settlement phase at Aşağı Pınar and has been understood in detail, especially in recent years. Accordingly, the first settlement on the mound was probably established in the highest part of the topography of that period, and a building group consisting of four adjacent rooms was unearthed here. The lowest phase of Layer 7 is represented by rectangular-planned wattle and daub structures. Two different ditch systems represent the other phases (Özdoğan, 2016; see Fig. 1).

The unearthed structures are located just above the bedrock in the eastern part of the mound. In the later layers, the proportions are larger and either adjacent situated close to one another. The dimensions of the buildings vary from approximately 40-55 m² (see Fig. 2). Some of the structures built with the wattle and daub technique were destroyed by the ditches, and others by Layer 6. For this reason, the structures could only be preserved at the ground level. The few post holes that were uncovered suggest that the walls had been built using thin posts. The spaces between these posts were filled in with brown mud, and the

virgin soil of the mound is understood to have been used while preparing this building mortar. The floors of the houses were carefully made. After the walls were built, the floors were leveled by scraping, and lime or clay plasters were applied. Some floors have more than one renewal phase. In structure no. 7-3 in particular located in the northwest, an intermediate soil layer of about 10 cm was filled only once and then was again plastered with lime and clay. A bench and storage units were added to the room during this renewal process. Red ocher was found in the middle part of the floors from structures no. 7-1 and 7-2 to the east of the building block (see Fig. 3).

Quite a few finds were unearthed inside the buildings. However, the fill about 20-25 cm above the floor was composed mostly of the building rubble and contains very small fractured potsherds and animal bones. This situation suggests that the structures may have been abandoned before being destroyed.

In Layer 7, tasks related to daily life were carried out partly inside the houses and to a large extent in the open areas where dense clay, lime surfaces, and three hearths were found just north of the buildings.

In the later phases of Layer 7, the building complex has been abandoned. However, later phases are known only through the two different ditch systems. Although the C¹⁴ data have not yielded any new information yet, a slight time difference probably exists between these ditches. Among these ditch systems, the ditch that perhaps represents the middle phase involves a ditch system extending in the northwest-southeast direction to the west of the area where the structures in the lowest phase are located and forming the image of a chain in how the ends are articulated around one another. Unlike the middle phase, the ditch in the south, representing a later phase, was opened in one go; it extends in the east-west direction and shapes a concave arc toward the north.

The ditches, which are considered the middle phase here, have varying lengths and an average width of approximately 2 meters. They have an average depth of 2.5 meters. Here, the ditch is composed of a series of long oval pits that appear to have been added to each other and lengthened, as opposed to being a channel that had been opened up all at once. As a result, the sides of the ditches narrow toward the bottom, giving a U- or V-shaped profile (see Fig. 4). The ditch was enlarged on the south side, possibly by pits that had been opened at different times. The quality of the fill that accumulated in the ditches and pits is pretty standard. The top is mixed fill; below it is fill consisting mainly of thin layers of lime, clay, and soil layers; and the bottom has soil with thicker stratifications of yellow and brown virgin soil fills. The similarity between the fill in the ditches and pits and the unearthed archaeological material gives the impression that the ditches and pits had been used at the same time and been filled intentionally (Ozdoğan et al., 2017).

The ditch further south represents the upper phase of Layer 7 and draws a one-piece concave arc that extends east to west. The width of the ditch varies, with an average of 2 m. The ditch continues almost uninterrupted for about 100 m from the western part of the mound (see Fig. 5). This ditch was probably opened at the same time in the form of a channel, and inside it is fill made up of thick soil layers at the bottom and thin layers of lime and clay at the upper section, with another section of fill above it consisting of soil layers of varying thickness. Like the other ditch, this one is understood to exhibit a three-stage process. In addition, pits with the same inner fill were excavated in the southern parts of the upper-phase ditch, just like the middle-phase ditch (see Fig. 6).

When evaluated in general, although some questions such as whether a relationship exists between the ditches in the north and south or whether they were more contemporary for a short time have yet to be answered, the settlement is understood to have expanded to the south and west toward the end of Layer 7. As is known from previous years, the structures in Layer 6 rise above the ditch in Layer 7 in some places, indicating that the ditch had lost its function in Layer 6. However, one should not overlook that the ditch, having not been completely filled, may have at least been partially used (Ozdoğan, 2016; Ozdoğan & Schwarzberg, 2020).

Although the function of the ditch remains unclear, it had at least clearly not been used for drainage or to enclose the settlement. Quality pottery, figurines, and some human bones are noteworthy found in the fill found in the ditch. The pottery consists of large broken pieces, suggesting that they may have been deliberately broken and thrown into the ditch (see Fig. 8). Although the variety of wares and forms is limited, the decorations are distinct and distinguishable. The fact that the ditch finds consist of a limited number of quality items suggests that this place had been used for cult purposes (Ozdoğan, 2013).

Conclusions

Aşağı Pınar is a settlement with a history that reflects a long uninterrupted period within a particular dynamic of change. From the early stages of Layer 7, the first settlement phase is known to have used the wattle and daub technique to construct its structures. Reflecting the early stages of the first settlement process of Eastern Thrace, the architecture seen in Phases IV and III from the Hoca Çeşme settlement consists entirely of circular-planned wattle and daub structures. The rectangular-planned wattle and daub houses seen in Phase II had been used in the construction of buildings since the first settlement phase of Aşağı Pınar; this shows how the first residents in Eastern Thrace had searched for diversity during the construction process, as the wattle and daub construction technique had appeared to be monotonous.

Layer 7 is understood to have buildings that were built adjacent or close to each other, and the spaces in front of the houses were used intensively. In other words, they appear to

have functioned as courtyards. Therefore, the emptiness of the interior must be related to the buildings' abandonment period. However, the numerical scarcity and distribution of the building elements suggest that most of the daily work had occurred in the courtyards. With its components gathered in a shared and open space, the courtyard tradition brings to mind its more contemporary counterparts in Northwestern Anatolia and the Lake District (Duru, 2008; Karul & Avcı, 2013; Roodenberg & Alpaslan-Roodenberg, 2013; Özdoğan, 2015), where the buildings have been built to open up to a shared courtyard, which is the general characteristic displayed in the settlement logic.

Another difference observed between Aşağı Pınar and the settlements in question is related to the use of open spaces. Although the spaces in front of the buildings in Aktopraklık and Ilıpınar as well as Layer 7 in Aşağı Pınar were used as courtyards where daily work was carried out, Layer 6 also has these open areas, but they opened out broadly while remaining relatively empty and undefined. Therefore, the daily activities that had been carried out outside are understood to have been taken inside the home.

The ditch systems encountered in Layer 7, are observed to have been a phenomenon frequently used for the Early Neolithic communities of Eastern Balkans and Thrace, as a result of the impact from increased research in recent years. However, differences of opinion still exist regarding the intended use of this phenomenon and are divided into two main groups. The first are those who view them as having been needed for defense, while the second view them as having been used for some sort of ritual.

In the contemporary period, many ditch settlements have been identified in Bulgaria (see Nikolova, 2021). In the Thrace region apart from Aşağı Pınar, ditches have been found in Yabolkovo 1-2, Yabalkovo 1, Yabalkovo 2, Nova Nadezhda, Pilyov Kaynak, and Kazlacha, all of which are located in Northern Thrace. The Yabolkovo settlement has two ditch systems, one in the north and the other in the southeast. The ditches have a rectangular cross-section and follow each other in a chain fashion (Petrova & Nikolova, 2014; Nikolova, 2021). Five different ditches were identified in the Nova Nadezhda settlement. These ditches were not used simultaneously and have time differences between them, which is also reflected in the C¹⁴ data. Accordingly, the outermost ditch is the latest, and the innermost ditch is the earliest. Holes for wooden pole posts have also been found along the sides of the outer ditch (Bacvarov et al., 2016b).

Ditches have also been detected in geomagnetic surveys at the Kazlacha and Pilyov Kaynak settlements (Bacvarov et al., 2016a), with Kazlacha having two different ditches (Petrova et al., 2016).

Discussions about the purpose for which the ditches unearthed in Aşağı Pınar as well as its more contemporary settlements were used are ongoing. However, the information obtained from both Aşağı Pınar and more contemporary settlements shows that the construction of these ditches had required great labor and social organization and that the finds unearthed in them were too complex to have been used for a simple drainage or enclosure process.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: He studies at Aşağı Pınar is supported by the Turkish Ministry of Culture and Tourism, the Research Fund of the Istanbul University (Project No. 2018-30107), German Archaeological Institute (DAI Berlin), and the German Research Foundation (DFG; Project No. SCHW 1570/1-1).

Author Contributions: Conception/Design of Study- Ş.A., Ş.N., E.Ö.; Data Acquisition- Ş.A., Ş.N., E.Ö.; Data Analysis/ Interpretation- Ş.A., Ş.N., E.Ö.; Drafting Manuscript- Ş.A., Ş.N., E.Ö.; Critical Revision of Manuscript- Ş.A., Ş.N., E.Ö.; Final Approval and Accountability- Ş.A., Ş.N., E.Ö.

Acknowledgement: The studies at Aşağı Pınar is supported by the Turkish Ministry of Culture and Tourism, the Research Fund of the Istanbul University (Project No. 2018-30107), German Archaeological Institute (DAI Berlin), and the German Research Foundation (DFG; Project No. SCHW 1570/1-1). We would like to express our gratitude to all supporting institutes.

References

- Bacvarov, K., Gleser, R., Komp, R., Becker, V., Tonkov, N., Zidarov, P., V. Ruseva (2016a). Geomagnetic survey along the Azmaka stream at Sarnevo (Radnevo Municipality) and Pshenichevo (Stara Zagora Municipality). *Archaeological Discoveries and Excavations in 2015*: 144–148.
- Bacvarov, K., Katsarov, G., Mc Sweeney, K. (2016b), The dead and the nested pots: an Early Neolithic ditch burial at Nova Nadezhda, Bulgarian Thrace, Southeast Europe, and Anatolia in prehistory. Essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary, Băčvarov, K., Gleser, R., (eds.), Bonn, Verlag: Dr. Rudolf Habelt GmbH: 149-158.
- Bittel, K. (1969), Bemerkungen über die prähistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy (İstanbul), *Istanbuler Mitteilungen* 19(20): 1-19.
- Duru, R. (2008), *M.Ö. 8000'den 2000'e Burdur Antalya Bölgesinin Altın Yılı*, Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Eres, Z., Hansen, S., Ozdoğan, E., Ozdoğan, M., Parzinger, H., Schwarzberg, H. (2015). Das Kırklareli Projekt Ein Forschungsüberblick anlässlich des 20 jährigen Jubiläums des Türkis-Deutschen Gemeinschaftsprojekts, *Der Anschnitt* Vo.27_ Anatolien- Brücke der Kulturen Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den Deutsch-Türkischen Altertumswissenschaften Yalçın, Ü and Bienert, Hans-Dieter (eds.), (pp. 131-146). Bochum- Bonn: Grafisches Centrum Cuno GmbH & Co. KG.
- Fewkes, V., H. Goldman, R. Ehrich (1933) Excavations at Starčevo. Yugoslavia, Season 1931-1932, *Bulletin of the American School of Prehistoric Research / BASPR*, 9: 33-52.
- Karul, N. (1994), *Hoca Çeşme En alt Evresinin Tarihlenme Sorunları 4. ve 3. Evre Çanak Çömleği Değerlendirmesinin Tarihleme Sorunun Çözümüne Katkısı*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prehistorya Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Karul, N. (2000), *Gebäude aus Flechtwerk: Die Archäologischen Befunde aus den Neolithisch-Chalkolithischen Siedlungsschichten von Hoca Çeşme, Aşağı Pınar und Toptepe*, Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin, (Doctoral dissertation), Berlin.
- Karul, N., Avci, M. B. (2013), Aktopraklık, *The Neolithic in Turkey Northwestern Turkey and İstanbul*, Özdoğan, M., Başgelen, N., Kuniholm, P. (eds), (45-68). İstanbul: Achaeology and Art Publications.
- Karul, N., Eres, Z., Özdoğan, M., Parzinger, H. (2003), *Aşağı Pınar I, Einführung, Forschungsgeschichte, Stratigraphie und Architektur*, Archäologie in Eurasien 15, Studien im Thrakien-Marmara Raum Band I, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Mansel, A. M. (1940), Trakya Harfıyatı, *Bulleten* IV-13: 89-93.
- Mellaart, J. (1967), *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*, London: Thames and Hudson.
- Mellaart, J. (1970), *Excavations at Hacilar*, Edinburgh: The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Mikov, V. (1939), Karanovo -Bulgaria, *Antiquity*, 13, 345-349.
- Nikolova, N. (2016), Early Neolithic Ditched Enclosures in Thrace, *Bulgarian-German Scientific Cooperation: Past, Present, and Feature*, Pajeva, I., Argirova, R., Bacvarov, K., Boteva D., Burneva, N. (eds.), (108-116). Bonn, Faber Publishing House.
- Nikolova, N. (2021), Setting the Boundaries of Early Neolithic Settlement Sites: The Ditch-Digging Practices in the Eastern Balkans, *Open Archaeology*, 7, 1345-1370.
- Ozdoğan, E. (2009), Trakya’da Yapılan Son Araştırmalar Işığında Balkanlar’da İlk Neolitik Çağ’dan Orta Neolitik Çağ’a Geçiş Sorunu”, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Ozdoğan, E. (2011), Settlement Organization and Architecture in Aşağı Pınar Early Neolithic Layer 6. *Beginnings- New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, R. Krauss (ed.), Menschen – Kulturen – Traditionen Studien aus den Forschungsklustern des Deutschen Archäologischen Instituts, (213-223). Rahden/Westf. Halle/Saale: Verlag Marie Leidorf GmbH.
- Ozdoğan, E. (2015), Current Research and New Evidence for the Neolithization Process in Western Turkey, *European Journal of Archaeology*, 18(1) 33-59.
- Ozdoğan, E. (2016), 23. Yılında Kırklareli Projesi: Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Yerleşimleri, *Arkeoloji ve Sanat* 152, 1-30.
- Ozdoğan, E. (2022), The Neolithic in eastern Thrace: continuity and discontinuity, *6,000 BC - Transformations and Change in the Near East and Europe*. Biehl, P. and Rosenstock, E. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press Book: 281-300
- Ozdoğan, E., Özdoğan, M., Nergiz, Ş., Aytekin, Ö., Azeri, H., Yumaklı, H. (2017), Kırklareli Höyüğü 2016, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39, 281-300.
- Ozdoğan, E., Schwarzbrg, H. (2020), “Contextualizing the Neolithic House. A view from Aşağı Pınar in Eastern Thrace”, *Making Places into Places. The North Aegean, the Balkans and Western Anatolia in the Neolithic*, Urem-Kotsou, D., Tasic, N., Buric, M. (eds.), (211-224). Oxford: BAR Publishing.
- Ozdoğan, M. (1994), Marmara Bölgesi- Balkanlar- Orta Anadolu arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni bir Yaklaşım, *Türk Tarih Kurumu Kongresi XI*, 69-79.
- Ozdoğan, M. (2011), Polychrome Early Neolithic Painted Pottery at Aşağı Pınar, *Studia Praehistorica*, 14, 83-90.

- Ozdoğan, M. (2013) Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar, *The Neolithic in Turkey Northwestern Turkey and İstanbul*, Ozdoğan, M., Başgelen, N., Kuniholm, P. (eds), (167-269). İstanbul: Achaeology and Art Publications.
- Ozdoğan, M., Parzinger, H., Karul, N. (1997), Kırklareli Kazıları Aşağıpınar ve Kanlıgeçit Höyükleri, *Arkeoloji ve Sanat* 77: 2-11.
- Petrova, V., Nikolova, N. (2014), Early Neolithic subterranean structures (pits and ditches). An Introduction, *Yabalkovo* Vol. I, J. Roodenberg, Leshtakov, K., Petrova, V. (eds.), Maritsa Project, 2, 217–222.
- Petrova V., Zidarov, P., Miteva, V. (2016), *Excavations at Kazlacha near the village of Chokoba*, Sliven: Sliven Municipality.
- Roodenberg, J., Alpaslan- Roodenberg, S. (2013), Ilıpınar and Menteşe. Early Farming Communities in the Eastern Marmara, *The Neolithic in Turkey Northwestern Turkey and İstanbul*, Ozdoğan, M., Başgelen, N., Kuniholm, P. (eds), (69-91). İstanbul: Achaeology and Art Publications.
- Tsountas, C., (1908), *Ai proistorikai akropoleis Diminiou kai Sesklou*, Athenai.
- Vasic, M. M. (1906), Nekoliki preistorijski nalasciiz Vinča, *Starinar* 1, 89-127.

Figürler

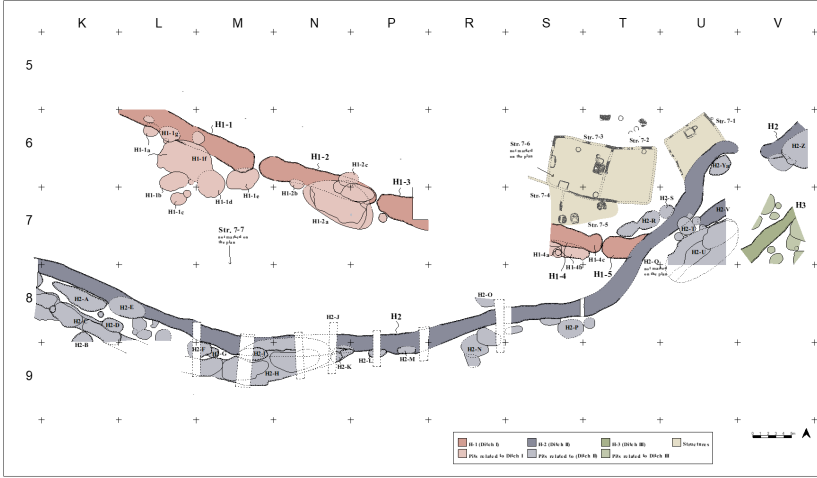

Figure 1: Plan of Layer 7

Figure 2: House 7-2 and 7-3 with open spaces in the north of the buildings

House 7-2 and 7-3

Figure 3: Details from the houses

DITCH (North)

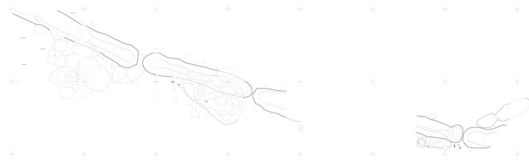

Figure 4: Northern Ditch

DITCH (South)

Figure 5: Southern Ditch

DITCH (South)

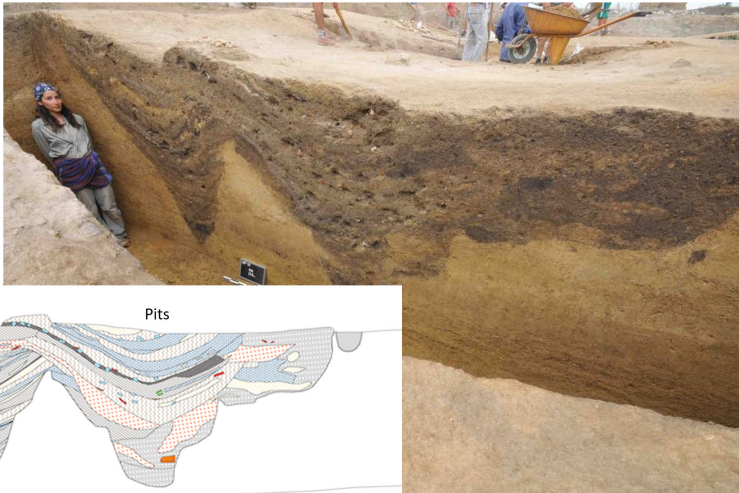

Figure 6: Southern ditch and related pit section

Figure 7: Finds from the ditch

Acemhöyük'ten Bir “Suriye Şişesi”

A Syrian Bottle from Acemhöyük

Yalçın Kamış¹

Öz

Tuz Gölü'nün hemen güneyinde, Aksaray Ovası'nda yer alan Acemhöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın büyük ticari merkezlerinden biridir. Höyüğün güney yamacında yürütölen kazılar Helenistik Dönem ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı dolgularının altında bulunan İlk Tunç Çağı tabakalarının açığa çıkartılmasını sağlamıştır. İlk Tunç Çağı tabakalarında Acemhöyük'ün Orta Anadolu dışına uzanan kültürel ve ticari bağlarının anlaşılmasına katkı sunan çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Söz konusu buluntular arasında XI. tabakada ele geçen bir “Suriye Şişesi” de yer almaktadır. Eski Önasya dünyasının en fazla bilinen kap formları arasında yer alan “Suriye Şişeleri” oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan çok sayıda İlk Tunç Çağı yerleşiminde ele geçmiştir. Bu nedenle, dönemin kültürel ve ticari ilişkilerinin kavranmasının yanı sıra kronolojik sorunlarına da ışık tutan buluntu gruplarından biri olarak kabul edilirler. Bu çalışmada Acemhöyük XI. tabakada ele geçen “Suriye Şişesi” biçimsel ve teknik özellikleriyle değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, Acemhöyük şişesinin Kuzeybatı Suriye'de dar bir alanda yayılım gösteren şişelerin bir örneği olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Acemhöyük, İlk Tunç Çağı, Seramik, Şişe, Suriye Şişesi

ABSTRACT

Acemhöyük is located on the southern tip of Tuz Gölü in the Aksaray Plain and was one of the largest trading centers during the Assyrian Trade Colonies. Excavations that have been conducted along the southern slope of the mound have revealed several Early Bronze Age layers under the Hellenistic and Assyrian Trade Colonies period deposits. The Early Bronze Age layers of Acemhöyük have yielded a large number of archaeological finds that indicate cultural and commercial relations extending beyond Central Anatolia. The Syrian bottle recovered from Level XI is one of these finds. Syrian bottles are one of the well-known and widely distributed vessel forms of the ancient Near East. They have been attested to in several Early Bronze Age sites distributed over a wide geographical area and thus are considered one of the distinctive archaeological object groups that are useful for understanding cultural and commercial relations alongside the chronological issues of the related period. The following article presents a typological and technical discussion on the Syrian bottle that was recovered from Level XI at Acemhöyük. As a result, the Acemhöyük bottle appears to have been connected to bottles that were distributed in Northwestern Syria.

Keywords: Acemhöyük, Early Bronze Age, Pottery, Bottle, Syrian Bottle

¹Neveşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Neveşehir, Türkiye

ORCID ID: Y.K. 0000-0001-5524-9418

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yalçın Kamış,
Neveşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Neveşehir, Türkiye
E-mail: yalcinkamis@nevsehir.edu.tr

Başvuru/Submitted: 25.04.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 18.05.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 21.05.2022

Kabul/Accepted: 11.06.2022

Atıf/Citation: Kamış, Y. (2022). Acemhöyük'ten bir “Suriye şişesi”. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 41–63.

<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1108527>

EXTENDED ABSTRACT

Acemhöyük is a large ancient city located on the alluvial fan of the Karasu River near the southern tip of Tuz Gölü. Long-term excavation projects have been carried out at the site for many decades and revealed wide spans of different periods. The site is located at the crossroads between Syro-Cilicia, Central Anatolia, and Western Anatolia, and its complex history reflects its changing relations associated with cultural and political developments. Archaeological investigations carried out at the site have indicated the presence of a citadel mound and a lower town. The lower town is mostly covered now by the modern village of Yeşilova. Archeological soundings carried out at different locations suggest that the lower town surrounded the citadel mound during the Assyrian Trade Colonies period (2000-1700 BC) and covered a much larger area than the mound itself. The citadel covers approximately 30 hectares and rises 20 m above the surrounding Aksaray Plain. The mound was extensively excavated by Nimet Özgüç and Aliye Öztan between 1962 and 2019.

The excavations shed new light not only on the Assyrian Trade Colonies period, but also provides evidence for earlier periods. The architectural sequence of the Early Bronze Age settlement was recovered at the southern slope of the mound. According to the current state of research, the mound has several Early Bronze Age layers (Levels XII-IV), corresponding to a period spanning from the Early Bronze Age II (2700-2450 BC) to the end of Early Bronze Age III (2450-2000 BC) during Anatolia's 3rd millennium BC chronology.

The archaeological work conducted at the southern slope of Acemhöyük yielded a large number of objects deeply connected to the regional and interregional developments characterizing the Anatolian cultures of the 3rd millennium BC. The appearance of Trojan plates, tankards, wheel-made vessels, and Syrian bottles in Level XI should be considered a strong indication of the interregional relations of the settlement.

Syrian bottle as a term usually refers to a specific type of small bottles that were widespread throughout Syria, Anatolia, and Mesopotamia during the second half of the 3rd millennium BC. Accordingly, these were considered one of the distinctive archaeological objects reflecting cultural and commercial relations alongside the chronological issues of this period. Their typology, chronology, and distribution have been discussed by many researchers. Syrian bottles appear mainly in funerary contexts. They have also been found less frequently in domestic and public contexts. Their shapes can be roughly divided into two forms: one is a long alabastron shape and the other is a globular shape. Syrian bottles are suggested as having been used as containers for aromatic fluids or oils.

Some of the Early Bronze Age sites located in Central and Western Anatolia have yielded Syrian bottles. Although the number of sites is very limited, the bottles revealed at these sites

display significant diversity in terms of typology, chronology, and production materials. The Syrian bottles recovered at Central and Western Anatolian sites include local derivatives and actual imports. Their chronologies coincide roughly with the Syrian and Mesopotamian counterparts. Silver and gold bottles recovered at Eskiyaşar and Troy indicate that these bottles were also considered to be items of prestige.

In some of the recent contributions, the bottles were divided into two classes according to their base shapes. While the bottles with pointed or rounded bases are defined as proper Syrian bottles, contemporary flasks with a flat or ring base are not included in this phenomenon. Proper Syrian bottles are defined as transregional types spread over a wide area. Contrarily, flat- or ring-based flasks are interpreted as local bottle types with limited geographical distribution.

The Achemhöyük bottle discussed in this article was recovered from Level XI. The morphological, technical, and typological characteristics of the bottle are inconsistent with the local pottery repertoire. Therefore, this vessel could be considered to have been imported. Based on the morphological characteristics, it might be related to the flat- and ring-based flasks found in Northwestern Syria and its immediate vicinity. If one were to follow the methodology from the above-mentioned studies, the Achemhöyük bottle would not be able to be classified as a proper Syrian bottle. The bottle found at Achemhöyük has been dated to the beginning of the Early Bronze Age III (2450-2300 BC) according to stratigraphical observations, typological comparisons, and radiocarbon dates and is a significant archaeological object that defines the cultural and commercial relations of the site.

Giriş

Acemhöyük, kaynağını Hasan Dağ-Melendiz silsilesinden alan Karasu Çayı'nın suladığı alüvyon yelpazesinin merkezinde yer almaktadır (Harita 1). Yerleşimde 1962 yılından itibaren günümüze kadar sürdürülen kazılar, farklı dönemlere ilişkin zengin veriler sunan geniş alanların araştırılmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu araştırmalar, günümüzde Acemhöyük ismiyle anılan arkeolojik bütünlüğün bir höyük ile onu dört yönden çevreleyen "Aşağı Şehir" den oluştuğunu ortaya koymuştur (Harita 3). Günümüz ova seviyesinden yaklaşık 20 m yükselen höyük bölümü, farklı yüksekliklere sahip dört tepeyi içine alan yaklaşık 30 hektarlık bir alana yayılmaktadır (Harita 4).

1962-2019 yılları arasında, Prof. Dr. Nimet Özgüç ve Prof. Dr. Aliye Öztan tarafından yürütülen geniş kapsamlı kazılarla stratigrafisi ana hatlarıyla belirlenen höyüğün şimdilik en erken tabakası İlk Tunç Çağı'nın (İTÇ) birinci yarısına tarihlenmektedir. Höyükten elde edilen veriler, MÖ III. binyılın ortalarından itibaren hızlı bir şekilde büyümeye başlayan yerleşimin Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000-1700) başlarında bir krallık merkezine dönüştüğünü ortaya koymuştur. Özellikle, Sarıkaya Sarayı ve Hatipler Sarayı gibi anıtsal yapıların bulunduğu II. tabaka, yerel bir krallık merkezinin ortaya çıkışına işaret eden zengin arkeolojik veriler sunmuştur (Özgüç 2015, s. 5). Bu dönemde, ekonomik ve kültürel ilişkileri Anadolu dışına taşan yerleşimin Orta Anadolu'nun güçlü ticari merkezlerinden biri haline geldiği anlaşılmaktadır. Höyük çevresine dağılan farklı noktalarda gerçekleştirilen arkeolojik sondajlar ise büyük bir bölümü modern Yeşilova Kasabası sakinleri tarafından iskân edilen "Aşağı Şehir" in höyükten çok daha geniş bir alana yayıldığına işaret etmiştir. Mevcut veriler ışığında, yaklaşık 70 hektarlık bir alana yayıldığı öngörülen "Aşağı Şehir" in Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen en az 3 tabakayı içerdiği ve höyük ile paralel bir gelişim sergilediği anlaşılmıştır.

Tuz Gölü'nün hemen güneyinde konumlanan Acemhöyük, Anadolu'nun farklı bölgelerini birbirine bağlayan güzergâhların kesiştiği bir coğrafyada yer almaktadır (Harita 2). Anadolu'nun ortasında kuzey-güney ve doğu-batı yönünde ilerleyen yolların birbirine bağlandığı bölge, ulaşım açısından avantajlı bir konuma sahiptir. Doğuda Kayseri yönüne, güneyde Toros geçitlerine, güneybatıda Konya'ya, kuzeyde Ankara'ya ve batıda Eskişehir-Afyonkarahisar hattına açılan yolların birleşim noktasındaki bölgenin farklı dönemlerdeki kültürel ve ticari bağlantılarının temelinde söz konusu avantajlı konum bulunmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticari ağlar üzerinde aktif rol oynadığı bilinen Acemhöyük'ün bu avantajlı konumdan yararlandığı açıktır. İTÇ tabakalarında sürdürülen ve burada kısmen değinilen çalışmalar, yerleşimin ticari ağlar üzerinden yürüttüğü faaliyetlerin MÖ II. binyıl başlarında birdenbire ortaya çıkmadığını bu yöndeki öncü adımların MÖ III. binyıl ortalarından itibaren atılmaya başladığını gösteren çeşitli verilere ulaşılmasını sağlamıştır.

Orta ve Batı Anadolu bölgelerinde, MÖ III. binyılın ortalarından itibaren gelişmiş savunma sistemlerine sahip merkezi yerleşimlerin ön plana çıktığı bir yerleşim düzeninin şekillenmeye başladığı bilinmektedir. Maden ekonomisiyle ve çevre kültür bölgeleriyle güçlü bağlara sahip toplumsal yapıların ortaya çıkışıyla eşzamanlı yürüyen sürecin çeşitli yenilikleri de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu dönemde, Anadolu İTÇ toplumlarının ekonomi, kültür, teknoloji gibi alanlarda tecrübe etmeye başladıkları yenilikleri uzak mesafe ticaret ağlarının etkisine bağlayan yaklaşımlar oldukça yaygındır. Anadolu toplumlarını Suriye-Mezopotamya bölgelerine bağladığı ifade edilen ticari ağlar Büyük Kervan Yolu, Anadolu Ticaret Ağı gibi isimlerle anılmaktadır (Efe 2007; Şahoğlu 2005). Yeni fikirlerin, teknolojilerin, mimari üslupların, inanç biçimlerinin yanı sıra dönemin toplumları tarafından talep edilen ürünlerin dolaşımını sağladığı düşünülen ticari ağların tanımlanmasında çeşitli buluntu grupları kullanılmaktadır. Söz konusu buluntular içinde çanak çömleklerin hatırı sayılır bir yer işgal ettiği görülmektedir. Gerek Mezopotamya etkili/kökenli gerekse de Batı Anadolu etkili/kökenli kap tiplerinin geniş bir coğrafyada, çok sayıda yerleşimin çağdaş tabakalarında bulunması, ticari ağların göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Seramik buluntuların yanı sıra biçimsel özellikleri ve kullanım amaçları geniş bir yelpazeye yayılan metal, taş, kemik gibi malzemelerden üretilmiş çeşitli buluntular da ticari ağların tanımlanmasında kullanılmıştır (Massa ve Palmisano 2018, s. 66).

Acemhöyük İTÇ tabakalarında yürütülen kazılar, ticari ağlara odaklanan çalışmalarda sıkça başvurulan farklı malzemelerden üretilmiş çok sayıda buluntunun ele geçmesini sağlamıştır. Tartı ağırlıklarından kemik tüplere kadar genişçe bir yelpazeye yayılan buluntular içinde Batı Anadolu ve Suriye-Mezopotamya etkili/kökenli seramik kaplar yoğunudur. İTÇ ticaret ağlarıyla yakından ilişkilendirilen depas, tankard, çark yapımı tabak gibi Batı Anadolu etkili/kökenli kapların yoğun bir şekilde temsil edildiği Acemhöyük seramik repertuarında Suriye-Mezopotamya kökenli örnekler de bulunmaktadır. Literatürde “Suriye Şişesi” şeklinde tanımlanan kaplar ve kap parçaları bu örneklerin çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Acemhöyük XI. tabakada ele geçen Suriye kökenli bir şişenin ait olduğu döneme özgü kültürel atmosfer çerçevesinde değerlendirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır (Resim 1 ve 2). Bu amaç doğrultusunda, öncelikle yerleşimin İTÇ stratigrafisi sunularak Orta ve Batı Anadolu yerleşimlerinde bulunan Suriye kökenli şişelere kısaca değinilmiştir. Çalışmanın devamında Acemhöyük şişesi biçimsel ve teknik özellikler ekseninde arkeolojik bağlamıyla birlikte ele alınmış ve benzer örneklerle karşılaştırılarak daha geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Acemhöyük İlk Tunç Çağı Stratigrafisi

Acemhöyük'te İTÇ kültür dolgularının varlığı, kazının ilk yıllarından itibaren bilinmektedir. Ancak söz konusu dolguların araştırılmasına yönelik ilk çalışmalar, 1970'li

yılların ikinci yarısında hayata geçirilmeye başlanmıştır (Özgüç 1982; Öztan 2012). 1975 yılında Sarıkaya Sarayı'nın hemen güneyinde başlatılan ve 1983 yılına kadar Nimet Özgüç tarafından sürdürülen kazılarda, yerleşimin İTÇ stratigrafisi genel hatlarıyla belirlenmiştir (Özgüç 1990) (Resim 3). Bu alandaki kültürel dizilimin höyüğün başka yerinde araştırılması amacıyla, 1991 yılından itibaren Hatipler Sarayı'nın batısında çalışmalara başlanmış ve bu alanda İlk Tunç Çağı sonlarına tarihlenen V. tabakaya kadar inilmiştir (Öztan 1995, s.189). Uzun bir aradan sonra, Aliye Öztan tarafından 2008 yılında güney yamaç çalışmaları yeniden başlatılmış ve çok daha geniş bir alan araştırılmıştır (Öztan 2012).

Toplam 3000 metre kareye yaklaşan alanıyla güney yamaç açmaları, İTÇ tabakalarının en detaylı izlenebildiği kazı alanıdır. Bu nedenle, höyüğün güncel İTÇ stratigrafisi bu alandan elde edilen verilere dayandırılmıştır. Güney yamaç kazılarında araştırılan kültür dolgusunun derinliği, eğim nedeniyle değişiklik göstermektedir. Ancak Sarıkaya Sarayı'nın zemin seviyesinin hemen altında, 944-933 m yükseltileri arasında yürütülen kazılar, kentin stratigrafisinin tanımlanmasına yardım eden yüksek kesitlerin elde edilmesini sağlamıştır (Resim 4). Yaklaşık 11 metrelik bir yükselti farkı barındıran söz konusu arkeolojik dolgu, kentin MÖ III. binyıldan başlayarak modern dönemlere kadar devam eden uzun yerleşim tarihine ait izlerin tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Güney yamaçta tanımlanabilen erken yapı katı, XII. tabakadır. İTÇ surunun güneyinde, sur dışında tespit edilen kalın yıkım katmanı ile yerleşim içinde açılan bir sondajda tanımlanabilen bu tabakanın buluntuları MÖ III. binyılın ilk yarısına işaret etmektedir. XII. tabakayı sona erdiren yıkım olayı sonrasında kurulan XI. tabaka, surun güneyinde ve kuzeyinde geniş bir alanda araştırılabilmiştir (Resim 5). Mimari özellikleri daha detaylı tanımlanabilen XI. tabakadan ele geçen çeşitli tiplerdeki buluntular, bu tabakanın İTÇ III başlarına tarihlenebileceğini göstermiştir. Bu sonuç, aynı tabakadan ele geçen organik buluntuların sağladığı ve yaklaşık olarak MÖ 2450-2300 yılları arasındaki zaman aralığına işaret eden kalibre edilmiş radyokarbon tarihleriyle desteklenmiştir (Resim 6).

XI. tabaka enkazının hemen üzerine kurulan X. tabakada İTÇ yerleşim düzeninin büyük ölçüde değiştiği görülmüştür (Resim 5). Sur sisteminin kullanımdan çıkmasıyla birlikte hafif eksen değişikliğiyle radyal düzende yeniden kurulan yerleşim, aynı plan şemasını VIII. tabakanın sonuna kadar korumuştur (Resim 5). İTÇ III kültürünü yansıtan çeşitli tiplerde çok sayıda buluntunun ele geçtiği X-VIII. tabakaların kronolojik aralığının tespit edilmesi amacıyla radyokarbon örnekleri alınmıştır. VIII. tabaka örnekleri, bu tabakanın MÖ 2150'ler civarında sona erdiğini göstermiştir (Kamış 2020, s. 248). Dolayısıyla radyal plan şemasıyla karakterize olan X-VIII. tabakalar için kabaca MÖ 2300-2150 yılları arasında uzanan bir zaman aralığının önerilmesi mümkündür. İTÇ sonlarına tarihlenen VII-IV. tabakalara ait izler güney yamaç açmalarının geneline yayılmış durumdadır. Ancak daha geç dönemlerin faaliyetleri nedeniyle büyük ölçüde tahribat gören söz konusu tabakalara ait mimari izler,

yamacın batısında yer alan ZA/51-52 ve AB/50-52 açmalarında daha sağlıklı bir şekilde araştırılabilmektedir. Yamaçta nispeten yüksek bir konumda yer alan bu açmalar, Helenistik-Roma ve modern yerleşimlerin tahribatından büyük ölçüde kurtulabilmektedir. Bu açmalardan ele geçen çeşitli buluntular ile çanak çömlekler, Kültepe, Boğazköy, Alishar, Yassihöyük gibi Orta Anadolu merkezlerinin MÖ III. binyılın son yüzyıllarına tarihlenen tabakalarıyla benzerlik göstermektedir.

Güney yamaç açmalarında yukarıdaki satırlarda kısaca değinilen İTÇ verileri dışında Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Helenistik-Roma ve modern dönemlere ait yapı izlerine de rastlanmıştır (Öztan 2012, s. 66). Özellikle yamacın güney kısımlarında, bu dönemlere ait iyi korunmuş yapıların İTÇ tabakalarında zaman zaman ciddi boyutlara ulaşan tahribata yol açtığı görülmüştür.

Sarıkaya Sarayı'nın hemen güneyinde tespit edilen İTÇ stratigrafisinin höyüğün başka bir yerinde de araştırılması amacıyla Hatipler Sarayı'nın batısında, güney yamaç açmalarına yaklaşık 350 m mesafede bulunan V-Y/30-31 açmalarında kazı çalışmaları yürütülmüş ve sınırlı bir alanda da olsa IV-V. tabakalar araştırılmıştır (Öztan 1995, s. 191). Bu tabakalara ait yapılardan ele geçen çanak çömlek buluntuları genel hatlarıyla güney yamacın en geç İTÇ tabakalarıyla paraleldir. Ancak söz konusu tabakalar içerisinde karışık malzeme olarak ele geçen çark yapımı tabak ve tankard parçalarıyla Orta Anadolu Metalik Seramiği örnekleri, bu alanda daha erken evrelerin bulunduğunu ve Acemhöyük İTÇ yerleşiminin düşünüleninden çok daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir.

“Suriye Şişeleri”

Literatürde “Suriye Şişesi” şeklinde anılan dar boyunlu şişe biçimli kaplar, kabaca MÖ III. binyılın ortalarından İTÇ sonuna kadar Kuzey Suriye’de ve Orta Fırat Havzası’nda yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Vacca 2014, s. 252; Sconzo 2014, s. 224; Rahmstorf 2006, s. 55; Alp 2018). Yaygın görüldükleri bölgeye atfen “Suriye Şişesi” olarak adlandırılan kaplar, eski Önasya dünyasının en iyi bilinen seramik formları arasında yer almaktadır (Ökse 2004, s. 599). Söz konusu formun köken bölgesiyle sınırlı kalmayarak Anadolu’dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılması, bilinirliğine katkı yapan noktaların başında gelmektedir.

“Suriye Şişeleri”, genellikle Kuzey Mezopotamya’nın ince nitelikli kaliteli hamurundan üretilmiştir. Zaman zaman “lüks seramik grupları” başlığı (Sconzo 2014, s. 219) altında toplanan, “Metallic Ware”, “North-Mesopotamian Grey Ware”, “Euphrates Banded Ware” gibi farklı seramik grupları içinde değerlendirilen şişeler çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Şişelerin biçimsel özellikleri üzerinden yürütülen analizlere bakıldığında, gövde formları üzerinden çeşitli sınıflandırma önerilerinin geliştirildiği görülmektedir (Kühne 1976, s. 63-67; Rova 1991, s. 136-141; Sconzo 2014, s. 220). Küresel gövdeli ve alabastron

biçimli örneklerin ön plana çıktığı söz konusu analizler, küresel gövdeli tipin MÖ III. binyıl ortalarında daha erken bir dönemde ortaya çıktığına işaret etmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen bazı tipolojik analizlerde gövde formunun yanı sıra dip biçimlerinin de öne çıkarıldığı; yuvarlak veya hafif sivri dipli kaplar "Suriye Şişesi" olarak ele alınırken, düz veya halka dipli örneklerin benzer işleve sahip farklı tipte kaplar olarak sınıflandırıldıkları görülmektedir (Vacca 2014; Sconzo 2014).

Köken bölgesinde gerçekleştirilen araştırmalar, "Suriye Şişesi" olarak değerlendirilen kapların önemli bir bölümünün mezarlarla ilişkili arkeolojik kontekstlerden ele geçtiklerini ortaya koymuştur (Sconzo 2014, s. 221). Bu noktadan hareket eden bazı araştırmacılar, şişelerin yalnızca mezar eşyası olarak kullanılmadıklarını, aynı zamanda gömme törenleri sırasında ölünün vücuduna sürülen sıvıların saklanması veya libasyon ritüellerinde kullanılmış olabileceğini ifade etmişlerdir (Felli 2012, s. 84; Sconzo 2014, s. 221; Vacca 2014, s. 264). Köken bölgesinden uzaklaşıldıkça "Suriye Şişeleri"nin ele geçtiği arkeolojik kontekstlerin çeşitlendiği ve farklı işlevlere sahip kontekstlerde bulunmaya başladıkları görülmektedir (Sconzo 2014, s. 221). Bu durum, "Suriye Şişeleri"nin işlevlerinin mezarlarla veya ölü gömme törenleriyle sınırlı kalmadığına işaret etmekte ve söz konusu kapların ticari faaliyetlerde kullanılmış olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Nitekim arkeometrik analizlerle doğrulanmamış olsa da "Suriye Şişeleri"nin prestij malı niteliğindeki aromatik sıvıların, yağların veya merhemlerin ticaretinde kullanıldığı yönündeki önerilere sıkça rastlanmaktadır (Ökse 2004, s. 604; Zimmermann 2005, 165; Mellink 1989, s. 327; Bachhuber 2015, 163). Olası ticari aktivitenin coğrafi çerçevesinin tanımlanmasını sağlayabilecek en önemli verilerden biri hiç kuşkusuz şişelerin coğrafi dağılımıdır. Mezopotamya, Suriye, Levant, Anadolu ve Balkan coğrafyalarına dağılan 70 civarında İTÇ merkezinde "Suriye Şişesi" olarak değerlendirilen kaplar ele geçmiştir (Rahmstorf 2006, s. 57; Massa ve Palmisano 2018, s. 75; Leschtakov ve Zimmermann 2021, fig. 1). Bu nedenle, benzer özelliklere sahip "Suriye Şişeleri"nin yayıldıkları geniş coğrafi alanda kronolojik senkronizasyon, kültürel ve ticari ilişkiler gibi başlıklarda bölgelerarası analizlerin yürütülmesine katkı sağlayan az sayıdaki buluntu gruplarından biri oldukları rahatlıkla ifade edilebilir.

Orta ve Batı Anadolu'da "Suriye Şişeleri"

Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde sürdürülen arkeolojik çalışmalar, "Suriye Şişesi" olarak değerlendirilen farklı tiplerde kapların ele geçmesini sağlamıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılan alanda yürütülen kazı ve araştırmaların sayısı göz önüne alındığında, bu tip kapların nispeten az sayıda yerleşimde ele geçmesi dikkati çekmektedir (Harita 2). Yerleşimlerin coğrafi dağılımına bakıldığında, köken bölgesine daha yakın konumdaki Kilikya ve Orta Anadolu bölgeleri biraz daha öne çıkmaktadır. Orta ve Batı Anadolu yerleşimlerinden ele geçen şişeler yapım malzemesi, tipolojik özellikler ve üretim tekniklerine göre değerlendirildiğinde, üzerinde durulması gereken bir çeşitliliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Orta ve Batı Anadolu’da bulunan “Suriye Şişeleri” üretildikleri malzemelere göre ayrıştırıldığında, metal ve pişmiş toprak olmak üzere iki grup ortaya çıkmaktadır. Gümüş, altın ve kurşundan üretilmiş metal şişeler Eskiypar, Troya, Demircihöyük ve Küçükhöyük’ten bilinmektedir. Gümüştan üretilmiş Eskiypar şişesi çok sayıda prestij malzemesi içeren definenin parçasıdır (Özgüç ve Temizer 1993, s.625). Omuz ve boyun üzerinde yiv bezeme görülen alabastron formlu şişe İTÇ III’e tarihlendirilmiştir. Schliemann kazılarında bulunan ve Troya A defnesi içinde yer alan kısa silindirik boyunlu ve küresel gövdeli altın şişe, Troya II-III yerleşimlerini kapsayan bir zaman aralığına tarihlendirilmiştir (Sazcı 2007, s. 154). Demircihöyük Sarıket Mezarlığı ve Küçükhöyük’te ele geçen uzun boyunlu ve küresel gövdeli kurşun şişelerin tamamı mezar buluntusudur (Seeher 2000, s. 50-52). Sarıket Mezarlığı’nda ele geçen 32 adet kurşun şişe İTÇ II’ye tarihlenmiştir. Söz konusu şişelerin daha değerli gümüş şişeleri taklit etmek amacıyla kurşundan üretildikleri düşünülmektedir (Seeher 2000, s. 51). Ayrıca, şişelerin tamamının mezarlarla ilişkili kontekstlerde bulunması, yukarıda kısaca değinildiği gibi ölü gömme törenlerinde farklı amaçlarla kullanılmış olma ihtimallerini de gündeme getirmektedir. İTÇ II’nin erken evresine tarihlenen bir örneğin Tarsus’ta bulunması, kurşun şişelerin mezarlar dışında da kullanıldığına ve geniş bir bölgeye yayılmış olabileceğini göstermektedir (Goldmann 1956, s. 302).

Metal örneklerle kıyasla daha fazla sayıda yerleşimden ele geçen farklı biçimsel özelliklere sahip pişmiş toprak “Suriye Şişeleri”, Kültepe, Alishar, Ovaören, Acemhöyük, Karahöyük, Kestel-Göltepe, Küllüoba, Troya ve Selimpaşa’dan bilinmektedir (Özgüç 1986, s. 34-38; von der Osten 1937, s. 176, d2767; Şenyurt, Akçay ve Kamış 2014, s. 112; Öztan 1989, s. 409; Mellink 1967, s. 161; Yener 2000, s. 95; Efe 2007, s. 58; Schliemann 188, s. 442; Aydıngün ve Aydıngün 2021).

Anadolu’da bulunan “Suriye Şişeleri”nin biçimsel analizine yönelik çalışmaların genellikle H. Kühne’nin ortaya koymuş olduğu ve gövde biçimini esas alan yaklaşımı takip ettiği görülmektedir (Kühne 1976, abb. 65-70; Özgüç 1986: 37; Yılmaz 2019: 168). Aynı yaklaşımdan hareket edildiğinde, Anadolu’da bulunan şişeler diğer biçimsel detaylar kenara bırakılarak küresel gövdeli ve alabastron formlu örnekler olmak üzere kabaca iki tipe ayrılabilir. Küresel gövdeli şişeler Troya, Kültepe, Alishar, Demircihöyük, Küçükhöyük ve Selimpaşa’da bulunmuştur. Troya’da hem metal hem de pişmiş toprak şişelere rastlanırken, Demircihöyük ve Küçükhöyük’te metal, Kültepe, Alishar ve Selimpaşa’da pişmiş toprak şişeler ele geçmiştir. Arkeolojik kontekstleri iyi bilinen Kültepe, Alishar, Demircihöyük ve Küçükhöyük buluntularının kronolojik durumlarına göre küresel gövdeli şişelerin İTÇ II’de ortaya çıktıkları ve İTÇ III’te kullanılmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Alabastron biçimli olarak tanımlanan ince uzun oval gövdeli şişeler, Kültepe, Eskiypar, Acemhöyük, Troya ve Kestel-Göltepe’de İTÇ III tabakalarında ele geçmiştir. Eskiypar gümüş şişesi dışındaki örneklerin hepsi pişmiş topraktan üretilmiştir. Konya Karahöyük’te bulunduğu

belirtilen şişe detaylı olarak yayınlanmadığı, Ovaören'de bulunan parçalar ise kesin form bilgisi verilmediği için değerlendirmeye alınmamıştır.

Orta ve Batı Anadolu'da bulunan pişmiş toprak "Suriye Şişeleri" hamur ve yüzey özellikleri ile üretim teknikleri açısından ele alındığında homojen bir manzara ortaya çıkmamaktadır. Kültepe, Kestel-Göltepe ve Küllüoba'da bulunan bazı şişeleri veya şişe parçalarını Kuzey Mezopotamya'nın ince nitelikli hamurlarının özelliklerini yansıtmaları nedeniyle ithal örnekler olarak değerlendirmek mümkündür (Özgüç 1986, s. 34; Yener 1995, 180; Türkteki 2012, s. 57). Bunun yanı sıra Kültepe, Küllüoba, Alişar, Troya gibi merkezlerde ele geçen bazı şişelerin yerel hamur ve yüzey özelliklerine sahip olması, taklit ürünlerin de kullanıldığını ortaya koymaktadır (Ökse 2004, s. 603-604). Ayrıca Alişar gibi bazı merkezlerde el yapımı örneklerin bulunması, yerel taklitlere işaret eden bir diğer teknik özellik olarak nitelenebilir (von der Osten 1937, pl. 8).

Orta ve Batı Anadolu'da ele geçen "Suriye Şişeleri" buluntu yerleri açısından ele alındığında mezarlar, yerleşim içi kontekstler ve define buluntuları şeklinde genel bir çerçeve oluşturmak mümkün görünmektedir. Mezar buluntuları şişelerin ölü hediyesi olarak kullanımına ve ölü gömme törenlerinde farklı işlevler görmüş olabileceğine işaret ederken, yerleşim içi buluntuların ticari faaliyetlere ışık tuttuğu söylenebilir. Değerli metallere üretilmiş define buluntuları ise şişelerin aynı zamanda prestij eşyası olduğunu ortaya koymaktadır.

Acemhöyük Şişesi

Bu çalışmada ele alınan şişe, 2019 yılında DB/50 açmasının kuzeydoğusunda bulunan X. tabaka yapılarının kaldırılması ve XI. tabaka mimarisinin açığa çıkartılması amacıyla yürütülen çalışmalarda ele geçmiştir (Resim 5). X. tabaka taban seviyesinin altında belirlemeye başlayan arkeolojik dolgu, içerdiği çok sayıda kil sapan tanesi ve yıkıntı izleri nedeniyle hemen dikkati çekmiş ve söz konusu dolgunun kazılan alanın geneline yayıldığı görülmüştür. İrili ufaklı dere taşları ile karışık kerpiç yıkıntıdan oluşan dolguda 100'den fazla kil sapan tanesinin yanı sıra başta çanak çömlek parçaları olmak üzere çok sayıda arkeolojik buluntu ele geçmiştir. Bu alanda tespit edilen bir diğer önemli arkeolojik veri ise iyi korunmuş durumda açığa çıkartılan eşek iskeletleridir (Resim 7). Bu iskeletler, aynı alanın hemen güneyinde 2012 yılında açığa çıkartılan eşek iskeletleriyle bağlantılı olmalıdır (Öztan 2013, 142). Anadolu İTÇ yerleşimlerinden az sayıda örneği bilinen eşeklere ait iyi korunmuş iskelet kalıntılarının Acemhöyük'te rastlanması, bu hayvanların gündelik işlerde veya ekonomik faaliyetlerde kullanılmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan eşek iskeletlerinin çevresinde ele geçen en dikkat çekici buluntu, bu çalışmada değerlendirilen "Suriye Şişesi"dir (Resim 8).

DB/50 açmasında, eşek iskeletlerinin hemen yanında birkaç parça halinde ele geçen şişe, gövdesindeki bazı eksiklikler dışında iyi korunmuş durumdadır (Resim 1 ve 2). Dışa doğru açılan kıvrık ağız kenarlı şişe kısa boyunludur (Resim 2). Şişenin ağız çapı 3,4 cm olup korunan yüksekliği 13 cm'dir. Kısa boynun hemen altından başlayan gövde, küresele yakın oval bir formdadır. Dip kısmı çok iyi korunmamış olmasına rağmen, kısmen korunmuş küçük bir bölümden halka dipli olduğu anlaşılmaktadır. Şişenin dış yüzeyinde, gövdenin en geniş yerinden başlayarak omuz hizasına kadar çıkan sığ yivler ve bunları sınırlayan ince boya bantlar dikkati çekmektedir (Resim 1). Şişe bol kireç katkılı kilden üretilmiştir. Açık kırmızımsı devetüyü renkli (2.5YR 6/4) hamurun renginde bırakılmış dış ve iç yüzeylerde iri kireç katkıları göze çarpmaktadır. Kireç katkı fırınlama aşamasında yüzeyi patlatarak yer yer çukurcuklar oluşturarak gözenekli görünüme yol açmıştır. Yüksek ısıda iyi fırımlandığı anlaşılan ince cidarlı şişenin parçaları birbirine vurulduğunda metalik bir tınlama ortaya çıkmaktadır. Çömlekçi çarkının yol açtığı tur olukları, şişenin iç yüzeyinde dalgalı bir görünüm ortaya çıkarmıştır (Resim 2).

Acemhöyük şişesi hamur, yüzey ve biçim özellikleri itibariyle yerel İTÇ seramik repertuarına yabancıdır. Benzer hamur ve yüzey özelliklerine sahip X-XI. tabakalarda bulunmuş birkaç şişe parçası dışında, Acemhöyük İTÇ seramik buluntularıyla bağlantılı görünmemektedir. Aynı durum, önceki yıllarda IX. tabakada ele geçen gri hamurlu “Suriye Şişesi” için de geçerlidir (Öztan 1989, s. 409). Dolayısıyla makroskopik gözlemler ışığında, bu çalışmada ele alınan şişe ile diğer şişe parçalarının yerleşime dışarıdan getirildiğini ifade etmek yerinde görünmektedir.

Acemhöyük XI. tabaka yerleşiminin kültürel manzarası genel hatlarıyla ele alındığında, Orta Anadolu kaynaklı unsurların baskın bir görünüm sunduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak maddi kültürün bazı bileşenlerinin bu tabakadan itibaren bölge dışından etkiler almaya başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle seramik repertuarına daha yakından bakıldığında, yerel seramiklerle birlikte çark yapımı çanak, tankard gibi Batı Anadolu etkili/kökenli kapların da kullanılmaya başladığı görülmektedir (Kamış 2018, 72). Bu durum, yerleşimin kültürel ve ticari ilişkilerinin Orta Anadolu dışına taşınmaya başlamasıyla açıklanabilecek bir husustur. Bu noktadan hareket edildiğinde, XI. tabakada ele geçen şişe ile farklı tabakalarda ele geçen şişe parçalarının yerleşimin Anadolu dışına uzanan bağlantılarının bir yansıması şeklinde ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kaplar, “Suriye Şişeleri”nin köken bölgesi veya komşu bölgeleriyle kurulan ticari ilişkiler çerçevesinde Acemhöyük’e ulaşmış olmalıdır. Büyük olasılıkla da aromatik sıvıların, yağların veya merhemlerin ticaretinde nakil kabı olarak işlev görmüşlerdir.

Günümüze kadar çok sayıda çalışmaya konu olan “Suriye Şişeleri”, yukarıda kısaca değinildiği gibi tipolojik özellikler ekseninde farklı gruplara ayrılmıştır. Bu kaplara ilişkin öncü çalışmalardan birini gerçekleştiren H. Kühne, gövde biçimlerini esas alan bir tipoloji

ortaya koymuştur (Kühne 1976, abb. 65-70). Takip eden yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarla yeni tiplerin tanımlanarak tipolojinin daha da zenginleştirildiği görülmektedir (Rova 1991, s. 136-141; Schachner ve Schachner 1995; Sconzo 2014). "Suriye Şişeleri"ni konu edinen yakın tarihli çalışmalarda gövde formlarının yanı sıra dip biçimlerinin de ayırıcı bir özellik olarak kabul edildiği görülmektedir (Sconzo 2014, s. 219; Vacca 2014, s. 252). Yuvarlak veya sivri dipli örneklerin "Suriye Şişesi" şeklinde tanımlandığı söz konusu çalışmalarda düz veya halka dipli kaplar, bu sınıflandırmanın dışında tutulmuştur. Bu yaklaşım, tipoloji, kronoloji ve coğrafi dağılım açısından farklılaşan şişe tiplerinin "Suriye Şişesi" başlığı altında ele alınmasıyla kavramın belirsizleştiği düşüncesiyle temellendirilmiştir (Vacca 2014, s. 252). "Suriye Şişesi" olduğu kabul edilen yuvarlak veya sivri dipli örnekler oldukça geniş bir coğrafyada gözlenen bölgeler üstü bir fenomen şeklinde tanımlanırken, düz veya halka dipli şişelerin Güneydoğu Anadolu, Kuzeybatı Suriye, Kuzey Filistin ve Lübnan'ı içine alan daha küçük bir bölgeyle sınırlı olduğu ifade edilmiştir (Vacca 2014, s. 254; Sconzo 2014, s. 223-224). Kendi başlarına dik durabilmeleri nedeniyle yuvarlak veya sivri dipli şişelerden ayrılan örneklerin buluntu yerlerine yönelik gerçekleştirilen analiz, bunların önemli bir bölümünün mezarlarla ilişkili kontekstlerde ele geçtiğini göstermektedir (Vacca 2014, s. 263). Ancak evlerde veya kamusal alanlarda bulunan örneklerin sayısı da az değildir. Şişelere işlevsel açıdan bakıldığında ise "Suriye Şişesi" olarak kabul edilen kaplarla benzer kullanım önerilerinin gündeme getirildiği görülmektedir (Vacca 2014, s. 267).

Acemhöyük şişesi dip biçimlerini esas alan yaklaşım çerçevesinde ele alındığında, "Suriye Şişesi" şeklinde tanımlanan örneklerden ayrılmakta ve daha dar bir coğrafi alanda yayılım gösterdiği belirtilen şişe tiplerine yakın durmaktadır (Vacca 2014, fig. 2) Çok sayıda yerleşimde bulunan düz veya halka dipli şişelerin Kuzeybatı Suriye kronolojisine göre İTÇ IVA'dan (MÖ 2500/2450-2300) başlayarak MÖ. III. binyılın sonlarına kadar üretimde kaldığı ifade edilmiştir (D'Andrea 2017, s. 133; Vacca 2014, s. 268). Hamur ve yüzey özelliklerini öne alan bir değerlendirme, Acemhöyük şişesinin "Euphrates Banded Ware" şeklinde isimlendirilen seramik grubuna yakın özellikler taşıdığını göstermektedir. Bu grubun karakteristik özellikleri arasında sayılan kalker katkılı hamur yapısı, yiv bezek, boya bant gibi özellikler Acemhöyük şişesinde de karşımıza çıkmaktadır (Falb, Porter ve Pruß 2014. 194).

Acemhöyük XI. tabakada bulunan şişenin kronolojik durumunun belirlenmesi, yerleşimin Anadolu dışına uzanan kültürel ve ticari ilişkilerine dair zamansal bir çerçeve çizilmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu noktada, şişenin tipolojik karşılaştırması, XI. tabakada ele geçen diğer seramik buluntuları ve aynı tabakaya ait radyokarbon tarihlerinin bir araya getirilmesiyle elde edilecek tablonun sorunun çözümü açısından önem taşıdığı açıktır. Yukarıda kısaca değinildiği gibi farklı gövde formlarına sahip düz veya halka dipli şişeler genişçe bir bölgede çok sayıda yerleşimde bulunmuştur. Bunlar arasında Acemhöyük

şişesiyle biçimsel açıdan en yakın örneklerle Ebla ve Wreide’de karşılaşmıştır. Ebla’da G Sarayı’nda ele geçen şişe, yaklaşık olarak MÖ 2400-2300 yılları arasına tarihlendirilen IIB1 tabakasından gelmektedir (Mazzoni 1985, fig. 3.8). Wreide W011 numaralı mezarda ele geçen örneklerin tarihlendirilmesi için de benzer bir zaman aralığı önerildiği görülmektedir (Rova 1991, Abb. 10, W11A-14; Vacca 2014, s. 257). Orta ve Batı Anadolu yerleşimlerinde bulunan şişelerle Acemhöyük örneği arasında biçimsel açıdan çok güçlü bağlar kurmak mümkün görünmemektedir. Ancak Kültepe 15. tabakada bulunan şişe gibi küresel gövdeli örneklerle genel hatlarıyla benzerlik kurmak mümkündür (Özgüç 1986, s. 37, III. 3-8). Bunların dışında gövde ve dip formu açısından benzerlik kurulabilecek örnekler, Gedikli Karahöyük’te bulunmaktadır (Duru 2010, s.63).

Acemhöyük XI. tabaka kazıları, yerel veya bölgelerarası nitelik sergileyen çok sayıda seramik grubunun tanımlanmasını sağlamıştır. Bunlar arasında yer alan çark yapımı yalın seramik, parlak kırmızı astarlı seramik ve Orta Anadolu Metalik Seramiği XI. tabakanın görece kronolojinin ortaya konulmasında anahtar rol oynayan gruplardan bazılarıdır. İTÇ III başlarında, Orta ve Batı Anadolu’da seramik üretiminde çarkın kullanılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan yalın seramikler, Acemhöyük’te XI. tabakadan itibaren görülmeye başlar (Kamış 2018, s. 69). Daha çok tabak ve çanak formlarıyla temsil edilen Acemhöyük buluntularını Batı ve Orta Anadolu’da çok sayıda yerleşimde bulunan örneklerle karşılaştırmak mümkündür.

İTÇ III başlarında görülmeye başladığı bilinen parlak kırmızı astarlı seramikler Acemhöyük XI. tabakada tankard formuyla temsil edilmektedir (Kamış 2018, s. 69). Orta Anadolu’nun güney bölümlerinin tipik seramik grubu olarak tanımlanabilecek Orta Anadolu Metalik Seramiği, Acemhöyük’te XII. tabakadan itibaren görülmeye başlar ve XI. tabakada hemen hemen tüm formlarıyla temsil edilir. Orta Anadolu’da İTÇ II’den itibaren görülmeye başlayan bu seramik türünün İTÇ III’ün ortalarına kadar üretilmeye devam ettiği bilinmektedir (Kamış 2017, s. 168). Buraya kadar çok genel hatlarıyla sunulan XI. tabaka seramik buluntuları, bu tabakanın İTÇ III başlarında iskân edildiğine işaret etmektedir. Seramik buluntularının işaret ettiği zaman aralığının daha belirgin hale getirilmesi amacıyla XI. tabakaya ait farklı kontekstlerden radyokarbon örnekleri alınmıştır. Söz konusu örneklerin kalibre edilmiş tarihleri, XI. tabakanın kabaca MÖ 2450-2300 yılları arasına tarihlenmesi gerektiğini göstermiştir (Resim 6). XI. tabakaya dair kısaca değinilmesi gereken son arkeolojik veri, bu tabakanın sona erme biçimine ilişkindir. Bu tabakaya ait hemen hemen tüm kontekstlere dağılmış durumdaki 1500’den fazla kil sapan tanesi, tunç silahlar ve alanın genelinde gözlenen yıkım izleri, XI. tabaka yerleşiminin bir çatışma sonucunda tahrip olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç

Bu çalışmada üzerinde durulan ve eski Önasya dünyasında geniş bir alana yayıldığı bilinen "Suriye Şişeleri", İTÇ araştırmalarıyla ilgili pek çok tartışmada üzerinde en fazla durulan konulardan biridir. Buluntu durumları, tipolojik analiz, coğrafi dağılım, hamur ve yüzey özellikleri gibi noktalardan hareket eden çalışmalarla kronolojik çerçeveleri çizilen şişelerin MÖ III. binyılın ortalarından itibaren yaygınlaştığı belirlenmiştir. Köken bölgesinde ve diğer coğrafyalarda mezarlarla ilişkili kontekstlerde yaygın bir şekilde karşılaşılan şişelerin işlevlerinin ölü gömme törenleriyle sınırlı olmadığı, yerleşim içi kontekstlerden ele geçen örnekler sayesinde anlaşılmıştır. Ele geçtikleri arkeolojik kontekstlerden bağımsız olarak benzer özellikler gösteren şişelerle çok sayıda yerleşimde karşılaşılması, bu kap formunun dönemin kültürel ve ticari ilişkilerinin tanımlanmasında anahtar rol oynayabileceğini göstermiştir. Bu hususla bağlantılı olarak, benzer kültürel pratiklere işaret eden şişelerin dönemin toplumlarının talep ettiği aromatik sıvılar veya yağlar gibi egzotik ürünlerin dolaşımında taşıma kabı olarak işlev gördükleri ifade edilmektedir. Anadolu'nun batısında ve ortasında yer alan az sayıdaki İTÇ yerleşiminde ele geçen şişeler, özellikle de metal örnekler, taşıdıkları aromatik sıvılar veya yağlar kadar kapların kendilerinin de prestij eşyası olabileceklerini göstermektedir.

Acemhöyük şişesi biçimsel özellikleri itibarıyla, Orta ve Batı Anadolu İTÇ yerleşimlerinde ele geçen "Suriye Şişeleri" ile güçlü benzerliklere sahip değildir. Acemhöyük şişesiyle benzer biçimsel özellikler sergileyen düz veya halka dipli Kuzeybatı Suriye örnekleri, dip formları nedeniyle yakın tarihli bazı çalışmalarda "Suriye Şişesi" şeklinde değerlendirilmemiştir. Sivri veya yuvarlak dipli "Suriye Şişeleri"nin bölgeler üstü bir fenomen olduğu ve çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı ifade edilirken, Acemhöyük şişesine benzer örneklerin çok daha dar bir bölgede yayılım gösterdiği vurgulanmıştır (Vacca 2014, s. 254; Sconzo 2014, s. 223-224). "Suriye Şişeleri" ile benzer hamurlardan üretilen düz veya halka dipli şişeler için farklı bir işlev önerisinin sunulmadığı görülmektedir.

Acemhöyük'te ele geçen şişe, kısaca değinilen çerçeve içinde ele alındığında, üzerinde durulması gereken birkaç nokta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, düz veya halka dipli şişelerin coğrafi dağılımına ilişkindir. Acemhöyük şişesi, Kuzeybatı Suriye'nin yakın çevresini kapsayan dar bir bölgeyle ilişkilendirilen şişelerin yayılım alanının Orta Anadolu'ya kadar uzandığını göstermektedir. Üzerinde durulması gereken ikinci nokta ise "Suriye Şişeleri" olarak tanımlanan kapların morfolojik analizlerinin ortaya koyduğu sonuçların dönemin kültürel pratikleri açısından tanımlayıcı veya ayırıştırıcı niteliğinin sınırlı olmasıdır. Nitekim morfolojik özellikler açısından ayıştırılan şişelerin benzer kültürel zemine oturdukları ve aynı pratiklere işaret ettikleri görülmektedir. Bu hususta değinilmesi gereken son nokta ise Orta ve Batı Anadolu İTÇ yerleşimlerinde bulunan "Suriye Şişeleri"nin dar anlamıyla bir kap formunu betimlemenin ötesine geçerek ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilere atıf yapan

ve formun köken bölgesini işaret eden daha genel bir kategoriye tanımlıyor olmasıdır. Bu noktadan hareket edildiğinde, Acmehöyük XI. tabakada ele geçen şişenin biçimsel detaylardan bağımsız olarak “Suriye Şişesi” şeklinde ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Acmehöyük XI. tabakada ele geçen “Suriye Şişesi”nin yerleşimin MÖ III. binyılın ortalarından itibaren Anadolu dışına uzanmaya başlayan kültürel ve ticari ilişkilerinin somut bir yansıması olduğunu ifade etmek mümkündür. Farklı veri setleriyle MÖ 2450-2300 yılları arasına tarihlendirilen şişe, aynı zamanda Anadolu’yu farklı yönlerde kat eden karasal ticari güzergahlara dair de dikkate değer bir kanıt sunmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

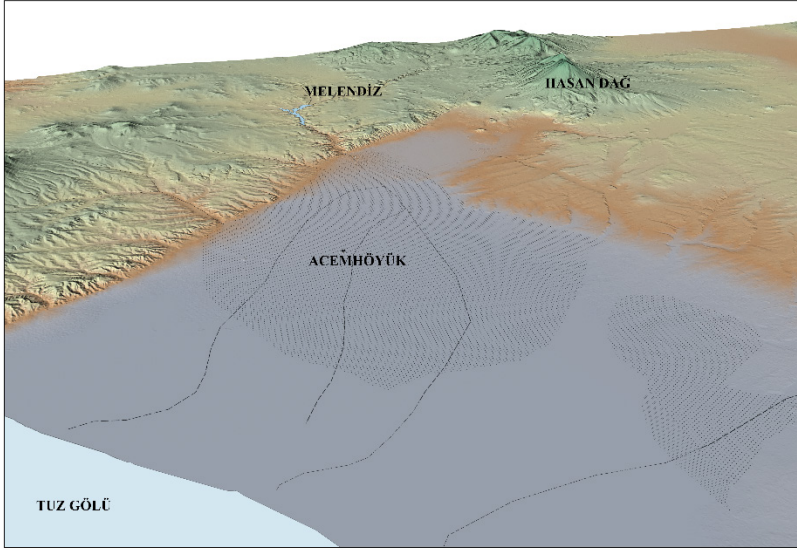
Kaynakça/References

- Alp, E. (2018). Bottle Shaped Vessels in Anatolia and the Syrian Bottle. *Anadolu Araştırmaları* 21, 56-75.
- Aydınğün, Ş. ve Aydınğün, H. Selimpaşa Höyük Suriye Şişesi: Mezopotamya Balkanlar Arasındaki Ticari Kanıtlara Yeni Bir Katkı. *Arkaeoloji Dergisi*, 27, 21-32.
- Bachhuber, C. (2015). *Citadel and Cemetery in Early Bronze Age Anatolia*. Sheffield: Equinox.
- D’Andrea, M. (2017). Early Bronze Age IVB at Ebla-Stratigraphy, Chronology and Material Culture of the Late Early Syrian Town and Their Meaning in the Regional Context. *Annales Archéologiques Arabes Syriennes*, LVII-LVIII, 131-164.
- Duru, R. (2010). *Gedikli Karahöyük II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Efe, T. (2007). The Theories of ‘Great Caravan Route’ between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland western Anatolia. *Anatolian Studies* 57, 47-64.
- Falb, C., Porter, A. & Pruß, A. (2014). North Mesopotamian Metallic Ware: Jezirah Stone Ware, North-Mesopotamian Grey Ware and Euphrates Banded Ware. In *ARCANE International I Ceramics* (pp. 171-200). Turnhout: Brepols.
- Felli, C. (2012). Funerary Practices from the End of the Early to the Middle Bronze Age in North-western Syria: the Middle Euphrates Valley. In P. Pfalzner, H. Niehr, E. Pernicka & A. Wissing (Eds.), *(Re-) Constructing Funerary Rituals in the Ancient Near East* (pp. 79-110). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Goldmann, H. (1956). *Excavations at Gözlükule, Tarsus, from the Neolithic through the Bronze Age, Volume II*. Princeton: Princeton University Press.
- Kamış, Y. (2017). Erken Tunç Çağı’nda Acmehöyük ve Konya Ovası. S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker (Eds.), *Samsat’tan Acmehöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde: Aliye Öztan’a Armağan Kitabı* içinde (s. 165-176). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

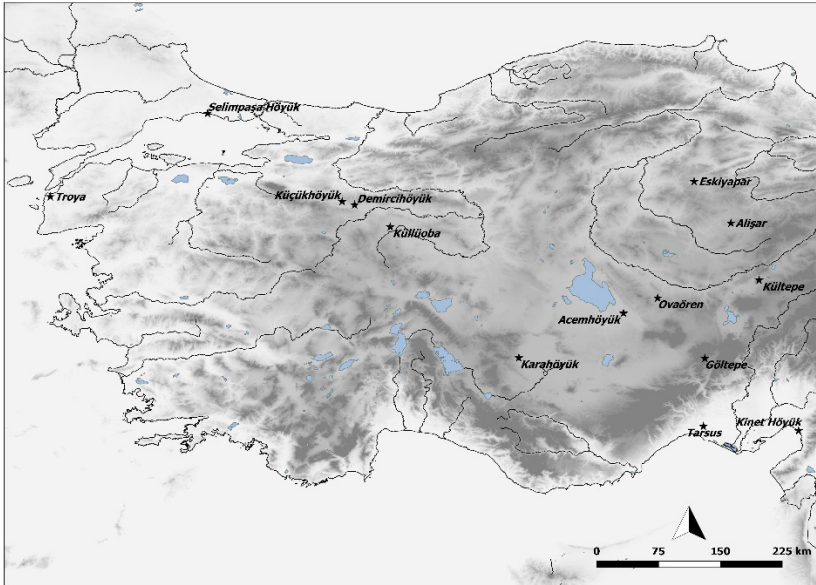
- Kamış, Y. (2018). Acemhöyük Buluntuları Işığında Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'nun Güneyinde Çark Yapımı Seramiğin Ortaya Çıkışı. *ADALYA*, 21, 63-84.
- Kamış, Y. (2020). Acemhöyük'ten Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği. B. Gür ve S. Dalkılıç (Eds.), *Anadolu Prehistoryasına Adanmış Bir Yaşam: Jak Yakar'a Armağan Kitabı* içinde (s. 285-310). Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Kühne, H. (1976). *Die Keramik von Tell Chuera und ihre Beziehungen zu Funden aus Syrien-Palästina, der Türkei und dem Iraq, Syrien-Palastina*, Berlin: Gebr Mann.
- Leschtakov, L. & Zimmermann, T. (2021). The Casting Mould for a "Syrian Bottle" from Lipnik, Bulgaria. *Praehistorische Zeitschrift*, 96 (1), 89-100.
- Massa, M. & Palmisano, A. (2018). Change and Continuity in the Long-Distance Exchange Networks between Western/Central Anatolia, Northern Levant and Northern Mesopotamia, c.3200-1600 BCE. *Journal of Anthropological Archaeology* 49, 65-87.
- Mazzoni, S. (1985). Elements of the Ceramic Culture of Early Syrian Ebla in Comparison with Syro-Palestinian EB IV. *BASOR*, 257, 1-18.
- Mellink, M. J. (1967). Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology*, 71(2), 155-174.
- Mellink, M.J. (1989). Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age. In K. Emre, B. Hrouda (pp. 319-332), M. Mellink & N. Özgüç (eds.), *Anatolia and Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ökse, T. (2004). Suriye Şişelerinin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu. *Belleten LXVIII/253*, 599-612.
- Özgüç, N. (1982). Acemhöyük Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları. *Belleten XLVI*, 988-990.
- Özgüç, N. (1990). An Early Bronze Age Jar from Acemhöyük. *Eretz-Israel XXI*, 70-73.
- Özgüç, N. (2015). *Acemhöyük-Buruşhaddum I, Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, T. (1986). New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and the North Syria during the Third Millennium BC. In J. V. Canby, E. Porada, B. S. Ridgway & T. Stech (Eds.), *Ancient Anatolia, Aspects of Change and Cultural Development, Essays in Honor of Machteld J. Mellink* (pp. 31-47). Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Özgüç, T. & Temizer, R. (1993). The Eskişehir Treasure. In M. J. Mellink, E. Porada & T. Özgüç (Eds.), *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç* (pp. 613-628). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztaş, A. (1989). A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region. In K. Emre, B. Hrouda (pp. 407-418), M. Mellink & N. Özgüç (eds.), *Anatolia and Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztaş, A. (1995). 1993 Acemhöyük Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XVI (1)*, 189-192.
- Öztaş, A. (2012). Acemhöyük 1962-1988, 1989-. O. Bingöl, A. Öztaş, H. Taşkıran (Eds.), *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları kitabı* içinde (s. 59-66). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Öztaş, A. (2013). 2012 Yılı Acemhöyük Kazıları ve Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XXXV (3)*, 136-150.
- Rahmstorf, L. (2006). Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Ägäis, *Prähistorische Zeitschrift*, 81/1, 58-62.

- Rova, E. (1991). Die Keramik aus dem Gräberfeld. In W. Orthmann & E. Rova (Eds.), *Ausgrabungen in Weide, Gräber des 3. Jahrtausends V. Chr. im Syrischen Euphrattal 2* (pp. 71-179). Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei.
- Sazcı, G. (2007). *The Treasures of Troia*. İstanbul: Aygaz.
- Schliemann, H. (1881). *Ilios Stadt und Land der Trojaner*. Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Schachner, Ş. & Schachner, A. (1995). Eine "syrische" Flasche aus Fara. *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft 127*, 83-96.
- Sconzo, P. (2014). Syrian Bottles. In M. Lebeau (Ed.), *ARCANE International I Ceramics* (pp. 215-236). Turnhout: Brepols.
- Seeher, J. (2000). *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihöyük-Saruket: Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa 1990-1991*. Tübingen.
- Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archaeology*, 24, 339-361.
- Şenyurt, S. Y., Akçay, A. ve Kamış, Y. (2014). Ovaören 2013 Yılı Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XXXVI* (2), (101-119). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türkteki, M. (2012). Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı. *MASROP*, 7, 45-111.
- Vacca, A. (2014). Chronology and Distribution of 3rd Millennium BC Flasks. In S. Pizzimenti & L. Romano (Eds.), *Studi in onore di Paolo Matthiae, Sime ummianka (= CMAO 16) Contributi e materiali di archeologia orientale XVI* (pp. 252-285). Roma: „Sapienza“ Università di Roma- Dipartimento di Archeologia.
- Von der Osten, H. H. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part I*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Yener, K. A. (1995). Göltepe 1993 Kazı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XVI*, (177-188). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yener, A. (2000). *The Domestication of Metals. The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia*. Leiden: Brill
- Yılmaz, D. (2019). The Geography of the Kings: Cultural Interactions Between Anatolia and Mesopotamia during the Akkadian Period. In V. Şahoğlu, M. Şevketoğlu & Y. H. Erbil (Eds.), *Connecting Cultures: Trade and Interconnections in the Ancient Near East from the Beginning until the End of the Roman Period* (pp. 165-186). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Zimmermann, T. (2005). Perfumes and Policies- A "Syrian Bottle" from Kinet Höyük and Anatolian Trade Patterns in the Advanced Third Millennium BC. *Anatolica XXXI*, 161-169.

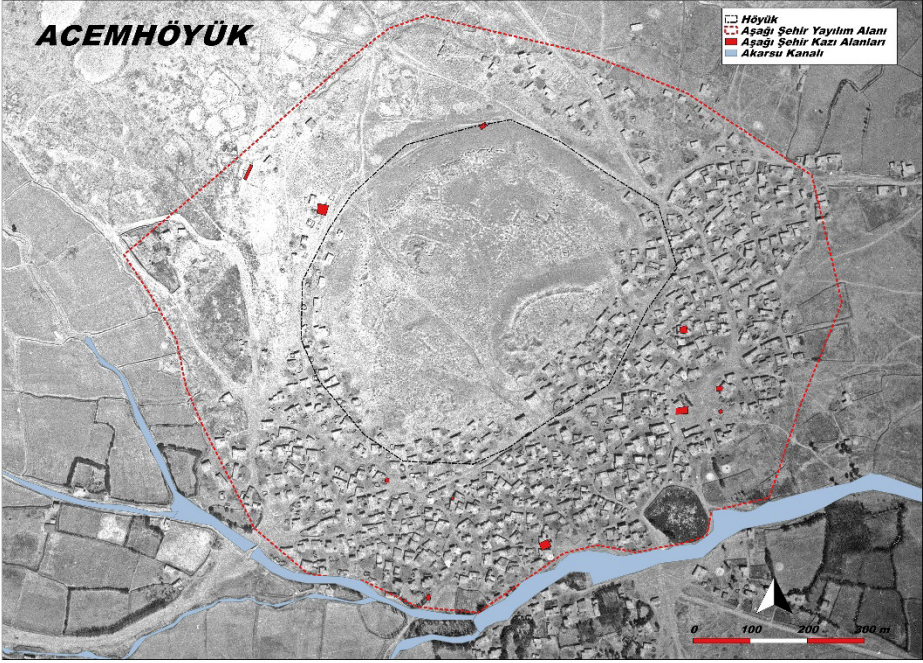
Harita ve Resimler/ Maps and Figures

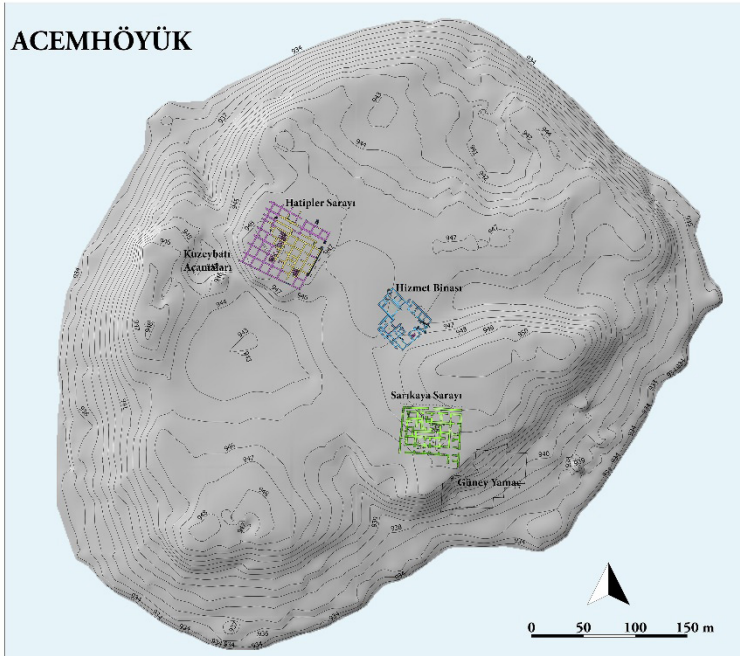
Harita 1: Acemhöyük'ün konumu

Harita 2: Orta ve Batı Anadolu'da "Suriye Şişesi" bulunan merkezler

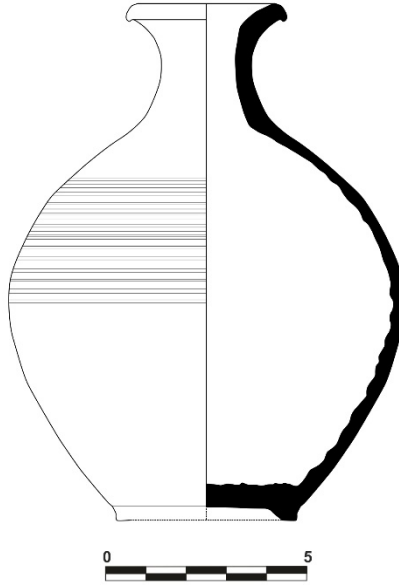
Harita 3: Acemhöyük

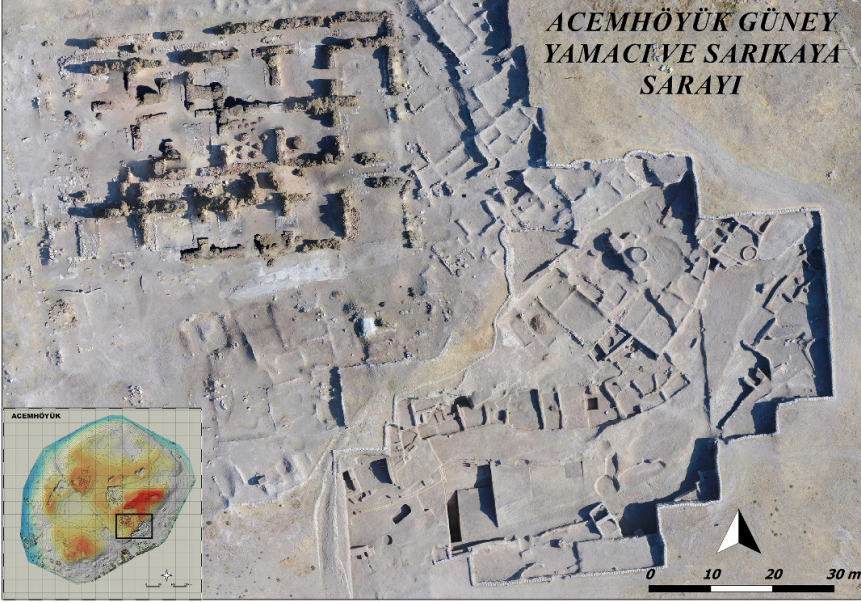
Harita 4: Acemhöyük topografik harita

Resim 1: Acemhöyük Suriye Şişesi

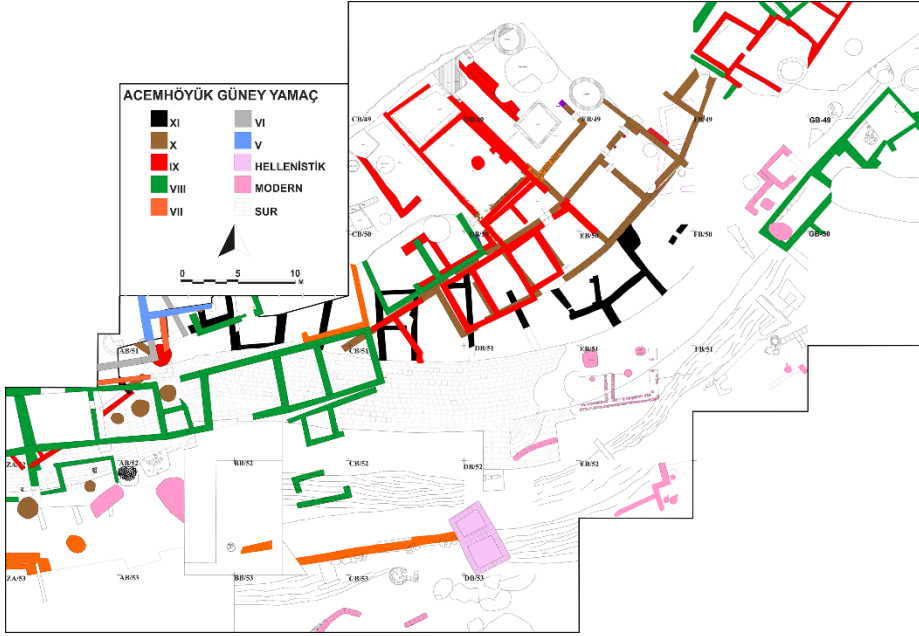
Resim 2: Acemhöyük Suriye Şişesi

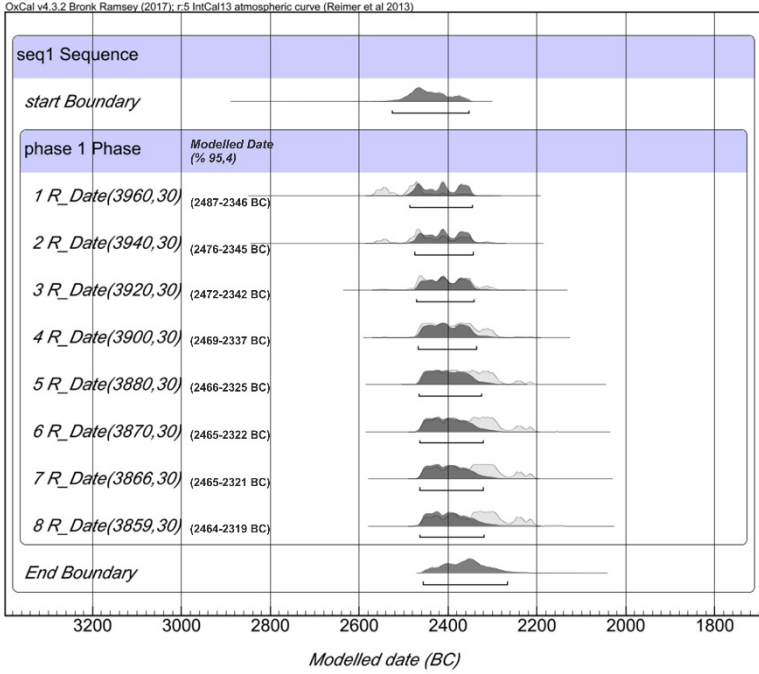
Resim 3: Acemhöyük Güney Yamaç

Resim 4: Acemhöyük Güney Yamaç

Resim 5: Acemhöyük Güney Yamaç

Resim 6: Acemhöyük Güney Yamaç XI. Tabaka C-14 Sonuçları

Resim 7: XI. Tabaka eşek iskeletleri

Resim 8: XI. Tabaka Suriye Şişesi gövde parçası

İzole Bir Bölgede Demir Çağı ve Sonrası: Bingöl-Solhan Kalesi

Iron Age and Later Periods in an Isolated Region: The Bingöl-Solhan Fortress

Harun Danışmaz¹ , Kemalettin Köroğlu²

¹Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Tunceli, Türkiye
²Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: H.D. 0000-0003-3998-2235;
K.K. 0000-0003-0933-5336

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Harun Danışmaz,
Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Tunceli, Türkiye
E-mail: hdanismaz@munzur.edu.tr

Başvuru/Submitted: 16.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 01.03.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 09.03.2022

Kabul/Accepted: 09.04.2022

Atıf/Citation: Danışmaz, H., & Koroglu, K. (2022). İzole bir bölgede demir çağı ve sonrası: Bingöl-Solhan Kalesi. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 65–80.
<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1058673>

ÖZ

Solhan Kalesi, kaleye ismini veren Bingöl — Solhan Ovası'nın batı uç kısmında yer almaktadır. 2019 yılı yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz kaleden günümüze kuru duvar tekniğıyle inşa edilmiş, destek duvarlarıyla güçlendirilmiş surlar ve iç kısmında çeşitli mekanlara ait olabilecek temel seviyesinde kalıntılara ulaşılmıştır. Solhan Kalesi'nin çanak çömleklerinin bir kısmı ve cüruf parçaları bölgenin Demir Çağı'ndaki aşiret merkezlerinden biri olabileceğine işaret etmektedir. Fakat kalenin mimari özelliklerine bakıldığında özellikle bastiyonlarla desteklenmiş sur duvarlarının bölgedeki Demir Çağı yerleşmelerinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Kalede üzeri sırlı veya boyalı Ortaçağ çanak çömleği bulunmamaktadır. Mevcut veriler Solhan Kale'sini Orta Demir Çağı'ndan Ortaçağ öncesine kadar geniş bir zaman aralığı arasında inşa edildiğini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Solhan Kalesi, Bingöl, Solhan Ovası, Orta Demir Çağı, Urartu Krallığı

ABSTRACT

Solhan Kalesi [Solhan Fortress] lies at the western tip of the Solhan Plain from which it derives its name. The fortress site was discovered in 2019 during surveys. Dry-wall fortifications reinforced with bastions and foundations from various buildings inside the fortification walls have been documented at the site. Ceramics and slag found at Solhan Fortress indicate that the site may have been a tribal center in the Iron Age. However, the architectural features of the fortress, especially the fortifications with bastions, are notably different from other Iron Age sites in the region. Surface finds do not include painted or glazed ceramics from the Medieval Period. Current findings indicate Solhan Fortress to have been inhabited for a long period from the Middle Iron Age to the Medieval Period.

Keywords: Solhan Kalesi, Solhan Fortress, Bingöl, Solhan Plain, Middle Iron Age, Urartian Kingdom

EXTENDED ABSTRACT

This study presents the recently identified site of *Solhan Kalesi* [Solhan Fortress] in the Solhan Plain and evaluates the sites that have been documented in surveys around the Solhan district in relation to the Urartian Kingdom. Ongoing surveys since 2019 in this under-investigated region have covered the Solhan Plain, the mountainous region to the north, and Murat River Valley. In addition to Solhan Fortress, other Iron Age fortresses at Azat and Hazarşah in the northern Solhan Plain, İşaret Fortress in the mountainous region southeast, and Deriktepe and Sükyan in southern Murat River Valley have also been identified.

The Solhan District of Bingöl Province lies on a relatively small (950 ha) plateau in the mountainous landscape of Eastern Anatolia. Located 800 m northeast of the Yenibaşak village junction off the Bingöl-Muş highway around 6 km west of Solhan district center, Solhan Kalesi is situated on an oval-shaped hill 75 m above the plain at the southern tip of a northeast-southwest mountain range. In addition to the architectural remains of fortifications and building foundations, many ceramic sherds, slag, and obsidian fragments have been found inside the fortress and outside on the slopes.

The foundations of the fortification walls visible on the hilltop can be traced along the natural contours of the hill. Walls are three meters wide, built with the dry-stacked technique, and even preserved up to three-courses in certain sections. Fortifications are reinforced by bastions at regular intervals. South of the area where the natural bedrock is exposed nearby the fortified peak, the foundations of a rectangular (23x33 m) building consisting of at least five rooms accessed through a long hallway have been documented. Inside the fortress are three adjacent structures abutting the southeastern section of the fortification wall. The northernmost room has a rectangular plan (8.20x3.60 m), the adjacent room has a square layout (4.50x4.50 m), and the eastern wall of the southernmost room (3.20x2.50 m) abuts the fortification wall.

Two oval structures consisting of a single course of stones are found inside the fortress in an area close to the southeastern fortifications. Each one measures 2.10x1.50 m and was built with roughly dressed stones. These irregularly built, 60-cm wide walls are reminiscent of cistern entrances.

Except for two examples, ceramics from the site are made of a reddish-brown fabric with fine sand inclusions, self-slipped, medium- or well-fired, and in general wheel-made. Rim sherds indicate the presence of bowls, plates, and jars with and without handles. Sherds have also been found that are decorated with linear incisions. For example, a jar sherd decorated with a 4-cm wide band bearing an incised fishbone pattern between two horizontal lines and a handle sherd decorated with incised vertical grooves were found inside the fortress.

In addition to ceramic sherds, surface finds include obsidian fragments, terracotta spindle whorls, and iron slag. Various-sized spindle whorls and slag indicate the presence of workshops.

The floorplan of Solhan Kalesi does not resemble the royal cities and provincial centers of the Urartian Kingdom. The fortifications are built directly on roughly dressed bedrock without the use of rock-cut terraces, and they encircle an ovoid area abiding by the topography and reinforced by equidistant bastions. No architectural remains inside the fortress show the characteristic traits of buildings known from Urartian royal centers. In fact, a wide enough area that could accommodate such structures does not exist at the site, nor have indicators been found to suggest the presence of a lower town. Therefore, this article may explore the possibility that Solhan Fortress might have been an Urartian tribal center.

Urartian tribal centers had spread across a wider landscape beyond the territory dominated by the Urartian Kingdom. The characteristic traits of Urartian tribal centers involve works of rock-carving and masonry such as rock-cut tombs, roughly dressed cyclopic walls, and rock signs.

The geographical location of Solhan Fortress outside the political territory of the Urartian royal centers makes it a good candidate for having been a tribal center. However, the characteristic rock-carved features known from Urartian tribal centers are not present at the site, and the fortifications were built with roughly dressed medium- and small-sized stones rather than cyclopic stones. The most outstanding feature of the fortifications is the regularly placed bastions. Fortresses possessing bastions with a similar layout are known from the southern Lake Urmia Basin in Northwestern Iran. No glazed/painted ceramics from the Medieval Period have been found at Solhan Fortress. Incised ceramics from the site date to the Iron Age, A corroborated by the presence of iron slag. However, the architectural features noted above indicate that the fortress is distinct from Urartian settlements. The layout of the fortifications demonstrates that the site had been built as a pre-planned construction project and could not have been a temporary or seasonal settlement like the Urartian tribal centers. In the absence of clear chronological markers, the construction date of the fortress may date to any period between the Middle Iron Age and the Medieval Period. A more acute chronological assessment of Solhan Fortress will only be possible through on-site excavations and continued surveys in the region.

Giriş

Bu çalışmada Bingöl — Solhan Ovası'nda yer alan, günümüze kadar hakkında bilgi bulunmayan Solhan Kalesi tanıtılacaktır. Ayrıca Solhan ilçesi ve çevresinde tespit edilen yerleşmelerin Urartu Krallığı'yla olan ilişkisi sorgulanacaktır. Bölge son yıllara kadar çok az araştırılmıştır. Solhan Ovası'nda ilk araştırmalar 1985-1988 yıllarında daha çok Muş - Bingöl yol hattı üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmalarda Solhan Ovası'nın doğu kısmında yer alan Cankurtarantepe, Solhan - Bingöl arasında Zulümtepe ve Bingöl il merkezinde Kaleönü tespit edilmiştir. Muş - Bingöl - Elazığ karayolu üzerinde, birbirlerine 18 ile 25 km uzaklıkta bulunan bu yerleşmeler Urartu Krallığı'nın batıya ulaşmak için oluşturduğu yol ağının bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Sevin, 1988a: 5, 6).¹ Bölgenin geçmişine ilişkin en kapsamlı çalışmayı 2018-2019 yıllarında Murat Nehri kıyısında yer alan Murat Tepe ve Murat Höyük'te yapılan kurtarma kazıları oluşturmaktadır (Özdemir, 2020; Özdemir ve Kılınç, 2021).

Bölgede 2019 yılında yeniden başlattığımız yüzey araştırmaları Solhan Ovası'nın yanı sıra ovanın kuzeyindeki dağlık kesimler ve Murat Nehri Vadisi'nde sürdürülmektedir. Yeni araştırmalarda burada tanıtılacak Solhan Kalesi ile birlikte Solhan Ovası'nın kuzey kısmında Demir Çağı'na tarihlenen Azat ve Hazarşah, ovanın güneydoğusunda dağlık bölgede İşaret Kale, Murat Nehri'nin güney kısmında Deriktepe ve Sükyan Kaleleri tespit edilmiştir (Figür 1).

Bölgenin Coğrafi Durumu ve Solhan Ovası

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek yaylaları üzerinde bulunan Bingöl'ün Solhan ilçesi fiziki açıdan ilk bakışta sarp ve zorlu koşullarıyla ön plana çıkmaktadır. Solhan Ovası yaklaşık 950 hektarlık bir alana sahip nispeten küçük sayılabilecek ölçülere sahiptir. İlçenin kuzeyinde en yüksek noktalarını 2675 m yükseklikteki Şahintepe, 2388 m yükseklikteki Esentepe zirveleriyle Şerafettin Dağları bulunur. Güneyde ise Mezopotamya düzlükleriyle bölgeyi ayıran Güneydoğu Toros Dağları uzanır. Ovanın doğu kısmında bu iki yüksek dağ sırası birleşerek boğaz oluşturmaktadır. Bu yüksek iki dağ sırası arasında Muş Ovası'ndan ilçe sınırına giren Murat Nehri akmaktadır. Ovanın batı kısmı Güneydoğu Toroslar'ın yükseltileriyle son bulmaktadır. Solhan Ovası, Haçapur ve Şimşir derelerinden beslenen Solhan Deresi tarafından sulanmaktadır (Figür 1).

Solhan Ovası'nın denizden yüksekliği ortalama 1300 m'dir. Ovanın alüvyon bakımından zengin toprakları olmasına rağmen küçüklüğü nedeniyle tarımsal potansiyeli oldukça düşüktür. Solhan, Van Gölü Havzası'yla batısındaki Elâzığ Bölgesi'ni birbirine bağlayan modern karayolu üzerinde bulunmaktadır (Figür 2).

1 Urartu Krallığı'nın yol güzergahıyla ilgili bakınız (Köroğlu, 2021: 430, Çiççi ve Gökçe, 2020; Dan, 2017; Sevin, 1988b; Tiryaki, 2018;).

Solhan Ovası'nda yrtlen araştırmalarda höyük türü yerleşme tespit edilememiştir. Fakat bölge sakinleri ovada kazdıkları temel çukurlarında, 7-10 metre seviyesinde çanak çömlek kalıntılarına rastlandıklarından bahsetmektedir. Muhtemelen bu durumun nedeni ovanın zaman zaman şiddetli taşkın ve sel olaylarına maruz kalmasıdır. Özellikle uzun süren kuvvetli yağışlar ve ani kar erimeleri sonrasında Solhan Deresi ve çevresinde oluşan taşkınların taşıdığı toprak birikintileri ovayı doldurmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu birikintiler zamanla ovanın seviyesini yükseltmiş ve ovada olabilecek muhtemel höyüklerin gömülmesine neden olmuştur.

Solhan Kalesi

Solhan Kalesi, Bingöl — Muş karayolu üzerinde Yenibaşak Köyü sapağının 800 metre kuzeydoğusunda, Solhan ilçe merkezinin yaklaşık 6 km batısında yer alır. Kale karayolunun geçtiği ova zemininden yaklaşık 75 metre yükseklikte, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dağ uzantısının güney ucunu oluşturan kabaca oval planlı kayalıkl bir alan üzerine kurulmuştur (Figür 3). Kayalığın st kısmının en azından bazı noktalarda düz bir alan oluşturmak amacıyla düzeltildiği anlaşılmaktadır. Kale bu düzlük alanın tamamını içine alacak şekilde 120X90 metre ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır.

Kalenin üzerinde bulunduğu kayalığın kuzey kısmı doğal bir sırtla ovayı sınırlayan yükseltilere bağlanmaktadır. Kayalığın diğer yönleri ise daha dik bir eğimle Solhan Ovası'nın tabanına doğru aalmaktadır. Günümüzde kaleye ulaşım kayalığın kuzey yönünden sağlanmaktadır (Figür 4). Bu kısımda surlarda belirlenen açıklık kalenin ana girişinin de burada olabileceğini göstermektedir. Kalede, bazı bölümlerde birkaç sıra halinde taş örgüye sahip sur duvarları ve dörtgen planlı yapılara ait olabilecek bazı temel izleri günümüze ulaşmıştır. Ayrıca kale içerisinde ve yamaçlarda çok sayıda çanak çömlek, cüruf ve obsidyen parçası bulunmaktadır.

Sur Duvarları

Solhan Kalesi'nin sur duvarlarına ait temel kalıntıları kayalığın üst kısmında, tepenin doğal sınırlar boyunca izlenebilmektedir. Surlar 3 metre genişliğinde, kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Taş sıraları bazı bölümlerde üst üste 3 sıra halinde günümüze ulaşmıştır (Figür 5, 6). Sur duvarlarının dış ve i yüzeylerinde yarı işlenmiş taş blokları kullanılırken iç kısımları ise daha küçük mıcır taşlarla doldurulmuştur. Surlarda kullanılan kare ve dikdörtgen biçimli taş bloklarının dış yüzeyleri ve kenar kısımlarının kabaca düzeltildiği anlaşılmaktadır. Taş bloklarının ölçülerinde bir standart yoktur. Bunlar en küçük 25X18X06 cm ölçülerinden en büyük 140X100X46 cm ölçülerine kadar ulaşan farklı boyutlara sahiptir. Sur temellerinin üzerinde kerpiç kullanıldığına dair bir iz bulunmamaktadır. Surların çevresinde de kerpiç molozu olabilecek dolgu bulunmaması surların bütünüyle taştan inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Sur üzerinde belli aralıklarla yapılmış uzunlukları 3 ile 4 metre arasında değişen farklı ölçülerde payandalar bulunur. Sura sağlamlık kazandırılması amacıyla yapıldığı anlaşılan bu payandalar doğu ve güneydoğu kısımlarda net şekilde görülmektedir. Surların diğer kısımlarının da benzer şekilde payandalar ile güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu kısımlardaki payandalar arasındaki mesafe eşit değildir. Güneydoğu yönündeki surların payanda aralıkları 7.90-8.30 metre iken kuzey kısımda bu mesafe 10 metreye kadar çıkmaktadır. Muhtemelen eğimin daha az olduğu bu kısımlarda payanda aralıkları daha geniş bırakılmıştır (Figür 7). Kalenin girişinin yukarıda belirttiğimiz gibi kuzeybatı köşede olabileceği anlaşılmaktadır. Burada ayrıca bir kuleye ait olabilecek temel kalıntıları da bulunmaktadır.

Mekanlar

Solhan Kalesi'nin surla çevrili zirve kısmına yakın küçük bir alanda anakaya görülebilmektedir. Ana kayanın görünmediği, kültür dolgusu bulunan güney kısımda dörtgen planlı 23X33 metre ölçülerinde bir bina temelleri bulunmaktadır. Bu bina dar bir koridorla ulaşılan birbirine bitişik en az 5 ayrı odadan oluşmaktadır. Koridordan ulaşılan karşılıklı ikişer oda benzer ölçülere sahipken güneydoğu uçtaki oda daha büyüktür (Figür 7). Bu büyük yapı dışında kalenin güneydoğu sur duvarlarına bitişik olarak inşa edilmiş 3 ayrı mekân daha vardır. Bunlardan kuzey uçtaki olanı 8.20X3.60 metre boyutlarında olup dikdörtgen planlıdır. Bu mekâna bitişik olan oda 4.50X4.50 metre ölçülerindedir. Güneydeki son oda ise 3.20X2.50 metre ölçülerinde olup odanın doğu kısmının sur duvarına dayandığı görülmektedir.

Kalenin içerisinde güneydoğu surlarına yakın bölgede inşa edilmiş iki adet de oval planlı taş sıraları belirlenmiştir. Sarnıç girişlerini anımsatan bu kalıntılar 2.10X1.50 m ölçülerindedir. Düzensiz şekilde yarı işlenmiş taşlarla yapılmış duvarların kalınlıkları yaklaşık 60 cm'dir (Figür 7, 8).

Kalenin aşağı yerleşmesine dair herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Fakat kalenin batı yamaçlarının alt kısmında geniş bir düz alan bulunmaktadır. Ayrıca bu kısımda bir su kaynağının olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde sur duvarlarına ait olduğu anlaşılan taş blokların dağıldığı bu alan aşağı yerleşme için uygun koşullara sahiptir.

Çanak çömlek ve küçük buluntular

Solhan Kalesi'nde çanak çömlek çoğunlukla kalenin çevresinde, kayalığın yamaçlarında ve kale içinde mekanların bulunduğu güneydoğu kısımda bulunmaktadır. Çanak çömlek dışında kalenin iç kısmında öğütme taşları, demir çürüfleri ve ağırşaklar ele geçmiştir (Figür 9). Ayrıca yamaçlarda yarı işlenmiş obsidyen parçaları da bulunmaktadır.

Burada değerlendirilen çanak çömlek parçaları iki örnek dışında ince kum katkılı, kırmızımsı kahverengi hamurlu ve hamurunun renginde astarlıdır (Figür 10/1,3,5,6). Orta ve

iyi biçimde pişirilmiş ve çoğunlukla arkta biçimlendirilmiştir. Ağız formları bunların çanak, kulplu ve kulpsuz çömleklere ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca çok sayıda gövde ve kulp parçası da bulunmaktadır.

İncelenen anak açık ağızlı, basit ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelidir. Ağız kısmında ince bir yiv ve gövdesinde tutamak bulunmaktadır. Tutamağın üzerinde ip deliği yoktur. Diğerlerinden farklı olarak hamuru sarımsı kırmızı renktedir (Figür 10/4). Bir ömlek örneği ise yüksek boyunlu, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelidir. Ağız kısmının dışında oluk veya yivler bulunmaktadır (Figür 10/1). Form veren diğer bir adet çömlek alçak boyunlu, kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelidir (Figür 10/3). Farklı bir ömleğe ait bir örnek ise dışa çekik dudaklıdır. Ağız kısmında derin bir oluk vardır (Figür 10/2).

Toplanan anak çömlek içinde çizgi ve kazıma bezemeli olanlar dikkat çekmektedir. Bir gövde parçası üzerindeki bezeme 4 cm eninde iki ince bant arasına alınmış balık kılığı şeklinde (Figür 10/5). Kalenin iç kısmından ele geçen kulp parçası kazıma dikey yivlerle bezenmiştir. Ağız kısmı olmadığından hangi tür kaba ait olduğu tam anlaşılamamaktadır (Figür 10/6).

Çanak ömlek grubu içinde depolama amacıyla kullanıldığı anlaşılan büyük boyutlu pitoslara ait olabilecek parçalar da bulunmaktadır. Pitoslar genellikle kalın cidarlı ve kaba şekilde yapılmıştır. Bazı pitosların boyun kısımlarının hemen altında kalın bir şerit şeklinde baskı bezeme bulunmaktadır. Benzer pitos örnekleri Murat Tepe'nin Orta Demir ağı tabakasından ele geçmiştir (Danişmaz, 2021: Lev.28/297, 298, 300).

Burada tanıtmaya çalıştığımız büyük oranda yerel özellikler gösteren çanak ömlek Murat Tepe Orta Demir ağ tabakasında ve Cankurtarantepe'de bulunan çanak ömleğe benzemektedir. Orta Demir ağı'na tarihlendirilen Cankurtarantepe'de bulunmuş balık kılığılığı kazı bezemeli parça bunun tipik örneklerinden biridir (Sevin, 1988a: lev. Res. 10/4). Ayrıca Solhan Ovası'nın güneydoğu ucunda, dağlık kesimde yer alan İşaret Kale'de de benzer kazı bezemeli çanak çömlek parçaları Demir ağı mimarisiyle birlikte bulunmaktadır. Solhan Kalesi'nde az sayıda olmakla birlikte kırmızı astarlı çanak çömlek parçası da olduğu anlaşılmaktadır. Bunların benzerleri Cankurtarantepe ve Murat Tepe'nin Orta Demir ağı tabakasından ele geçmiştir (Danişmaz, 2021: lev. 25/266). Solhan Kalesin'de bulunan tutamak ve kulpların benzerleri de Murat Tepe'de karşımıza çıkmaktadır (Danişmaz, 2021: lev. 17/156, 157, lev. 25: 256, lev. 27.). İçe doğru inceltilmiş, dik ağızlı çanağın benzeri ise Van/Dilkaya'da yapılan kazılarda ele geçmiştir. Benzer şekilde çanağın dudak kısmının dışında yivler bulunmaktadır (Erdem, 2009: fig. 1/d; Sağlamtimur, 1994).

Solhan Kalesi'nde çanak çömlek dışında, obsidyen parçaları, kilden yapılmış ağırşaklar, demir cürufları ve öğütme taşları bulunmaktadır. Çeşitli boylardaki ağırşaklar ve demir cürufları kalede bir üretimin olduğuna işaret etmektedir.

Değerlendirme

Orta Demir Çağı'nda Doğu Anadolu ve çevresi MÖ 9-7. yüzyıllar boyunca gittikçe artan biçimde Urartu Krallığı'nın siyasi ve kültürel etkisi altına girmiştir. Fakat bölgenin tamamında bu etkinin aynı ölçüde görüldüğünü söylemek oldukça zordur. Başkent ve önemli kentlerin bulunduğu alanlarda Urartu izleri daha belirgin iken, kent ve eyaletlerin uzağında, kırsal bölgelerde devletin etkisi ve bu dönemi tanımlayan ürünler sınırlıdır (Danışmaz, 2020; Köroğlu, 2020).

Solhan Ovası ve çevresindeki yerleşmelerin mimarileri ve küçük buluntuları, Urartu Krallığı'nın bölgedeki siyasi ve kültürel etkisinin çok az olduğuna işaret etmektedir. Bölgenin fiziki şartları da kültürel etkileşimi oldukça sınırlamaktadır. Urartu ordularının krallığın kuruluş sürecinde Menua döneminden (M.Ö. 810-785/80), M.Ö. 7. yüzyıla kadar batıya yapılan seferlerde bölgeden geçmiş olması muhtemeldir. Fakat Urartu Krallığı'nın Pers ve Roma döneminde olduğu gibi gelişmiş bir yol ağı oluşturduğuna dair somut verilerimiz yoktur. Öyle ki Urartu yol sistemine dair kanıtlar krallığın en çok yatırım yaptığı Van Gölü havzasında bile tespit edilmemiştir. Dolayısıyla başkentten yaklaşık 370 km uzaklıkta² olasılıkla yalnızca zorunlu hallerde geçilen zor bir coğrafyada Urartu'nun yol yatırımı yapmış olması pek olası görülmemektedir. Bölgedeki Solhan Kalesi'nin ve Cankurtarantepe'nin Solhan Ovası'nı veya ovadan geçen muhtemel bir yolu denetlediği dolayısıyla karakol işlevi olduğunu söylemek oldukça zordur.

Solhan Kalesi plan özellikleri bakımından kralî Urartu kentleri ve eyalet merkezlerine benzemektedir. Urartu kentleri bir sitadel ve aşağı yerleşmeden oluşmaktadır. Sitadeli çevreleyen sur duvarları ihtiyaç duyulan alanın ölçülerine göre yamaçlara açılan teraslara inşa edilmiştir. Sur duvarları içinde kule tipi tapınak ve saray kompleksleri, idari yapılar, tahkimatlı sur sistemleri, drenaj sistemi gibi devletin gücünü gösteren mimari birimler vardır (Danışmaz, 2020: 47-57; Köroğlu, 2020: 10-28).

Solhan Kalesi'nin sur duvarları ise teras duvarları olmaksızın üzeri kısmen düzleştirilmiş kayalığın üzerine inşa edilmiştir. Kabaca oval planlı surlar kayalığın doğal sınırlarına göre inşa edilmiştir. Kalın sur duvarları üzerinde belli aralıklarla destek duvarlarıyla güçlendirilmiştir. Sur duvarlarıyla çevrili alanda kralî merkezlerde karşımıza çıkan mimari birimler olmadığı gibi bu birimlerin bulunabileceği genişlikte alan da yoktur.

Solhan'a en yakın Urartu kralî yerleşmesi yaklaşık 80 km uzaklıktaki Kayalidere eyalet merkezidir (Burney, 1966). Kayalidere'den batıya doğru bir diğer eyalet merkezi olan Palu Kalesi'ne (Köroğlu, 1996: 36-39) kadar yaklaşık 250-300 km uzunluğunda bir alanda kralî yatırım bulunmamaktadır. Bu geniş alan coğrafi olarak zorlu koşullarıyla ön plana

2 Uzaklık Google maps aracılığıyla modern yol güzergahı üzerinden hesaplanmıştır.

çıkmaktadır. Bölge güneyden gelecek saldırılara karşı yüksek dağlar tarafından korunaklı olsa bile tarımsal potansiyelinin az olması ve başkente uzaklığı nedeniyle krallık tarafından tercih edilmemiş olabilir. Bu durumda şu soru sorulabilir. Solhan Kalesi Urartu aşiret merkezi olabilir mi?

Urartu aşiret merkezleri kralî kentlerin hakimiyet alanlarının dışında Urartu coğrafyasının sınırlarına kadar yayılmıştır. Bu merkezlerde Urartu kültürünü gösteren en belirgin kalıntılar, kaya işçiliğinin ürünü olan birden çok odalı kaya mezarı, kıklopik yarı işlenmiş taşlarla inşa edilmiş duvarlar ve bazılarındaki kaya işaretleridir (Danişmaz, 2020: 176-182; Koroğlu, 2020: 20-28).

Solhan Kalesi Urartu kralî kentlerinin hakimiyet alanının dışında olmasıyla, konum bakımından aşiret merkezlerine benzemektedir. Fakat kalede aşiret merkezlerindeki gibi kaya işçiliği gösteren kalıntılar yoktur. Kalenin sur duvarlarında kullanılan taşlar kıklopik değildir. Yarı işlenmiş, işçilikli orta ve küçük boyuttadır. En belirgin fark ise sur duvarları belli aralıklarla destek duvarlarıyla güçlendirilmesidir. Benzer planlı kaleler Kuzeybatı İnan'da, Urmiye Gölü'nün güney kısmında bulunmaktadır. Sufian Ovası'nda yer alan Gerdesorah Kalesi, Solhan Kalesi gibi sur duvarları kayalığın doğal sınırlarını göre yapılmıştır. Oval planlı sur duvarları belli aralıklarla destek duvarları ve kulelerle güçlendirilmiştir. Sur duvarlarına yakın bölgede bazı bölme duvarları vardır. Araştırmalarda çanak çömlek buluntusuna rastlanmamıştır. Fakat mimarisi bakılarak Urartu Dönemi'ne tarihlenmiştir (Kleiss, 1976: 24-26; Kleiss, 2015: 171).

Solhan Ovası ve çevresinde Cankurantepe, İşaret Kale, Murat Tepe ve Murat Höyük, Murat Nehri'nin güneyinde Sükyan, Deriktepe gibi küçük ölçekte kaleler vardır (Figür 1). Bu kalelerin harçsız biçimde, kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiş duvarları dışında Urartu dönemine tarihlenecek kalıntıları yok denecek kadar azdır. Ancak bölgedeki kale duvarları her dönemde yapılabilecek az işçilikli, kenarları kısmen düzeltilmiş taş bloklarla inşa edilmiştir ve bunları Urartu kentlerindeki kesme taş bloklarla karşılaştırmak mümkün değildir. Kalelerin çanak çömlek malzemesi ve küçük buluntuları daha çok yerel karakterdedir. Bölgede, Urartu merkezlerinde karşılaşılan kırmızı astarlı çanak çömlek gibi diagnostik örneklerle karşılaşmak son derece zordur.

Murat Nehri kenarında bulunan Murat Tepe ve Murat Höyük'te kurtarma kazıları yürütülmüştür. Bu çalışmalarda Murat Tepe'nin tamamı, yanındaki Murat Höyüğün ise Orta Demir Çağı mimarisi büyük oranda ortaya çıkarılmıştır (Özdemir, 2020; Özdemir ve Kılınç, 2021; Özdemir, Kılınç ve Demir, 2021). Her iki yerleşmede sur duvarları yoktur. Çoğunlukla taştan inşa edilmiş mimari kalıntılar bulunmaktadır. Murat Tepe'de bir mezardan çıkan bronz iğne, bilezik, küpeler, fibula ve üzeri bezemeli kemer parçası bölgede Urartu dönemine işaret eden nadir buluntulardır. Ancak metal eserlerin işçiliğinin yanı sıra kemer üzerindeki bezeme

bunların da yerel üretim olduğunu göstermektedir (Özdemir, 2021: 69-71). Benzer şekilde Murat Tepe’de ele geçen çanak çömlek de çoğunlukla yerel özellikler taşımaktadır.

Sonuç olarak yüzey araştırmalarıyla incelediğimiz Şerafettin Dağları, Murat Vadisi ve Toros silsilesi tarafından kuşatılan alanda Urartu ve Assur gibi merkezi devletlerin kültürel etkisinin zayıf olduğu söylenebilir. Buna karşılık bölgede, birkaç dönem boyunca değişmeden devam edebilen yarı-göçebe ve göçebe toplumların izleri daha belirgindir. Burada tanıttığımız Solhan Kalesi’nde de Urartu döneminde inşa edildiğini gösteren belirgin herhangi bir veri elde edilememiştir. Kalenin plan özellikleri, Urartu dönemi krali yerleşmelerinden, eyalet ve aşiret merkezlerinden farklıdır. Bulduğumuz çanak çömlek içindeki kazıma bezemeli örnekler Demir Çağı’na tarihlenen örneklerle belli ölçülerde benzemektedir. Ayrıca kalede demir cüruflarının varlığı Demir Çağı ve sonrasına ait olabileceğine kanıt oluşturabilir. Öte yandan Solhan Kalesi’nde, bölgedeki Ortaçağ kalelerinde yaygın olan sırlı ve boyalı çanak çömlekler ile Horasan harçlı duvarların yokluğu, kalenin bu dönemden öncesine ait olduğuna işaret edebilir. Bütün bu tartışmalar ışığında Solhan Kalesi’ni Urartu sonrası ile Ortaçağ öncesi arasındaki geniş zaman dilimine yerleştirmenin şimdilik en doğru seçenek olduğu söylenebilir. Daha ileri bir tarihleme için az bilinen bu bölgede özellikle dağlık alanlardaki çoğu yarı-göçebe toplumlarla ilişkili kale ve benzeri yapıların belgelenmesi ve sınırlı da olsa bunların zaman içinde geçirdiği değişimlerin fark edilebilmesi gerekmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu ve çevresinde Urartu sonrasına ilişkin kültür varlıklarını tespit etmek ve uzun bir boşluğu doldurabilmek için günümüze kadar yeterince sorgulanmadan çoğunlukla taş işçiliğine bakılarak Urartu dönemine tarihlenen pek çok merkezin yeniden değerlendirilmesinin bir zorunluluk olduğu açıktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım – H.D., K.K.; Veri Toplama- H.D., K.K.; Veri Analizi/Yorumlama- H.D., K.K.; Yazı Taslağı- H.D., K.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- H.D., K.K.; Son Onay ve Sorumluluk- H.D., K.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- H.D., K.K.; Data Acquisition- H.D., K.K.; Data Analysis/Interpretation- H.D., K.K.; Drafting Manuscript- H.D., K.K.; Critical Revision of Manuscript- H.D., K.K.; Final Approval and Accountability- H.D., K.K.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Burney, C. A. (1966). A First Season of Excavations on the Urartian Citadel of Kayalıdere. *Anatolian Studies*, 16, 55-111.
- Çiççi, A., & Gökçe, B. (2020). “I Have Made A Highway of Biainili”: Transportation and Road Networks in the Territories of the Urartian Kingdom” *Altorientalischen Forschungen*, 48(2), 221-232.

- Dan, R. (2017). Linking Lowlands Among the Mountains: The Urartian “Road Stations”. *Studies in Caucasian Archaeology*, 3, 84-112.
- Danişmaz, H. (2020). *Urartu Krallığı: Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Danişmaz, H. (2021). Murat Tepe Orta Demir Çağı (Urartu Dönemi) Seramiği. In A. Özdemir & Z. Kılınç (Eds.), *Murat Nehri Kıyısında Bir Urartu Yerleşimi Murat Tepe* (s. 85-145): Ege Yayınları.
- Erdem, A. Ü. (2009). Van Gölü Havzası’nda Bulunan Demir Çağ Yivli Çanak Çömleğinin Urartu Kalelerindeki Varlığı. In H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A. Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M. B. Baştürk, & E. Konakçı (Eds.), *Altan Çilingiroğlu’na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı’na Adanmış Bir Hayat/ Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu. A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea* (s. 299-307). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kleiss, W. (1976). Urartäische Plätze im Iran (Stand der Forschung Herbst 1975). *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, 9, 19-43.
- Kleiss, W. (2015). *Geschichte der Architektur Irans*. Teheran: Deutsches Archäologisches Institut.
- Koroğlu, K. (1996). *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Koroğlu, K. (2020). Urartu: Krallık ve Aşiretler. In K. Koroğlu & E. Konyar (Eds.), *Urartu: Doğu’da Değişim* (s. 1-35). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koroğlu, K. (2021). The Western Expansion of the Urartian Kingdom. In G. R. Tsetschkladze (Ed.), *Archaeology and History of Urartu (Bianili), Colloquia Antiqua*, 28 (s. 415-435). Leuven: Peeters.
- Özdemir, A. (2020). Murat Höyük 2019 Excavation: A Preliminary Report. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 272-287.
- Özdemir, A. (2021). Murat Tepe Urartu Dönemi Yerleşimi. A. Özdemir & Z. Kılınç (Eds.), *Murat Nehri Kıyısında Bir Urartu Yerleşimi Murat Tepe* (s. 47-84): Ege Yayınları.
- Özdemir, A., & Kılınç, Z. (2021). *Murat Nehri Kıyısında Bir Urartu Yerleşimi Murat Tepe*: Ege Yayınları.
- Özdemir, A., Kılınç, Z., & Demir, E. (2021). *Erken Tunç Çağı’nda Murat Höyük*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Sağlamtimur, H. (1994). *Van Dilcaya Kazılarından Çıkan Demir Çağ Çanak Çömleği*. (Yüksek Lisans). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Sevin, V. (1988a). Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, V/2, 1-44.
- Sevin, V. (1988b). The oldest highway: between the regions of Van and Elazığ in Eastern Anatolia. *Antiquity*, 62(236), 547-551.
- Tiryaki, S. (2018). Urartu Krallığının Batı Yayılımında Bingöl Güzergâhı. B. Gökce & P. Pınarcık (Eds.), *Eski Yakındoğu’da Ulaşım Üzerine Yazılar/Articles on Transportation in Ancient Near East* (s. 383-411). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Figürler

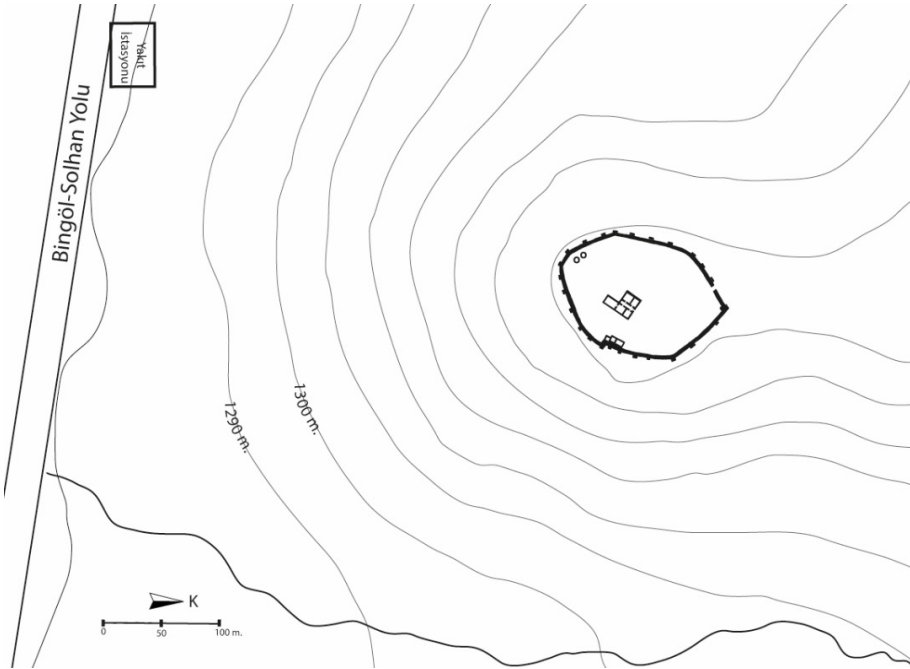
Figür 1: Solhan Ovası ve çevresindeki yerleşmeler

Figür 2: Solhan Kalesi'nden Solhan Ovası'na bakış

Figür 3: Solhan Kalesi'ne doğudan bakış

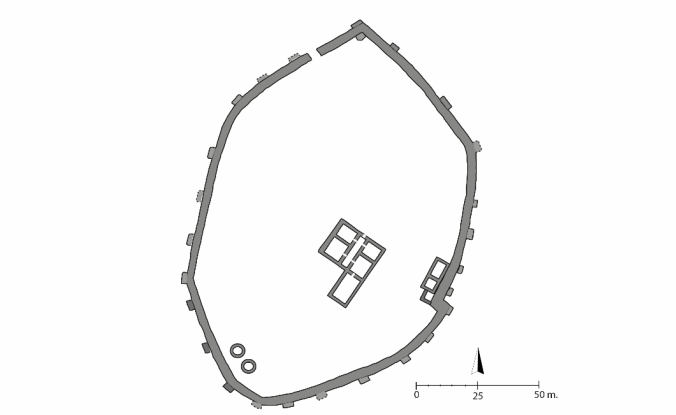
Figür 4: Solhan Kalesi topografik planı

Figür 5: Solhan Kalesi, surun güneydoğu bölümü

Figür 6: Solhan Kalesi, surun kuzeydoğu bölümü.

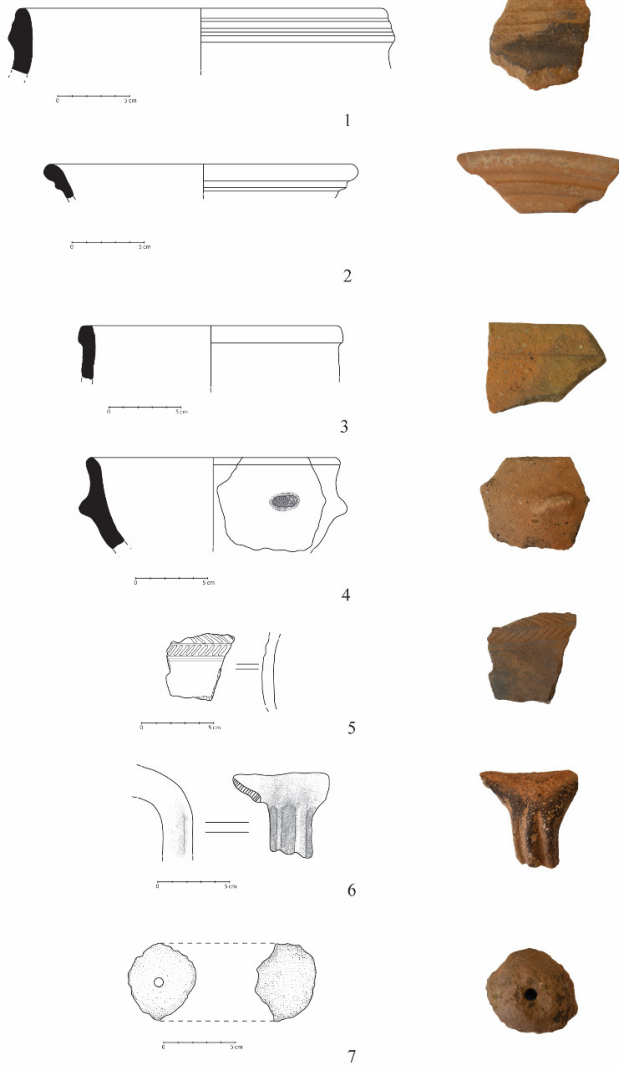
Figür 7: Solhan Kalesi planı

Figür 8: Solhan Kalesi hava fotoğrafı

Figür 9: Solhan Kalesi'nde bulunan demir cürüfları ve öğütme taşları

Figür 10: Solhan Kalesi çanak çömleği ve ağırşak

Ankara'dan Isis-Tykhe Betimli Sihirli Bir Grup Yüzük Taşı

A Group of Gems with Isis-Tyche Depictions from Ankara

Melih Arslan¹ , Yavuz Yeęin²

öz

Bu alışmada Ankara'dan 13 adet oyma yüzük taşı ikonografik özellikleri bağlamında değerlendirilmektedir. Söz konusu eserler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonlarında yer almaktadır. Eserler üzerinde Isis ve Isis-Tykhe betimleri yer almaktadır. Isis'in Mısır inanç sisteminde yer alan baş tanrıçalardan biri olduğu bilinmektedir. İkonografiye bakıldığında tanrıçanın daha çok oğlu Harpokrates ve eşi Osiris (Serapis) ile birlikte betimlenmiş örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Ancak zaman içinde özellikle kurulan yakın kültürel ilişkiler ile Isis'in Yunan ve Roma dünyasında farklı tanrıçalar ile kaynaştığı görülmektedir. Bu tanrıçalardan biri de şans ve kader tanrıçası Tykhe'dir. Buradaki yüzük taşlarında ve amuletler üzerinde, Isis ve Tykhe birleştirilmiş bir şekilde betimlenmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan eserler detaylı olarak incelendiğinde bunların Isis-Tykhe oldukları tespit edilmektedir. Isis-Tykhe betimli yüzük taşları, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kişisel mühür olarak kullanılmasının yanında, sağlık ve kötü kaderden korunma amacıyla da kullanılmıştır. Çalışmada tanrıçanın Greko-Romen dünyada kazandığı yeni özellikler ile eklektik bir forma büründüğü ve farklı tanrıçalar ile bütünleşmiş biçimde betimlendiği örnekler incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Isis, Isis-Tykhe, Pantheistik, Roma Dönemi, Oyma Yüzük Taşları

ABSTRACT

This study evaluates 13 intaglio engraved ring stones from Ankara through their iconographic features. These artifacts come from the collections of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations and the Erimtan Archaeology and Art Museum. The artifacts contain depictions of Isis and Isis-Tyche. Isis is known one of the chief goddesses in the ancient Egyptian belief system. When examining the iconography, more examples are encountered of the goddess depicted with her son Harpocrates and her husband Osiris. However, due to the close cultural relations that were established over time, Isis was observed to have been combined with different goddesses from the Greek and Roman worlds. One of these goddesses is Tyche, the goddess of luck and fate. Isis and Tyche are depicted as integrated on the ring stones and amulets discussed here. In other words, the depictions are of Isis-Tyche. This study examines the ways in which the goddess Isis had developed an eclectic form with the new features she gained from the pantheon of the Greco-Roman world and how she was depicted as being integrated with other goddesses. Ring stones with depiction of Isis-Tyche were used as personal seals in the Roman Imperial Period, as well as being and were also believed to bring the wearer good health and protection from bad luck.

Keywords: Isis, Isis-Tyche, Pantheistic, Roman Empire, Intaglio Gems

¹Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ve Turizm Fakültesi, Ankara, Türkiye

²Ardahan Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan, Türkiye

ORCID ID: M.A. 0000-0002-2152-1564;
Y.Y. 0000-0001-7901-6352

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yavuz Yeğin,
Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü,
amlıatak Ardahan, Türkiye
E-mail: yavuz.yegin002@gmail.com

Başvuru/Submitted: 22.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 06.04.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 09.05.2022

Kabul/Accepted: 06.06.2022

Atf/Citation: Arslan, M., & Yeğin, Y. (2022). Ankara'dan Isis-Tykhe betimli sihirli bir grup yüzük taşı. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 81–100.

<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1061883>

EXTENDED ABSTRACT

Amulets of different materials have been used from the earliest periods of human history up to the present in a wide variety of different cultural milieux. Stones of many different types were used for a variety purposes in Egypt and Mesopotamia, but semi-precious ring stones are associated especially with the technical innovations in the late Classical Hellenistic Greek and Roman Empires. From there, their use was continued directly into the early Christian and Byzantine periods and subsequently into the Islamic societies of the Near East to the present day.

The most general value of semi-precious stones when fitted into rings was as seals and/or personal jewellery. Based on the Greek lithic tradition that was largely taken over from Babylonia and Egypt, such stones were clearly believed to have both protective and healing effects that could be enhanced by engraving specific designs on them. The 13 ring stones discussed in this article will be studied in this context. Two of the ring stones were found during the work conducted by the Ankara Juliopolis Necropolis Excavation, nine are currently in the possession of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations, while the last two are in the Erimtan Archaeology and Art Museum, also in Ankara. All depict the goddess Isis either in one of her classic stances or fused with the goddess Tyche/Fortuna or some minor variation of her (e.g., an Isis-Athena-Nike combination is found in the Erimtan Museum). One of these latter examples is engraved with the name of the owner, Asklēpidos, a very common theophoric name calqued from Asclepius, the god of medicine. Two items were found in Juliopolis, while the other 11 were acquired by purchase. All were able to be dated between the 1st-3rd centuries ce. Although their provenance is not known precisely, they do at least attest to the popularity of the motif in Anatolia.

As the sister/wife of Osiris and mother of Horus, Isis played an increasingly important role in Pharaonic Egyptian religion as lord of the mystery of life and birth. Starting in the New Kingdom, she was depicted wearing a headdress consisting of the cow-horns of the fertility goddess Hathor on either side of the sun-disk, all set on a crown of rearing uraeus serpents. In Pharaonic Egypt, she had already been equated with a whole range of other deities, primarily Ma'at as the principle of divine order and Heka as the cosmic principle of magic. The intense Greek interest in late-period Egypt began in the late Archaic period, and this interest stimulated the production of numerous descriptions and "factual" histories of the country during the Greek Classical period, the best known being Book 2 of Herodotus' *The Histories*. With Alexander the Great's conquest of Egypt in 332 bce and the advent of the Macedonian dynasty of the Ptolemies, worship of Isis spread widely throughout the Eastern Mediterranean, especially in the areas controlled or dominated by the Ptolemies such as Greece and parts of what is now the west coast of Turkey. With the invention of the syncretistic god Serapis, Isis came to form part of the sacred family of husband, mother, and child (Horus, then called Harpokrates).

Just as Isis had been identified with many other deities in the later Pharaonic and Persian periods in Egypt, she was also equated in the Hellenistic period with many other goddesses in the Greek pantheon such as Demeter, Hera, Selene, Aphrodite, and Tyche. At the same time, a set of standard depictions of the goddess was established and remained largely unchanged thereafter. In the later Hellenistic period, however, evidence of the cult diminished markedly, only to revive at the end of the 1st century ce and again in the Roman imperial period in particular, when the cult spread rapidly into the Western Mediterranean.

In contrast with the case of Serapis, no full catalogue exists yet regarding Isis-types on gems, and thus no consensus exists yet regarding classification of the types that appear in this medium. However, a reasonably good selection is found from V. Tran tam Tinh (1990) in his article 'Isis' for the *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, which has been adopted here. Based on his estimates, Isis-Tyche (Fortuna) types are the most common among the compound types. The goddess is standardly represented wearing a modius, long chiton and himation, and holding a steering-oar and cornucopiae (horn of fertility). She may also hold an ear of grain and a poppy-seed signifying prosperity or a *sistrum* signifying her sacred cultic rattle. Sometimes a flaming altar is shown beside her to indicate cultic worship. Tran tam Tinh further divides this general scheme into three categories: a) Isis shown with an Isis knot on her breast, b) Isis without such a knot, and c) Isis wearing a modius, lotus crown, and cow horns with an Apis bull or flaming altar beside her, holding the rudder in her right hand and cow's head or falcon in the left.

In some previous publications, these types have on occasion been improperly identified as representations of Tyche rather than Isis-Tyche. This study sets out to correct this error and to discuss the possible reasons for the use of Isis-Tyche/Isis-Fortuna types on finger rings. Moreover and together with the many other cultural items, these types attest to the lively communication between the wider Greco-Roman world and Anatolia during the Roman Empire. Given the limited interest in Roman-period ring stones in Turkey, the study lastly aims to fill this gap and help extend awareness of these small but interesting artefacts.

Giriş

Makalenin konusunu, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Erimtan Arkeoloji Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan Isis ve Isis-Tykhe betimli 13 yüzük taşı oluşturmaktadır.

Söz konusu süs taşlarının tümü, Roma İmparatorluk Dönemindedir. Çoğunluğu yüzük taşı olan eserlerden, sadece ikisi amulet (muska) olarak kullanılmıştır. 11 yüzük taşından 9'unda, Isis-Tykhe pantheistik tanrıça olarak betimlenmiştir. İki yüzük taşında ise, Isis-Tykhe, büst şeklinde betimlenmiştir. (**Res. 12 ve 13**) Gerek yüzük taşlarının özelliklerinden gerekse de tanrıça Isis'in gizemli özelliğinden dolayı, Isis-Tykhe betimli taşlar, takan kişiye güç ve güven kazandıran bir muska işlevi görmektedirler (Michel, 2004, no. 7, 10). Öte yandan bu objelerin uygun şekilde taşındığında taşıyan kişiyi kötülükten ve hastalıktan koruduğuna inanılırdı. Makalede öncelikle söz konusu eserler katalog bilgileri kapsamında değerlendirmeye alınacak ardından eserler üzerinde betimlenen bu kültürel sahnelerin Roma İmparatorluk Dönemindeki kullanımı ve önemine değinilecektir.

Eserlerin Tanımları ve Yorumlar

1-) Isis Betimli Amulet: Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundaki 116-8-09 envanter numaralı amulet, 13 x 9 mm. ölçüsünde, açık mor renkli ametist taşındandır. Uzun oval formu ve düz yüzeyli taşın üzerinde, Isis ayakta sola durmaktadır; başında kobra taşıyamakta, tanrıça saçlarını ensede topuz yapmış, kısa kollu uzun peplos elbise giymiş, sağ eliyle gövdesine yılan dolanmış, tepesinde bir kuş (şahin?) olan asa ve sol elinde ise aşağı doğru Isis düğümünü tutmaktadır (**Res. 1**). Yer çizgisi mevcut. Bu şekildeki taşların bir çerçeve içinde boyna asılarak koruyucu ya da iyileştirici bir amaca dönük amulet olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Şimdiye kadar tanınmayan bu Isis betimli gem, MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

2-) Isis-Tykhe Betimli Gümüş Yüzük: 2010 yılı Juliopolis Nekropolü Kurtarma Kazısında, 120 numaralı mezardan ele geçmiş bu gümüş yüzük, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Juliopolis takıları vitrininde sergilenmektedir (**Res. 2**). 12-62-11 envanter numaralı yüzüğün halka çapı, 21.8 x 21.6 mm., taşı, 10 x 7 mm. ölçülerindedir. F1 formundaki oval kesimli kırmızı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe betimlenmiştir (**Res. 2a**). Tanrıça ayakta, vücut cepheden, başı sağa dönüktür; saçlarını tepede ve ensede topuz yaparak toplamış, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ kolunda bereket boynuzu (*cornucopia*) ve sarkar şekilde manto drapesi, ileri uzatmış olduğu sol elinin avucunda patera¹ tutmaktadır. Benzer ikonografiye sahip, bereket boynuzu ve patera tutan, gümüş kaplama bir Isis-Tykhe heykelcik çok yakın bir zamanda yayımlanmıştır (Bkz. İbiş, 2021, 82, Res. 16). Zemin çizgisi mevcut. Yüzüğün bulunduğu mezardan, Antoninus Pius'a ait Prusias ad Hypium darpli

1 Patera ve bereket boynuzu tutan İsis-Tykhe figürleri için bkz. The Campbell Bonner Database, CBd-3664.

Kharon sikkesi ele geçmiştir. Tarihlendirmeyi kuvvetlendiren bu verilerden yola çıkarak eser, MS 2. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir.

3-) Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük: 2011 yılı Juliopolis Nekropolü Kurtarma Kazısı, 349 numaralı mezardan ele geçmiş olan bronz yüzük, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin alt kat salonunda, Juliopolis takıları vitrininde sergilenmektedir (**Res. 3**). 52-3-12 envanter numaralı yüzüğün halka çapı, 22 x 24.3 mm., taşı, 11.5 x 9.4 mm. ölçülerindedir. F1 formundaki oval kesimli krem ve bal renkli taş üzerinde, Isis-Tykhe betimlenmiştir (**Res. 3a**). Tanrıça ayakta, vücut cepheden, başı sağa dönüktür. Saçlarını tepede toplamış ve alın üzerinden enseye çepeçevre bir topuz yaparak kurdela ile bağlamış ve başında yüksek modius bulunan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde dümen ve buğday başakları tutuyor, sol yanındaki sütun üzerinde bereket boynuzu² durmaktadır (Tinh, 1990, no. 312i ve 313k bronz heykelcik). Tanrıça'nın sol kolu manto ile sarılmış ve taşın alt kısmında enine çatlaklıklar mevcut ve bu nedenle yer çizgisinin olup, olmadığı anlaşılammaktadır.

Yüzüğün bulunduğu mezardan, Julia Domna betimli bir kharon sikkesi ele geçmiş olduğundan eseri, Septimius Severus Dönemine tarihlendirmek mümkündür.

4-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilen³ 44-526 envanter numaralı yüzük taşı, 13.6 x 11 x 3.1 mm. ölçülerinde ve F1 formundadır. Uçuk kırmızı jasper taşın üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, baş sola dönük betimlenmiştir. Başında iki tüylü İsis tacı yüksek kemerli khiton, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkan bir şal, sol elinde dümen, buğday başağı ve haşhaş kozası tutmaktadır (**Res. 4**)⁴. Yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

5-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁵ yer alan, 125-1-85 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 15.4 x 13.1 x 3.1 mm. ölçülerindedir (**Res. 5**). F1 formunda oval kesilmiş damarlı mat sarı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük, başında yüksek bir modius (veya kobra taç?) taşımaktadır, Yüksek kemerli uzun khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ve sarkan şal, sol elinde ise dümen tutuyor. Elbisesinin önü İsis düğümlü olup (Tinh, 1990, 784, no. 303-306), sağ boşlukta dümenin yanında, silindir gövdeli ateş sunağı (Tinh, 1990, no. 18a)⁶ bulunmaktadır. Yer çizgisi mevcuttur (**Res. 5**). Kobra taçlı, İsis düğümlü elbiseli ve sunak betimli yeni bir tip olan bu Isis-Tykhe figürü için MS 2.yüzyıl tarihi önerilmektedir.

2 Sütünce üzerinde bereket boynuzu tutan Isis-Tykhe örnekleri için bkz., Tinh, 1990, no. 312i ve 313k.

3 Bkz. Vitrin 7, no. 19b.

4 İki tüylü taçlı Isis-Tykhe örnekleri için bkz., Tinh, 1990, no.338 ve 344b; Konuk-Arslan, 2000, no. 85; ve buğday başağı ve haşhaş kozası tutan örnekler için bkz. Konuk-Arslan, 2000, no. 85, 87.

5 Bkz. Vitrin 7, no. 19a.

6 Sunak ve İsis için bkz., Tinh 1990: LIMC V, no. 18a (Thrakia-Perintus sikkesi), 221a (Mısır-Alexandria sikkesi).

6-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁷ yer alan, 139-7-95 envanter numaralı yüzük taşı, 11.6 x 8.6 x 3.9 mm. ölçüsündedir. F2 formunda oval kesilmiş mat kırmızı karnelyan taş üzerinde, ayakta Isis-Tykhe vücut cepheden, başı sola dönük işlenmiştir. Başında modius taşıyan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giyimli, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen ve haşhaş kozası? tutmaktadır (Konuk-Arslan, 2000, no. 81). Yer çizgisi mevcuttur (**Res. 6**). Benzer örneklerden yola çıkarak eser MS. 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

7-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁸ yer alan, 3481 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 12.8 x 9.3 x 3.1 mm. ölçülerindedir (**Res. 7**). F1 formunda oval kesilmiş kırmızı karnelyan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük durmaktadır; başında yüksek bir modius taşıyan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giyimli, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen tutmaktadır. Elbise önünde Isis düğümü mevcuttur (Tinh, 1990, 784, no.303-306). Yer çizgisi mevcut. Benzer örneklerden yola çıkarak eser MS. 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

8-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁹ yer alan, 18865 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 11.5 x 8.9 x 2.8 mm. ölçüsündedir (**Res. 8**). F1 formunda oval kesilmiş siyah benekli kırmızı karnelyan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük durmaktadır; başında yüksek bir modius bulunan tanrıça, yüksek kemerli uzun khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen tutmaktadır (CBd-3661 benzer). Muhtemelen 7 numaralı taş ile aynı atölyede yapılmış olan bu eser de, MS. 2.-3. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir.

9-) Isis-Tykhe ve Ma Betimli Amulet: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde¹⁰ yer alan, 18846 envanter numaralı amulet gem, 17 x 13.2 x 3.1 mm. ölçüsündedir (**Res. 9**). F1 formunda oval kesilmiş kırmızı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe ve Ma ayakta karşılıklı durmaktadırlar. Solda duran Isis-Tykhe, başında modius ve saçları başının etrafında kalın bir örgü veya geniş kenarlı bir diadem band ile çevrelenmiş, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ile sarkan pelerin ve sol elinde dümen tutar şekilde betimlenmektedir. Sağda, Isis-Tykhe'nin karşısındaki tanrıçanın da saç giyimi aynıdır. Peplos giyimli bu tanrıça, sağ elini ileriye Isis-Tykhe'ye uzatmış, sol elinde tepesi topuz biçimli uzun bir asa tutmakta; ortalarında otlayan at ve üst kısımda Erciyes (Argaios) Dağı agalması yer almaktadır. Örnekler için bkz. CBd-3669; Konuk-Arslan, 2000, no. 38; Lafli,) ve diğer benzer örnekler için bkz. CBd-3668;). Yer çizgisi mevcuttur.

7 Bkz. Vitrin 7, no. 20a.

8 Bkz. Vitrin 7, no. 20e.

9 Bkz. Vitrin 7, no. 20d.

10 Bkz. Vitrin 7, no. 20c.

Kappadokia'da büyük olasılıkla Kaisareia atölyelerinde üretilmiş olduğu düşünülen amuletler ve yüzük taşlarında, kırmızı jasper ve kırmızı karnelyan en sevilen taş cinsi olarak öne çıkmaktadır. Benzer örneklerinden yola çıkarak amulet 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

10-) Isis-Tykhe Betimli Altın Yüzük: Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan, 1108 envanter numaralı altın yüzüğün taşı kırmızı jasper'dir. F3 formunda, sekiz köşeli (oktagon) taş, 10.5 x 8.5 mm. ölçüsündedir (**Res. 10**). Alt yüzü geniş, üst yüzü dar ve yüksek olan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta sola durmaktadır; vücudu cepheden işlenen tanrıçanın, başı sola dönük verilmiştir. Başında yüksek bir modius (*kalathos*) bulunan tanrıça saçlarını yanlardan toplayarak ensede topuz yapmıştır. Kısa kollu, yüksek kemerli khiton ve himation giydiği anlaşılan tanrıça, sağ elinde dümen ve sol kolunda bereket boynuzu ve aşağı sarkar şekilde şal tutmaktadır. Dümen tutan çıplak olan koluna dolanmış bir yılan göze çarpar. Öte yandan kalçadan baldıra doğru elbisesine dolanmış, başları kalkık üç yılan figürü daha görülmektedir¹¹.

Figürün çevresinde, sağdan sola “ΑΚΚΛΗ-ΠΙΟΔΟ-[C?]” = Asklepios'un (mühürü) ifadesi yer almaktadır. Yazıt, taş üzerinde negatif, baskısında pozitif okunmaktadır (**Res. 10a**). Usta bir taş oymacısının elinden çıktığı anlaşılan figür, pozitif kazanmıştır. Yazıt ise, negatif kazanmıştır. Bu durum, yüzüğün koruyucu olma özelliğinin dışında mühür olarak da kullandığına işaret etmektedir. Çalışmamızda ele alınan tüm Isis-Tykhe'li taşlar üzerinde, tanrıça sağ elinde bereket boynuzu ve solda dümen tutar şekilde işlenmiş olduğu halde burada, semboller ters elde yer almaktadır. Yüzük taşında, bu yüzük Asklepios'un şeklindeki yazıt olması da yüzük taşının hem mühür olarak ve hem de koruma amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Yer çizgisi mevcuttur. Benzer bir ikonografi, Paris, Petit Palais koleksiyonuna bulunan, 30 x 20 mm. ölçüsündeki büyük jasper amulet'in B yüzünde görmekteyiz¹². Yüksek modius taçlı, bereket boynuzu ve dümen tutan Paris Isis-Tykhe'sinde, dümen tutan sol koluna yılan dolanmıştır¹³. Asklepios'un kişisel mühürü olarak kullanılmış iyi kalitedeki bu yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla tarihlenmektedir.

11-) Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonlu Betimli Yüzük Taşı: Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonundaki, 1250 envanter numaralı yüzük taşı, 12 x 9.3 mm. ölçüsündedir. F1 formunda oval sarı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe'ye Athena, Nike ve Demeter unsurları eklemli pantheistik bir tanrıça figürü bulunmaktadır (**Res. 11**). Tanrıça ayakta başı sağa dönük, vücut cepheden, başında Athena'nın miğferi, sırtında Nike'nin kanatları, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde dikey şekilde dümen ve

11 Benzer örnekler için bkz. Tinh, 1990, 785-786, no. 313c, 313kk, 318a ve 319b.

12 Ayrıntı için bkz. <http://www2.szepmuveszeti.hu/talismans/objekt/search/Isis-Tykhe>; diğer bir örnek için bkz. CBd-3071.

13 Bkz. The Campbell Bonner Database, CBd-3071; diğer benzer Isis-Tykhe örnekleri için bkz., CBd-28; CBd-2230; CBd-3661; CBd-3662 ve CBd-4218 (arka yüz).

buğday başakları tutmaktadır. Buğday başakları ise Demeter'in verimliliğini simgelemektedir (**Res. 11a**). Attik miğferin altından bir saç buklesi veya kurdela ucu enseye uzanmaktadır (bkz. Nardelli, 2005, Fig. 9; Tinh, 1990, no. 307b). Yer çizgisi mevcuttur. Eser, benzer kompozisyondaki örnekler yardımıyla MS 2-3 yüzyıla tarihlenmektedir.

12-) Isis-Tykhe Büstü Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilenen¹⁴, 48-1-74 envanter numaralı Isis-Tykhe büstü betimli yüzük taşı, 10.9 x 8.2 x 3.1 mm. ölçüsündedir. F1 formundaki oval kesilmiş kırmızı jasper yüzük taşı üzerinde, sola dönük, drapeli İsis-Tykhe büstü yer almaktadır. Tanrıçanın saçları kalın bir örgü ile çepeçevre dolanarak ensede toplanmıştır. Başın ön kısmında, yarım ay biçimli diadem ve tepede modius taşımaktadır. Kulağında küpe, önünde dikey duran bereket boynuzu ve en altta, sola koşan at veya karaca cinsi bir hayvan vardır (**Res. 12**). Tanrıça'nın yüz detayları çok iyi işlenmiştir. Kırmızı jasper yüzük taşlarının genellikle Kapadokia-Kaisareia atölyesinde üretilmiş olduğu düşünülmekte ve buradaki at figürünün varlığı da yüzük taşının Kappadokia menşei olduğunu kuvvetlendirmektedir. Bu yüzük taşıdaki ikonografinin bir benzeri şimdiye kadar bilinmemekle beraber, Isis'in benzer özellikteki bazı yayımlanmış örneklerinden tanımaktayız (bkz. CBd-2232, 3239). Isis ile doğrudan ilişkili pek çok özellik yardımıyla bu eseri, Isis-Tykhe olarak tanımlamak mümkündür. Benzer örnekler yardımıyla bu yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla ait bir eserdir.

13-) Isis-Tykhe Büstü Betimli Bronz Yüzük: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilenen¹⁵, 170-6-88 envanter numaralı bronz yüzüğün halkası, 21.7 x 18 mm., taş çapı, 11.6 x 8.9 mm. ölçüsündedir. Kırmızı karnelyan yüzük taşı üzerinde, İki tanrıçanın kombinasyonu şeklinde sola dönük Isis-Tykhe büstü bulunmaktadır. Tanrıça'nın başında yüksek bir modius ve 6 ışın kollu taç bulunmaktadır; pantheistik tanrıça, drapeli olup, saçlar kalın bir örgü ile başı çevrelemiş ve ensede toplanmıştır (**Res. 13**). Ayrıca, kalın çember saç örgüsünden enseye doğru dökülen örülmüş bir saç buklesi omuz üzerine uzanmaktadır. Yüz, göz, burun, ağız ve çene detayları şematik işlenmiştir. Figürün başı üzerindeki şualı taç, İsis Panthea örneklerinde görülmektedir. Yüzük taşı benzer örnekler yardımıyla, MS. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Ankara Müzelerindeki Gemler Bağlamında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Isis-Tykhe Figürünün Kullanımı ve Stilistik Yorumlar

Roma İmparatorluk Döneminde Isis-Tykhe betimli yüzük taşları¹⁶ kişisel mühür ve sihir için kullanılmıştır. Üzerindeki figür Isis ve Tykhe'nin tek gövdede birleştirilmiş halidir. Bu

14 Vitrin 7, no. 20b.

15 Vitrin 7, no. 18.

16 Yüzük taşları ve amuletlerin eski çağ insanının dünyasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu yazılı kaynaklarda da geçmektedir. Örnek olarak Plinius bir eserinde erkeklerin Harpokrates ve diğer Mısır tanrıların ait betimleyen yüzük taşlarını ve amuletleri taşıdıklarını aktarır, bkz: Plinius, NH, 371/41.

genel tanımlama bilim alanında bu haliyle kabul görmektedir. (Tinh, 1990, 784-786, no. 303-318; Nardelli, 2005, 237-242). Tykhe/Fortuna¹⁷ betimi, Roma yüzük taşlarında en sık karşılaşılan örnekleri oluşturmaktadır. Roma İmparatorluğu içinde kalıcı bir başarıya ve büyük bir yayılmaya sahip olan tanrıçanın bu betimi, Anadolu'da da aynı şekilde kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Öte yandan Isis-Tykhe betimli taşlar, müze ve özel koleksiyonlarda en yaygın görülen tipleri oluşturmaktadır.

Yüzük taşları üzerine kazınmış ve esasında Tykhe/Fortuna'yı temsil eden figür, Helenistik Dönemin büyük heykel geleneğinden doğmuştur. Arkeolojik küçük eserlere de yansıyan bu Isis-Tykhe ikonografisi en temel tanımıyla şöyledir: Tanrıça ayakta, başı genelde sağa bakacak şekilde, ağırlığı sol bacak üzerinde, sağ bacağı hafifçe bükülmüş olarak vücut cepheden gösterilmektedir. Tanrıça, yüksek kemerli bir khiton ve himation giymekte ve sağ elinde bereket boynuzu ve solunda dümen tutarken betimlenmektedir. Bereket boynuzu tutan koldan sarkan bir kumaş ucu mevcut, bazı örneklerinde ise dümen tutan sol elde, buğday başağı, haşhaş kozası bulunmaktadır (Nardelli, 2005, 238). Söz konusu ikonografi bu çalışmada ele alınan aynı betimlemeye sahip yüzük taşları için de geçerlidir. (**Res. 3-11**). Pek çok tasvirinde tanrıçanın başında, modius, kobra taç, çift tüylü taç ve lotus taç gibi örneklerden oluşan farklı taç örnekleri bulunmaktadır. Bazı betimlemelerde ise, kola veya bacağı dolanmış yılan, yerde duran sunak gibi Isis'e özgü semboller yer almaktadır. Roma gliptik üretiminde sıklıkla kullanılan bu ikonografik düzen, MS. 2. ve 3. yüzyıllarda yaygın bir hal almıştır. (Nardelli, 2005, 238).

Roma Dünyasında Tykhe/Fortuna ikonografisinin¹⁸ özelliklerini tanımlamada tanrıça'nın kendine özgü pek çok özelliği arasında sayılan bereket boynuzu ve dümen, Cumhuriyet'in sonundan bu yana sürekli olarak kullanılan atribütlerdir. Bu semboller sayesinde tanrıça İmparatorluk Dönemi'nde de kolaylıkla tanınmakta ve söz konusu çalışmamıza konu olan Ankara Müzeleri gemlerinde de bu iki özellik çok sayıda örnekle temsil edilmektedir (Nardelli, 2005, 238 vd).

Bereket boynuzu bilindiği üzere sadece Tykhe-Fortuna ve türevlerinin bir sembolü olmakla kalmamış, diğer tanrı ve tanrıçalar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Fakat burada fark bereket boynuzu ve dümenin birlikte kullanımında belirginleşmektedir. Öyle ki çalışmamıza konu gemler üzerinde görüldüğü gibi bazı örneklerde bereket boynuzunun kullanımına gerek duyulmazken, dümenin kullanımı varlığını her zaman sürdürmüştür (Nardelli, 2005, 238). Juliopolis buluntusu yüzük taşında ise, tanrıça bereket boynuzu atribütünü korumakla beraber, diğer elinde dümen yerine, patera tutmaktadır (Bkz. Res. 2). Çorum Müzesi'ndeki

17 Fortuna kültü hakkındaki araştırmalar için bkz. Champeaux, 1982; Roma inanç sistemi içerisinde Fortuna'nın yeri ve yayılımı hakkında bkz. Kajanto, 1981, 502-558.

18 Öte yandan Tykhe-Fortuna ikonografisinin farklı versiyonları için bkz. LIMC VIII (I), (Villard- Rausa), 1997, 124-125;138-141.

gümüş kaplama bir Isis-Tykhe heykelciğinde benzer şekilde tanrıça bereket boynuzu ve patera tutar şekilde betimlenmiştir (İbiş, 2021, 82, Res. 16).

Bu sayılan özelliklerin çalışmaya konu gemlerdeki stilistik ve kronolojik değişimine baktığımızda; dümenin konumunun genellikle dikey olduğu (**Res. 3-4, 6-11**), sadece bir yüzük taşında, dümenin yatay olarak betimlendiği görülmektedir. (**Res. 5**). Tanrıça, buradaki mavi damarlı sarı jasper taş üzerinde, dümeni yatay şekilde tutarken tasvir edilmiş ve dümenin dip ucu tanrıçanın gerisine doğru uzanmaktadır (bkz. **Res. 5**). Ankara Müzelerindeki Isis-Tykhe tiplerinde tanrıça sol elinde sözde “şemsiye” biçiminde, dikey şekilde bir dümen tutmaktadır. Bunlar içinde şemsiye şeklindeki dümen ve figürün çok iyi işlendiği iki yüzük taşı dikkat çekicidir (bkz. **Res. 4, 10**). Bu iki taş özellikleri bağlamında daha erken bir kronolojiye işaret etmekte ve muhtemelen, MS. 2. yüzyıla ait olmalıdırlar. Gemi dümeninin dikey pozisyonda olduğu diğer, 6 yüzük taşının, stilistik ve teknik özellikleri incelendiğinde, 4 ve 10 numaralı yüzük taşlarının kalitesinde olmadığı kolayca fark edilmektedir. Bu 6 yüzük taşında, 4 ve 10 numaralı taşlara göre daha zayıf bir işçilik göze çarpar (bkz. **3, 5-9**). Sayıca daha büyük bir grubu oluşturan bu yüzük taşlarının tasvirlerine bakıldığında daha geç bir kronolojiye işaret etmektedirler. Öte yandan bu yüzük taşı grubundaki hem figürlerin hem de diğer sembollerin işlenişlerinde özensiz bir durum dikkat çekmektedir. Bu altı taşın işlenişinde eskinin kaliteli sanatının yerini daha yoksullaşmış modellerin aldığı gözlenmektedir. Bu stilistik ve teknik özelliklere bakıldığında 4, 10 ve 12 numaralı büstlerin merkezi bir atölyede ve yetenekli bir usta tarafından yüksek bir işçilik gözetilerek işlendiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu üç taş, MS. 2. yüzyıldan, diğer altı yüzük taşı ise, MS. 3. yüzyıla tarihlenebilir. Söz konusu Ankara gemlerine benzer ikonografik özellikler gösteren Venedik Müzesi’nden bir grup taş bilinmektedir (Nardelli, 2005, 238 ve 239, Res: 5-6). Birbirlerine oldukça uzak iki merkez olsalar da Venedik Müzesi ve Ankara’daki gemlerin stilistik ve ikonografik özellikler yönünden oldukça yakın benzerlikler sunduğu anlaşılmaktadır.

Mısır tanrıçaları arasında önemli bir pozisyona sahip olduğu bilinen tanrıça yukarda sayılan stilistik özelliklerin yanı sıra zaman içinde çeşitli tanrıçaların özelliklerini kendinde toplamış ve böylece daha eklektik bir özellik kazanmıştır. Böylece birden fazla tanrıçanın eklenen çok sayıda özelliği ile birlikte Roma dünyasında en çok karşılaşılan tanrıça figürü, Tykhe/Fortuna’nın, Isis-Tykhe biçiminde betimlenmesidir. Isis-Tykhe’nin bu karışık (sinkretistik) betimlemeleri, kandiller, pişmiş toprak ve bronz adak heykelcikleri ve de en sık şekilde gemler üzerinde kullanılmıştır¹⁹. Bu şekilde farklı inanca ait tanrıalarının özelliklerinin tek bir tanrıça figürü üzerinde görüldüğü örnekler literatürde “*Pantheistik*” tanrıça olarak

19 Tinh, 1990, 311-313, 315, 315a-d, 318, 318a-c; Tinh, 1990, 785-87, no. 307-316, 316a; Öte yandan Campbell Bonner Database’daki örnekler için bkz: CBd-23, 176, 232-33, 623, 738, 746, 750, 1028, 1049, 1262, 1290, 1350, 1586 kil baskı, 1615, 2036, 2046, 2230, 2295, 2566, 2931, 3071, 3114, 3415, 3421, 3428-29, 3661-66, 3668-69, 4029, 4036, 4111, 4158, 4218-19, 4311, 4434; (<http://www2.szeppmuveszeti.hu/talismans/object/search/Isis-Tykhe>).

adlandırılır (Michel, 2001, no. 43). Spier'e göre Pantheistik kadın tanrıça tanımı, tanrıça Tykhe'nin bilinen duruşu üzerine, Athena, Demeter, Nike ve Nemesis gibi tanrıçalara ait atribütlerin kombine edilerek yeni bir form tipolojisi şeklindedir (Spier, 1992, 275). Bu anlayış küçük heykelcikler, sikkeler ve gemler gibi arkeolojik eserlerde de karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.

Isis kültleri ve ikonografisi konusunda en önemli uzman olan Tinh, başında modius, iki tüylü taç, lotus tacı, Isis tacı, kobra tacı taşıyan, dümen ve bereket boynuzu tutan, bunun yanında uzun khiton ve himation giyimli, bazen buğday başağı ve haşhaş kozası tutan, bazen de yanında aevli sunak olan bu tipteki tanrıça figürlerini, Isis-Tykhe olarak tanımlamıştır (Tinh, 1990, 784-786, no. 303-318). Tinh bunları da yine farklı özelliklerinden yola çıkarak aşağıda sıralandığı şekliyle üç ana grup halinde sınıflandırmaktadır.

Bu üç gruptaki örnekler şunlardır:

a) Isis düğümlü elbise giyenler.

b) Isis düğümü olmayan elbiseli olanlar.

c) başında modius, lotuslu taçlı, inek boynuzlu ve dolunaylı taçlı, yanında apis öküzü, önünde aevli sunak, sağ elinde dümen tutarken sol elinde inek başı veya şahin tutan tipler.

Tinh, Isis'e ait bu örnekleri ikonografik olarak tahlil etmiş ve sonuç olarak bu farklı özellikler sunan bu grupları "Isis-Fortuna/Tykhe" betimli örnekler olarak isimlendirmiştir (Tinh, 1990, 784-786).

Isis-Tykhe gem örnekleri için bir başka ana referans kaynağımız Arpad Miklos Nagy'in organizatörlüğünü yaptığı Cambell Bonner Database sayfasındaki açık erişim eserler grubu oluşturmaktadır²⁰.

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz oyma süs taşlarından ilkinde, Isis'in pantheistik olmayan ve amulet olarak kullanılan sade bir betimi bulunmaktadır. Katalogdaki 11 numaralı yüzük taşında ise, Isis-Tykhe'ye, Athena, Demeter, Nike'nin unsurları da eklenerek dördü bir pantheistik tanrıça oluşturulmuştur.

Yukarıda LIMC V'de Tinh'in sınıflamasına sadık kalarak burada incelediğimiz Isis-Tykhe betimli yüzük taşları, günümüzde birçok araştırmacı tarafından, Isis özellikleri görülmeden sadece Tykhe diye tanımlanarak yayımlanmaktadır. Yüzük taşları konusunda ülkemizde yapılmış yayınlarda, Isis-Tykhe olması gereken figür, eksik bir şekilde sadece Tykhe olarak tanımlanmaktadır.

20 <http://cbd.mfab.hu/Isis-Tykhe> diye arandığında karşımıza 45 gem örneği çıkmaktadır.

Türkiye'nin ilk kapsamlı gem kataloğu, Erimtan koleksiyonundaki yüzük taşları kitabı olup, söz konusu yayında²¹, 12 yüzük taşı, Tykhe figürlü olarak tanımlanmıştır (bkz., Konuk-Arslan, 2000, no. 77-88). Örneklerine bakıldığında Tykhe olarak tanımlanan bu eserlerin şimdi Isis-Tykhe oldukları rahatlıkla söylenebilmektedir²². Erimtan koleksiyonu gemlerinde, khiton ve himation giyimli, dümen ve bereket boynuzu tutan tanrıça figürleri, başlarında buldukları taç şekilleri ve farklı semboller taşımaları dolayısıyla, Tinh'in, Isis-Tykhe tanımlamasına uymaktadırlar. Örneğin, Erimtan kataloğu 78 numaralıda Tykhe'nin başında çift tüylü Isis taç, 81 numaralıda lotus taç, 84 numaralıda çift tüylü taç, 85 numaralı, elinde buğday başağı ve haşhaş tutuyor, 86 numaralı, buğday başağı, 87 numaralı, oturan Tykhe elinde buğday başağı (bkz. CBd-4311) ve haşhaş kozası tutmaktadır. 88 numaralı ise, Nike tarafından taçlandırılıyor ve lotus taçlı, bereket boynuzu ve dümen tutmaktadır (bkz. CBd-4311).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Takılar kitabında bir yüzük taş üzerindeki tanrıça figürü, Tykhe olarak tanımlanmıştır (Bingöl, 1999, 157, no. 172). Tarafımızca bu figürün, Tykhe olmadığı, Isis olduğu yakın zamanda yayımlanan bir makalede belirtilmiştir (bkz. Arslan-Yeğin, 2021, 121-122, lev. 1-1a).

Yakın zamanlarda, ülkemizde, yüzük taşları konusunda yapılmış araştırma ve yayınların artması şüphesiz memnun edici bir gelişmedir. Bu çalışmalarda Isis-Tykhe olarak tanımlanması gereken tiplerin eksik adlandırma ile sadece Tykhe olarak betimlendiği görülmektedir.

Gem konusunda Türkiye'deki yayınların azlığı göz önüne alındığında İzmir Müzelerindeki gemleri konu alan bir çalışmanın yapılması şüphesiz önemlidir. Söz konusu yayında 34 numaralı katalogda yer alan ve kadın figürü olarak tanımlanan figürün Isis-Tykhe olduğu anlaşılmaktadır (Lafli 2012, kat no 34). Bu çalışmada yine 97 katalog numarasına sahip olan eser üzerindeki figürlerin, sembol ve diğer betimlerin de yeniden ele alınması gerekir. (Lafli 2012, kat no 97). Öte yandan söz konusu çalışmada 97 katalog numarası ile ele alınan eser ile bizim çalışmamızda Resim no 9 ile incelenen eser arasında yakın ikonografik benzerlikler yer almaktadır. Ayrıca aynı çalışmada 103 katalog numarasına sahip yüzük taşında Tykhe olarak tanımlanan figürün Isis- Tykhe olarak verilmesi yerinde olacaktır. (Örnek için bkz. Lafli 2012, no 103)

Haluk Perk Koleksiyonu Gemleri konulu, bir makale yakın bir zamanda yayımlanmıştır (Gülbay, 2017). Söz konusu bu makaledeki, 26, 64-65 katalog numaralı 3 yüzük taşının üzerindeki figürler, Tykhe olarak tanımlanmıştır (Gülbay, 2017, no. 26, 64-65). Bu üç yüzük

21 Konuk-Arslan 2000, bkz., no. 77-88 (Tykhe betimli yüzük taşları).

22 Bkz. <http://www2.szepmuveszeti.hu/talismans/objectt/search/Isis-Tykhe>, CBd-23, 176, 232-33, 623, 738, 746, 750, 1028, 1049, 1262, 1290, 1350, 1586 kil baskı, 1615, 2036, 2046, 2230, 2295, 2566, 2931, 3071, 3114, 3415, 3421, 3428-29, 3661-66, 3668-69, 4029, 4036, 4111, 4158, 4218-19, 4311, 4434.

taşındaki figürlerin de tanrıça Isis'e ait pek çok atribütü temsil ettiği için Isis-Tykhe olarak tanımlanması tarafımızdan önerilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Ankara'daki bir grup yüzük taşını inceleyen bu çalışmada bazı ikonografik sahne ve semboller tekrar ediyor gibi görünse de tanrıçanın gemler üzerinde Isis-Tykhe şeklinde ayakta betimlenişi varlığını korumaktadır. Öte yandan tanrıça ile büyümlü bir düzenleme arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturan buğday, haşhaş ve buğday başakları gibi sembollerin eklenmesi önemli bir yeniliktir (Nardelli, 2005, 239). Yani Tykhe'de iyi bir hasat için ipucu olan bu özelliklerden buğday ve haşhaş başağı, 4 ve 6 numaralı taşlarda, doğrudan buğday başakları ise, 3 ve 11 numaralı yüzük taşlarında çok belirgin olarak ortaya konulmuştur. Birden fazla tanrıçaya ait farklı özellikler örneğin; Athena'nın miğferi, Nike'nin kanatları ve Demeter'in buğday başaklarıyla tasviri sarı jasper yüzük taşındaki Tykhe betimlemesiyle kaynaştırılmıştır (**Res. 11**). Sarı jasperde, dikey durumda olan iki buğday başağı anlaşılır şekilde işlenmiştir. Ancak taş üzerindeki hatalı oyma işçiliğinden kaynaklanan ve bir diğer başağı ait olduğu düşünülen başka bir sembolün varlığı göze çarpar. Taşın sağ kenarında, sağa ayrılan dalın ucunda kenarı yuvarlak bir nesne görülmektedir. Alt kenarı görülen bu nesnenin haşhaş kozası olduğu düşünülmektedir. Buğday ve haşhaş başağı tutan aynı ikonografi, Juliopolis Isis-Tykhe'sinde de bulunmaktadır (**Res. 3**). Sarı jasper yüzük taşının yüzeyinde, demir patina izleri görülmekte ve bu nedenle yüzük taşının halkasının demir olduğu anlaşılmaktadır. Pantheistik Isis-Tykhe figürünün, çok şematik ve kaba işlenmesinden dolayı eser, MS. 3. yüzyıl sonlarından olmalıdır.

Erimtan koleksiyonundaki 10 numaralı yüzük taşındaki oyma işçiliği ve modelleme yüksek bir sanata işaret etmektedir. Altın yüzük üzerinde, yüksek ve sekiz köşeli kesilmiş jasper yüzük taşında, Isis-Tykhe, başında yüksek bir kalathos, kısa kollu uzun khiton giymiş ve dümen tutmaktadır. Dümen tuttuğu koluna dolanmış bir yılan ve ayrıca elbisesinin kalça kısmına dolanmış üç yılan figürü bulunmaktadır. Taş üzerine ters olarak kazınmış, Grekçe, Asklepiodotos'un (mührü) ifadesi bu taşın kişinin mührü olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Tanrıça'nın başındaki yüksek modius, koluna ve kalçasına dolanmış yılan gibi semboller tamamen Isis'e ait özelliklerdir (bkz. Tinh, 1990, 785-786, no. 313c, 313kk, 318a ve 319b; CBd-3071). Çok itinalı bir oyma işçiliği gösteren Erimtan yüzük taşı, MS. 2. yüzyılın ortalarından olmalıdır.

Tykhe/Fortuna'yı temsil eden sayısız oyma yüzük taşları göz önüne alındığında, tanrıça'ya Galatia ve Kappadokia civarında geniş bir bölgede ciddi bir tapımın olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan yine bu taşlar takan kişinin kötü ruh ve olaylardan kurtuluşunda da önemli rol oynamakta ve koruyucu ve iyileştirici bir işlev de taşımaktadır.

Ankara Müzeleri koleksiyonunda bulunan gemler için bir mühür (gliptik) üretim merkezinin varlığını eldeki verilerden önermek mümkün gibi gözükmektedir. Şimdiye kadar tespit edilen örneklerin teknik ve stilistik ikonografisine baktığımızda Galatia'da Ankyra'da ve Kappadokia'da Kaisareia'da bir üretim atölyelerinin olabileceğinin kanıtları bulunmaktadır. Örneğin, kataloğun 9 numaralı İsis-Tykhe ve Ma betimli yüzük taşı üzerinde, Kaisareia'daki Erciyes Dağı agalmasını ve bölgenin ismini aldığı ünlü Kappadokia atını görmekteyiz. Erciyes Dağı agalması ve at betimli gemler dünyanın birçok müze ve koleksiyonuna yayılmış durumdadır. Ayrıca Ankara civarında yapılmış nekropol kazılarında çok sayıda gem buluntusu ele geçmiş ve bunlardan Gordion Nekropolü (Goldman, 2014) ve Juliopolis Nekropolü buluntularının bir kısmı yayımlanmıştır (Arslan ve diğ. 2010, 271-304; Arslan-Zoroğlu, 2011, 12-13; Arslan ve diğ. 2012, 169-188; Arslan-Metin, 2013, 27-35; Arslan, 2013, 107-123; Arslan, 2013a, 73-99). Juliopolis zinet eşyalarının (takılarının) tümü henüz yayımlanmamış olup, 2009 ve 2012 yılları buluntularının yayın çalışmaları tarafımızca sürdürülmektedir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundaki gemlerin bir kısmı ise, 1999 yılında “*Antik Takılar*” başlığı altında yayımlanmıştır (Bingöl, 1999).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin zengin gem koleksiyonundaki yüzük taşlarının bir kısmı tematik unsurları göz önüne alınarak tarafımızdan yayımlanmaktadır (Arslan, 2013, 10-123; Arslan, 2013a, 73-99; Arslan-Delikan, 2021, 41-44, no. 7-21; Arslan-Delikan, 2021, 41-42; Arslan-Yeğin, 2021). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonundaki yüzük taşlarının büyük çoğunluğu, 2000 yılında bir katalog halinde yayımlanmıştır (Konuk-Arslan, 2000). 2000 tarihinden sonra Erimtan koleksiyonuna dahil olanlar da burada olduğu gibi tematik konularına göre yayımlanmıştır (Arslan-Delikan, 2021, 41-42). Ayrıca bazı yüzük taşlarının da yayın çalışmaları devam etmektedir.

Yayımlanmış örneklerin incelenmesi neticesinde, Ankara gemlerinde bir “yerel tip” in varlığı söz konusu olmakla beraber daha fazla araştırılması ve yeni veriler ışığında özel ve kamu müzelerindeki tüm gliptik koleksiyonlar; özellikle Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki koleksiyonun yayımlanmasından sonra, bazı parçalar teknik, üslup ve gemolojik özelliklerine göre ayırt edilebilirler. Yayımlanmış örnekler göz önüne alındığında, özellikle Isis-Tykhe betimli yüzük taşlarında, kırmızı karnelyan, kırmızı jasper ve kalsedon taşının tercih edildiği görülmektedir.

Yayımlanmış yüzük taşları ve amuletler üzerindeki Isis-Tykhe betimlemeleri incelendiğinde bunların ayakta duranlar ve oturanlar şeklinde iki gruba ayrıldıkları görülmektedir. Öte yandan büst olarak adlandırılan herhangi bir grup ya da sınıfa değinilmediğini de burada belirtmek gerekir. Bu çalışmada ilk kez Isis-Tykhenin büst olarak betimlenen örneklerine yer verilmiştir (bkz. **Res. 10-11**). Böylece bu çalışma ile Isis-Tykhe büstü betimli bu iki yüzük taşı gemma ikonografi literatürüne dahil edilmiştir. Yayımlanmış örnekler incelendiğinde, Isis-Tykhe betimli bu eserlerin çok farklı ve çeşitli ikonografilerde karşımıza çıktığı

anlaşılmaktadır (Nardelli, 2005)²³. Bu ikonografik sahneler detaylandırıldığında eserlerde sadece Isis ya da Tykhe'ye ait çeşitli özelliklerin ötesinde birbirinden farklı pek çok Grek ve Roma tanrıçalarına ait özelliklerin kombinasyonlarının görüldüğü tespit edilmektedir. Bu yeni tipolojideki eserler “Pantheistik” formlu örnekler olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan eserlerin de Isis'in Roma İmparatorluk Dönemi'nde tanrıça Tykhe'nin çeşitli özelliklerini yansıtan örnekleri temsil ettiği tarafımızdan önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım – M.A., Y.E.; Veri Toplama- S M.A., Y.E.; Veri Analizi/Yorumlama- M.A., Y.E.; Yazı Taslağı- M.A., Y.E.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- M.A., Y.E.; Son Onay ve Sorumluluk- M.A., Y.E.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmada kullanılan görsellerin dijital düzenlemeleri için Arkeolog Oğuzhan Erdoğan'a teşekkür ederiz.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- M.A., Y.E.; Data Acquisition- M.A., Y.E.; Data Analysis/Interpretation- M.A., Y.E.; Drafting Manuscript- M.A., Y.E.; Critical Revision of Manuscript- M.A., Y.E.; Final Approval and Accountability- M.A., Y.E.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: We thank archaeologist Oğuzhan Erdoğan for the digital editing of the images used in the study.

Kaynakça/References

Elektronik Kaynaklar

cbd Campbell Bonner Database: <cbd.mfab.hu>

Modern Kaynaklar

Arslan, M., Metin, M., Cinemre, O., Çelik, T., Devocioğlu, U. (2010) Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı. 19. MKKS, 271-304.

Arslan, M., Zoroğlu, C. (2011). Kayıp Kent Juliopolis'in Büyücüsü Abraksas, Aktüel Arkeoloji 22, 12-13.

Arslan, M., Metin, M., Cinemre, O., Çelik, T., Türkmen, M., (2012). Juliopolis Nekropolü 2010 Yılı Kazı Çalışmaları. 20. MKKS 2012, 169-188.

Arslan, M., Metin, M. (2013). *Juliopolis*. Ankara.

Arslan, M. (Ed.) (2013). The Museum of Anatolian Civilizations: A Guide to Ankara Throughout the Ages. Ankara.

Arslan, M. (Ed.) (2013a). The Museum of Anatolian Civilizations: A Guide to the Classical Ages of Anatolia. Ankara.

Arslan, M., Yeğin, Y. (2021). Ankara'dan Isis ve Harpokrates Betimli Sihirli Yüzük Taşları ve Amuletler. *Seleucia XI*, 113-136.

23 Tykhe/Fortuna betiminin arkeolojik eserlerin Roma dönemi mühür örnekleri başta olmak üzere pek çok küçük arkeolojik eser üzerinde görüldüğü tespit edilmektedir.

- Arslan, M., Delikan, B. (2021). Ankara ve Çevresinde Bulunmuş Olan Oktagonal Yüzük Taşları: İncelemeler ve Yorumlar Octagonal Gems Found in Ankara and the Surrounding Region: Reviews and Remark, V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, 14-16 Kasım 2019, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Prof. Dr. Aymelek Özer Onuruna Bildiriler Kitabı, İstanbul: Ege Yayınları, 37-58.
- Bingöl, I. (1999). Antik Takılar: Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
- Champeaux, J. (1982). Fortuna, Le culte de la Fortune a Roma et dans le mond romain I, Roma.
- Goldman, A. L. (2014). The Octagonal Gemstones from Gordion: observations and interpretations. *Anatolian Studies*, 64, 163- 197.
- Gülbay, O. (2017). Haluk Perk Arşivi İntaglio ve Cameo (Yüzük Taşları) Koleksiyonu. *Arkeoloji ve Sanat*, 156, 199-210.
- Kajanto, I. (1981). Fortuna in: ANDRW, II. 17.1, Berlin.
- İbiş, R. (2021) “Çorum Müzesi’nden Bazı Pers, Hellenistik, Roma Dönemi Eserler ve Düşündürdükleri *Byzas* 26, 69-106.
- Konuk, K., Arslan, M. (2000). *Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri: Yüksel Erimtan Koleksiyonu- Ancient Gems and Finger Rings from Asia Minor: The Yüksel Erimtan Collection*, Ankara.
- Lafı, E. (2012). İzmir Müzesi’ndeki İntaglio ve Cameo Örnekleri: Ön Değerlendirmeler. *Arkeoloji ve Sanat*, 140, 133-154.
- Michel, M. (2001). *Die magischen Gemmen im Britischen Museum I-II* (Hrsg. P.u. H. Zazoff), London, 2001.
- Michel, S. (2004). *Die Magischen Gemmen*, Akademie Verlag, Berlin.
- Nardelli, B. (2005). Religious Testimonies Found On Roman Gems From Dalmatia Kept İn The Archaeological Museum İn Venice. M. Sanader And A. Rendić Miočević (Eds.) The Proceedings Of The 8th International Colloquium On Problems Of Roman Provincial Art, Zagreb.
- Plinius, *Naturalis Historia*, (Çev. R. Rackham), The Loeb Classical Library, Cambridge 1938.
- Spier, J. (1992). *Ancient Gems and Finger Rings: Catalogue of the Collections of the J. Paul Getty Museum*. Malibu, California: J. Paul Getty Museum.
- Tinh, T. T. (1990). “Isis”, *LIMC* V/1-2: 761-796, Zürich-München.
- Villard, L. (1997). “Tyche”. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VIII/1-2*. 115-125.

Resimler

Resim 1: Isis Betimli Amulet.

Resim 2: Isis-Tykhe Betimli Gümüş Yüzük.

Resim 3: Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük.

Resim 3a: : Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük Baskısı.

Resim 4: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 5: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 6: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı

Resim 7: İsis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 8: İsis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 9: İsis-Tykhe ve Ma Betimli Amulet.

Resim 10: İsis-Tykhe Betimli Altın Yüzük.

Resim 11: Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonu Betimli Yüzük Taşı.

Resim 11a: Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonu Betimli Yüzük Taşı.

Resim 12: Isis-Tykhe Büstü Betimli Yüzük Taşı.

Resim 13: Isis-Tykhe Büstü Betimli Bronz Yüzük.

Paphlagonia Hadrianopolisi'nden Yeni Bir Mezar

A New Tomb from Hadrianopolis in Paphlagonia

Mevlüt Eliüşük¹

¹Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Karabük, Türkiye

ORCID ID: M.E. 0000-0002-8888-9689

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mevlüt Eliüşük,

Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji

Bölümü, Karabük, Türkiye

E-mail: mevluteliusuk@karabuk.edu.tr

Başvuru/Submitted: 31.10.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 26.01.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 14.02.2022

Kabul/Accepted: 16.02.2022

Atıf/Citation: Eliusuk, M. (2022). Paphlagonia

Hadrianopolisi'nden yeni bir mezar. *Anadolu*

Araştırmaları-Anatolian Research, 26, 101–124.

<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1016550>

öz

Paphlagonia Hadrianopolisi' ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılarda, sandık mezar, oda mezar, alınlıklı mezar ve kaya mezarlarından oluşan zengin bir mezar repertuarı tespit edilmiştir. 2021 kazı sezonunda anılan mezar tipleri dışında; beşik çatı formlu, köşe akroterleri profil şeklinde, bezemesiz, 84 x 68 cm ölçülerinde, kireçtaşı ostotheke-çocuk lahti kapağının tespiti, kent için yeni bir mezar tipini ve aynı zamanda yeni bir gömü şeklini de gündeme getirmiştir. Kapağın in situ hali ile parçalar halinde taşlarla oluşturulan bir sanduka şeklinde olduğu belgelenmiştir. Bu hali ile kapağın her iki yönündeki kenet yuvalarının altta tespit edilen levhalarda olmaması mezarın iki kullanım evresi geçirdiğini ifade etmiştir. Kapağın ilk kullanım evresinde bir ostotheke olduğu, ikinci kullanım evresinde ise sadece Paphlagonia Bölgesi'nin güneyinde görülen olasılıkla bir çocuk için oluşturulmuş alınlıklı mezar olabileceği görüşü üzerinde durulmuştur. Mezarın ilk kullanım evresinde ostotheke olarak değerlendirilmiş olması aynı zamanda bölgede kremasyon gömünün varlığını da ortaya koymuştur. Bölgede yazıtlı ve yazısız ostotheke varlığı, kremasyon gömünün hem halk hem de askerler tarafından tercih edildiğini; dolayısıyla toplum içinde özel bir statü gerektirmeden, herkes tarafından kremasyon gömünün tercih edilebileceğini göstermiştir. Tespit edilen ostotheke kapağının varlığı, bugüne kadar sadece Amastris ve Pompeiopolis'te olduğu bilinen kremasyon gömü geleneğinin, Hadrianopolis'te de olduğunu kanıtlanmıştır. Bu durum aynı zamanda kentte kremasyon gömü için sadece ostotheke değil aynı zamanda pişmiş toprak urnelerin kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Kentte yürütülen düzenli arkeolojik kazıların son 10 yıl içinde gerçekleştirildiği göz önüne alındığında ileriki yıllarda mezar tipolojisi ile gömü gelenekleri ile ilgili verilerin artacağı ve kremasyon gömüyü kanıtlayacak yeni verilerin elde edileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Hadrianopolis, Kremasyon, İnhumasyon, Ostotheke

ABSTRACT

The surface surveys and excavations performed at Hadrianopolis in Paphlagonia and the surrounding area have unearthed a rich collection of tombs consisting of a cist tomb, chamber tomb, pediment tomb, and a rock-cut tomb. Apart from these tomb types, the recovery of a plain limestone ostotheke child sarcophagus lid, in the form of a gable roof, with the edge acroters taking the form of profile, with the dimensions of 84 x 68 cm in the excavation season of 2021, has revealed a new

tomb type for the city and a new burial type at the same time. The tomb is in the form of a sarcophagus comprised of fragmented stones along with the in-situ state of the lid. The absence of the bracket slots on both sides of the lid, as seen on the plates identified at the bottom, suggests that the tomb had experienced two phases of use. Experts have argued that the lid was used as an ostothea during its initial phase of use and later served as a pediment tomb, probably intended for a child, which is common only in the southern Paphlagonia Region. Based on the fact that the tomb has been used as an ostothea within its initial phase of use, it further revealed the presence of cremation burials in the region. The presence of ostotheae with and without epigraphs in the region reveals that cremation burial was preferred by both the general public and soldiers. Therefore, the cremation burial may simply have been preferred by everyone without requiring any privileged or special status within the society. The presence of the lid of the unearthed ostotheae proves that the cremation burial tradition previously known only in Amastris and Pompeiopolis until today was also practiced in Hadrianopolis. This fact also suggests that not only ostotheae but also terra-cotta urns were used for cremation rituals within the city. Considering the limited amounts of regular archeological excavations executed in the city within the last ten years, the data related to the tomb typology and burial traditions will likely increase. New data will be acquired to demonstrate the cremation burial in the upcoming years.

Keywords: Paphlagonia, Hadrianopolis, Cremation, Inhumation, Ostotheae

EXTENDED ABSTRACT

The ancient city of Hadrianopolis in Paphlagonia includes the locality known as “Viranşehir” today, located approximately 3 km west of the District center of Eskipazar in the Province of Karabük near the villages of Budaklar, Büyükyaylalar, Çaylı, and Beytarla, scattered on the surrounding land. In ancient times, the city was within the borders of the Paphlagonia Region, bordered by Halys (Kızılırmak) and the Pontos region in the east, Parthenio (Bartınsu) or Billaios (Filyos brook) and Bithynia in the west, and the Gangra (Çankırı) and Galatia regions in the south. The surface surveys and excavations performed at Hadrianopolis in Paphlagonia and the surrounding regions have unearthed a rich tomb repertoire consisting of a kistvaen “cist tomb,” chamber tomb, pediment tomb, and a rock-cut tomb.

Apart from these tomb types unearthed in the excavation season of 2021, the recovery of a plain limestone ostothea child sarcophagus lid, in the form of a gable roof, with the lateral and upper acroters forming the profile, and the dimensions of 84 x 68 cm, has revealed a new tomb type for the city and a new burial form at the same time.

The newly discovered sarcophagus with its lid consists of a plain sarcophagus formed by four limestone blocks measuring 1.15 x 0.12 m on the long side, serving as a stone board. The inner surfaces of the sarcophagus exhibit fine workmanship contrasting with the rough workmanship of the two outer blocks having the dimensions of 38 x 10 cm. When reassembled, the tomb with the stone boards set around the lid appears to be in the form of a minor sarcophagus partially closed with this lid. The absence of any counterparts of the bracket slots seen on the center of the short side of the lid on the fine boards indicates that the lid belongs to another tomb, thus indicating that the lid had two phases of use.

Workers assessed the dimensions and the initial state of the lid when it was originally unearthed, in other words, those of its second phase of use. In this context, the fact that a great number of child–infant tombs have been discovered alongside adult tombs in the excavations conducted thus far in the second or third century CE southern necropolis of the city indicates that special tombs were available for the children in Hadrianopolis. This understanding constitutes the starting point for this paper.

However, the authors recognize that the upper part of the rock-carved child–infant tombs in the southern necropolis illustrate a plain structure covered with slates and therefore are rather incompatible with the tomb we have unearthed. Because the façade of the lid is in the form of a triangular pediment and the acroters engraved on the sides in the form of the pediment for this phase the authors contend that the find could have served as a pediment tomb in its second phase of use. The resemblance to the pediment tombs encountered in both Hadraianoupolis and southwestern Paphlagonia Region in terms of the façade design of the lid supports this conclusion. The authors have researched whether pediment tombs of the region included special tombs for children based on the resemblance between the two tomb groups. As a result of this research, the authors discovered a board decorated with figures measuring 1.30 x 0.57 m with only one visible façade, on the wall of a house in the village of Çavuş. G. Koch reviewed the board and concluded that the board was the sarcophagus part of a cist tomb because of the child figure engraved on it.

However, it has been further shown that the current block is a board having 19 cm thick, therefore disproving Koch's suggestion. When the form of the board and the figure featuring on it are evaluated concurrently, in the context of prior studies and excavations, the board clearly belongs to a pediment used in tombs classified as Southern Paphlagonia Region Pediment Tombs. Thus, the authors acknowledge that the pediment tombs in the region were specifically made for children. In the context of this evaluation, the authors suggest that the discovered tomb was for infants with pediment type for inhumation burial for the second phase of use.

As for the initial phase of use of the tomb, analogous tombs have been reviewed in the past; however, no published sample could be identified. Subsequent to this study, ostothechs were identified in Pompeiopolis and Amastris within the Paphlagonia Region. The resemblance between the lid of the ostothech graced with festoon identified in Amastris and the lid of the one in Hadrianopolis in terms of its identical material, workmanship, and dimensions is obvious. Thus, our lid is unveiled as an ostothech lid. Identifying the artifact as an ostothech also permitted for the first time a highly substantial identification of the cremation burial tradition in Hadrianopolis. The authors acknowledge that not only the ostothechs but also terra-cotta urns that can easily be destroyed have been used here for the cremation burials. Since the necropolises in Hadrianopolis have experienced intense destruction, the authors

cannot judge whether runs were used within the burial tradition apart from the ostothech unearthed. Nonetheless, it has been acknowledged for the first time that such burials could be located at the city.

The authors have addressed preference for this cremation burial tradition. The presence of fine examples, dating to 2nd Century CE, unearthed in Amasrist and Pompeipolis that the authors are certain of are the ostothechs which has revealed the cremation burial tradition even if to a lesser extent. Even though it is challenging and difficult to deliver a definitive judgment in this regard, a tomb of two families indicated on the epigraph was found on the two samples from Amastris. However, no script could be found on the epigraph denoting the occupation or the status of the individuals within the tombs. Therefore, it is feasible to assume that the tomb owners were members of the common public. The figures on the ostothech unearthed in Kayrı Tumulus in Pompeipolis suggest that the tomb belonged to a soldier. Excellent workmanship on the ostothech as well as on the tumulus on the tomb comprising the monument indicate that the tomb owner was a high-ranking civic officer in the society. In this context, the authors acknowledge that the cremation burial was preferred in the Paphlagonia Region by both the general public and the high-ranking soldiers. It is feasible to assert within this scope that cremation could have been preferred by everyone without requiring any particular social status.

Consequently, although it is quite difficult to make a definitive judgment in this regard, initial data has been acquired indicating that the cremation burial tradition that has previously been known only in Amastris and Pompeiopolis could be performed in Hadrianopolis as well. Considering that scientific excavations in the city have only been conducted within the last ten years, the authors expect that such tombs will be encountered again in the future.

Giriş

Paphlagonia Hadrianopolis'i¹ olarak adlandırılan antik kent, bugün Karabük ili, Eskipazar ilçe merkezinin 3 km batısında “Viranşehir” olarak adlandırılan mevkii ve çevresindeki arazi üzerinde dağınık bir şekilde konumlanan Budaklar, Büyükyaylalar, Çaylı ve Beytarla köylerini kapsamaktadır (Keleş vd., 2011: 39) (Figür 1). Antik dönemde ise kent doğuda Halys (Kızılırmak) ile Pontos Bölgesi, batıda Parthenio (Bartınsu) veya Billaios (Filyos çayı) ile Bithynia, güneyde ise Gangra (Çankırı) ile Galatia bölgelerinin sınırladığı Paphlagonia² Bölgesi'nin sınırları içerisinde (Dökü, 2008: 1-5).

Paphlagonia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Hadrianopolis ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılarda³, sandık mezar, oda mezar, alınlıklı mezar ve kaya mezarlarından oluşan zengin bir mezar repertuarı tespit edilmiştir⁴. 2021 kazı sezonunda değinilen mezar tipleri dışında bir *ostothek*-çocuk lahti kapağının tespiti, kent için yeni bir mezar tipini ve aynı zamanda yeni bir gömü şeklini de gündeme getirmiştir. Bu yeni verinin varlığı konuyu çalışmamızda anahtar rol oynamıştır. Burada tek bir kapaktan yola çıkarak genel bir değerlendirme yapılamayacağı düşünülse de daha ayrıntılı bir irdeleme sonucunda bir kapağın bize verebileceği bilgiler üzerinde durulmuştur.

Ostothek- Çocuk Lahti

Hadrianopolis antik kentinin 2 km kadar güneyindeki Ozan Mahallesi, karaağaç mevkiinde önceki yıllarda tespiti yapılan ve tescili gerçekleştirilen nekropol alanı içinde kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilen bir mezar tespit edilmiştir. Söz konusu mezar; beşik çatı formlu, akroterleri profil şeklinde bezemesiz, 84x 68 cm ölçülerinde, kireçtaşı kapak (Figür 2) ve onun hemen yanında uzun kenarlarda 1,15x 0,12 x 0,47 m ölçülerinde içte ince, dışta ise kaba işçilik gösteren kireçtaşı bloklar, kısa kenarlarda ise 38 x 10 x 46 cm ölçülerinde kaba işlenmiş iki blok olmak üzere dört taş levha ile oluşturulduğu anlaşılan basit bir sandukadan ibarettir. Kapak çevresinde tespit edilen taş levhalar ile mezar denemesi yapıldığında (Figür 2) bu kapağın kısmen kapattığı küçük bir sanduka formunda olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu

- 1 Hadrianopolis antik kenti tarihi için bkz. Keleş, 2021: 1-8; Sayar, 2021: 165-170; Oyarçin, 2019: 442-451; Oyarçin, 2021: 171-190; Lafli vd., 2012.
- 2 Antik Dönemde bölgenin adı ilk kez Ilias'ta geçer. Homeros Troya savaşında Akhalara karşı Troya'nın müttefiki olarak savaşa giren Paphlagonia'lı Enetlerin kralı Plaimenes ve Harpalion önderliğindeki birliklerden ve Harpalion'un savaşta ölmesinden bahseder (Homeros XIII. 655-660). Bölgenin antik dönem sınırları hakkında Homeros Ilias'ta ilk kez “Paphlagonialılar Parthenios'un (Bartınsu) iki yakasında otururlar” der (Homeros, Ilias II. 850-855 “Paphlagonialılar ile ilgili bölüm”; XIII. 655-660). Apollonios Rhodios, Parthenios'u Paphlagonia Bölgesi nehri olarak tanımlar. Plinius da Billaios'u Paphlagonia ve Bithynia arasındaki batı sınırı olarak gösterir (Ruge & Bittel, 1949: 2516 vd.). Herodotos; Halys'in (Kızılırmak), Kapadokya Suriyelileri ile Paphlagonia arasından aktığını belirterek, bölgenin doğu sınırını tanımlar (Herodotos I. 72). Güney sınırı Strabon, Galatia Bölgesi ile sınırlandırır (Strabon XII. V.1).
- 3 Kentle ilgili bilimsel çalışmalar için bkz. Çelikbaş, 2019: 188-189; Keleş & Çelikbaş, 2013: 363-376; Lafli, 2007: 44-49; Lafli, 2008: 399-410; Lafli vd., 2012.
- 4 Kentteki diğer mezar tipleri için bkz. Keleş & Çelikbaş, 2019: 187-212.

sandukanın alt bölümüne ait taban levhasının olmadığını da belirtmemiz gerekir. Buradaki ince levhalar üzerinde kapağın kısa kenarlarının ortasında görülen kenet yuvalarının karşılığının olmaması kapağın, başka bir mezara ait olduğuna işaret etmektedir. Mevcut kapağın ölçüleri ve her iki cephesinde işlenen kenet oyukları birlikte değerlendirildiğinde, kapağın olasılıkla bir *ostothek* veya çocuk lahtine ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda söz konusu kapağın tespit edildiği mezarın, kapağın ikinci kullanım evresine ait olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıdaki değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere kapak için iki evreli kullanımdan bahsedilebilir. Bu nedenle öncelikle mezarın kaçak kazıcılar tarafından tahrip edildiği ve kapağın ikinci kullanım evresinde ait olduğu mezarla birlikte değerlendirilecektir. Bu kapsamda mezar Hadrianopolis ve *territoriumu* içinde tespiti yapılabilen alınlıklı mezar tipolojisi içerisinde ele alınacaktır. İkinci olarak kapağın ait olduğu ilk kullanım amacı olan *ostothek*in tipolojisi ve dönemine değinilecek ve sonuç olarak eserin ait olduğu bölgede ve alandaki benzer buluntular ışığında bir değerlendirmede bulunulacaktır.

İkinci Kullanım Evresi

Kapağın ikinci kullanım evresindeki kullanımına ilişkin olarak, kimin ya da kimlerin hangi şekilde gömüldüğüne dair kesin bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Ancak mezarın ölçüleri üzerinden gidildiğinde bunun bir çocuk mezarı olma ihtimali oldukça yüksektir. Kentin MS 2-3. yüzyıllara tarihlenen güney nekropolünde bugüne kadar gerçekleştirilen kazılarda yetişkin mezarlarının yanı sıra çok sayıda çocuk-bebek mezarının da tespit edilmiş olması Hadrianopolis'te çocuklar için özel mezarların olduğunu göstermektedir (Figür 3). Bu bağlamda kapağın ikinci kullanım evresi için bir çocuk mezarı olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Ancak burada güney nekropolündeki çocuk ya da bebek mezarlarının kayrak taşlarla kapatılan basit kapaklara sahip olduğunu belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla mezarın ikinci kullanım evresindeki şekli ile aralarında bir benzerlik de bulunmamaktadır. Bu evrede üçgen alınlıklı ve yanlarda akroterlerin işlenmiş olması itibariyle, kapağın cephesinin alınlık şeklinde olması bizim çıkış noktamızı oluşturmaktadır. Kapağın cephe tasarımı açısından mezarın ikinci kullanım dönemi için hem Hadraianoupolis hem de genel olarak Paphlagonia Bölgesi'nin güney batısında görülen alınlıklı mezarlar (Eliüşük & Çelikbaş, 2019: 751-782) ile aralarında benzerlikten bahsetmek mümkündür. Bölgede farklı ölçülerde ve farklı bezeme unsurları içeren alınlık levhaları çok sayıda örnekle temsil edilmektedir. Aralarında bezeme ve boyut farklılıkları olsa da temelde bunların tamamı üçgen alınlık formundadır⁵, birkaç örnekte ise yan ve tepe akroterlerinin de işlendiği bilinmektedir⁶ (Figür 4). Elimizdeki

5 Bu tip mezarlarda görülen alınlık formu bölgede Hellenistik Dönem'e tarihlenen (Gall, 1966: 81-87) kaya mezarlarında da görülmektedir. Safranbolu, Bürnük Köyü, Karakoyunlu Mahallesi'nde tespit edilen mezar Karakoyunlu Mezar Anıtı olarak adlandırılmıştır (Leonhard, 1915: 269, Lev. 27, Res. 92; Gökoğlu, 1955: Res. 4447; Gall, 1966: Lev. 7, 3; Dökü, 2008: Fig. 10, Kat. No. 8).

6 Örnekler için bkz. Eliüşük & Çelikbaş, 2019: Kat. No.1, 3.

kapağın cephe özellikleri de bu alınlıklarla uyum içindedir. Bölgede yapılan incelemelerde alınlık levhalarının *in situ* iki örneği tespit edilebilmiştir. Mezarlardan ilki Safranbolu İlçesi, Pelitören Köyü, Karaağaç doruğu mevkiindedir. Mezarın (Eliüşük & Çelikbaş, 2018: 36; Eliüşük & Çelikbaş, 2019: 760) tekne bölümü ana kayaya oyulmuştur (Figür 5). Üst bölümde mezarın her iki kısa kenarında üçgen levhalar yerleştirilmiş ve levhaların üstüne bloklar eğimli yerleştirilerek beşik çatı formu oluşturulmuştur. Bu haliyle üst bölüm kısmen lahit kapağı şeklinde düzenlenmiştir. İkinci örnek ise Safranbolu kent merkezinin 7 km doğusundaki Yazıköy'de kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılan mezardır (Figür 6-7). Dikdörtgen planlı olan mezarın girişinin hemen üzerinde, yine Pelitören örneğinde olduğu gibi, bezemesiz üçgen bir alınlık levhası yerleştirilerek beşik çatı oluşturulduğu görülmektedir. Bu iki örnek ve ayrıca bölgede figürlü alınlık levhalarının varlığı, bizim için kayda değer bir veri sunar. Özellikle Pelitören örneğinin içinde insan iskeletine ait parçaların tespit edilmesi bu tip mezarlara inhumasyon gömü yapıldığına işaret etmektedir. Alınlık levhaları figürsüz iki mezarın; ölçüleri ve içinde tespit edilen iskelet kalıntıları birlikte değerlendirildiğinde, mezarların yetişkin bireylere ait olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yetişkin bireylere ait olan daha yaygın örneklerin dışında, çocuklara ait alınlıklı mezarın, figürlü alınlık levhası olduğu düşünülen bir örnek Hadrianopolis'in *territoriumu* içinde olan Safranbolu'da Çavuş Köyü'nde bir evin duvarında Marek tarafından tespit edilmiştir⁷. Sadece bir cephesi görülebilen 1,30 x 0,57x 0,19 m ölçülerindeki levhada; merkezde baş kısmı eksik, vücut hatlarından pelerinli bir çocuk olduğu anlaşılan bir figür, figürün sağında bir asma ağacı, ağacın hemen yanında farklı bir ağaç, ağacın yanında ise bir bağ bıçağı ve kazma figürleri görülmektedir (Figür 8). G. Koch eserin, üzerindeki bebek figüründen dolayı bir çocuk lahti olabileceğini belirtir ve betimleme özelliklerinden hareketle yerel bir atölyeyi işaret ettiği üzerinde durur (Koch, 2008: 173). Bilindiği üzere *ostothek*lerin sanduka bölümünün içi sandık şeklinde düzenlenmiştir. Anadolu'da günümüze kadar tespit edilen *ostothek* sandukaların genişlikleri genel olarak 0,60 m'dir. Ancak bizim yerinde yaptığımız incelemelerde G. Koch tarafından çocuk lahtinin sanduka kısmı olarak değerlendirilen bloğun 0,19 m genişliğe sahip bir levha (Figür 9) olduğu belirlenmiş ve bu bağlamda bir sanduka olmayacağı anlaşılmıştır. Bu haliyle bir levha şeklinde düzenlenen eserin üst bölümü eksik olduğundan tam formu hakkında kesin bir yargıda bulunmak oldukça zordur. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi; bölgede figürlü ve figürsüz olmak üzere farklı ölçülerde üçgen alınlık levhaların varlığı, figürlü bloğun bu tipe giren bir alınlık levhası olabileceğini düşündürmektedir. Hadrianopolis ve Safranbolu'da belgelenen iki alınlık levhası üzerinde asma, bağ bıçağı ve amphora betimlemelerinin hem ikonografik hem de stilistik açıdan Çavuş Köyü örneğiyle benzerlikleri açıkça görülmektedir (Figür 4). Bu benzerliğin yanı sıra değinildiği üzere levhanın merkezinde işlenen çocuğun baş kısmının eksik olması

7 Eser ilk kez C. Marek tarafından tespit edilmiştir (Marek, 1993: 101, Taf. 11; Marek, 2003: 132, Abb. 191).

bloğun kesildiğinin göstergesidir. Bu nedenle buradaki levhanın formu konusunda kesin bir değerlendirmede bulunulmasa da baş kısmının eksikliğinden ötürü bloğun olasılıkla ev inşası sırasında traşlanmış olabileceği öngörülmektedir. Değerlendirmeler ışığında figürlü levhanın ilk formunda eğer blok dikdörtgen formu olsaydı inşası sırasında traşlanmasına gerek olmadığı kabul edilirse, eserin olasılıkla ilk hali ile üçgen formu olabileceği, bu formu itibariyle yapı inşaatında kullanılmayacağı ve bu sebepten traşlandığı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda bloğun ilk halinin üçgen alınlık formu, dolayısıyla form ve bezeme itibariyle bölgede benzer örnekleri görülen alınlıklı mezarların olasılıkla bir çocuk için inşa edilen örneği olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak bu levhanın G. Koch'un önerdiği gibi bir çocuk lahti olamayacağını, mevcut haliyle bölgede çok sayıda örneği görülen alınlık tipli mezarların olasılıkla bir çocuk için inşa edilen örneği olduğunu söylemek mümkündür.

Kentin güney nekropolünde çok sayıda inhumasyon bebek/çocuk mezarlarının bulunması kentte bebek ve çocuklar için gömü şekli olarak inhumasyonun tercih edildiğini işaret etmektedir. Yukarıda değinilen Çavuş Köyü'nde tespit edilen levhanın olasılıkla alınlık tipli mezarların çocuklar için hazırlanmış nitelikli bir örneği olması kayda değer bir veri olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda mevcut veriler ışığında mezarın ikinci kullanım evresi için alınlıklı bir çocuk ya da bebek mezarı olabileceği ve olasılıkla bu mezara inhumasyon gömü yapıldığı üzerinde durulmaktadır.

İlk Kullanım Evresi

Mezarın ilk kullanım evresine gelindiğinde ise, kapağın hem ölçüleri hem de her iki yanındaki kenetlerin varlığı önemlidir. Kapağın ölçüleri dikkate alındığında, dikdörtgen formu bir *ostothek* ya da çocuk lahtine ait olduğu hemen anlaşılmaktadır. Hadrianopolis ve *territoriumu* içinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda ilk kez bu tip bir kapak tespit edilmiş olması benzer örnekler üzerinden bir değerlendirmeyi imkânsız kılmaktadır. Eserimizin sadece bir kapaktan ibaret olması, ilk kullanım evresindeki gömü türü için yeterli veri sunmamaktadır. Anadolu'da Hellenistik Dönemden itibaren Pisidia, Ionia, Lydia, Karia, Bithynia ve Pamphylia'da çok sayıda *ostothek* tespit edilmiştir. Bunların ölçüleri 0,40 m ile 1,25 m arasında⁸ değişmektedir (Korkut, 2013: 406). Aralarında boyu 1,00 m'den büyük bazı örnekler boyutlarının büyük olması nedeniyle "çocuk lahitleri" olarak adlandırılmıştır. Ancak Pamphylia-Kilikia grubunun geniş boyutlu *ostothek*lerinde iskelet kalıntılarının üzerinde kısmi yanık izleri bulunmuştur. Çocuk lahti ölçülerindeki örneklerde dört yetişkin bireye ait kremasyon ceset kalıntılarının tespiti, çocuk lahti olarak adlandırılan örneklerin *ostothek* olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. (Korkut, 2006: 4; Korkut, 2013: 407).

8 Pisidia Bölgesi'ndeki Sagalassos nekropolünde bulunan *ostothek*lerin ortalama ölçüleri 0,60x0,45x0,65 m'dir (Köse, 2002: 119). Ephesos'ta Sagalassos örnekleriyle ölçüler bağlamında benzerlik bulunmakta olup *ostothek*lerinin ortalama boyutu maksimum 0,64x0,48x0,40 m'dir (Thomas & İçten, 1999: 550; Büyükkolancı vd., 2010: 87-90). Pamphylia ve Kilikia bölgesinden gelen *ostothek*lerin boyu 1,25 m'ye kadar ulaştığı görülmüştür (Korkut, 2006: 4; Korkut, 2013: 406).

Pamphylia-Kilikia grubu içindeki örnekler kremasyon gömüye hizmet eden *ostothek* olarak önerilmişse de bu sandukaların gerçek işlevi, yine de tartışmaya açıktır. Perge’de gerçekleştirilen kazılarda (Abbasoğlu, 2007: 58-62; Abbasoğlu, 2008: 54-58; Abbasoğlu, 2009: 61-69) çok sayıda yetişkin ve çocuk lahtinin yanı sıra *ostothek*ler de tespit edilmiştir. Tespit edilen *ostothek*lerin biri hariç tamamında kremasyona işaret eden verilere ulaşılrken, kısa kenarında kapı teması işlenmiş olan bir örneğin içinde kremasyona ait veri bulunmadığından çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir (Abbasoğlu, 2009: 65-66). Bu bağlamda içinde kremasyon kalıntısı olmayan *ostothek*lerin aynı zamanda inhumasyon gömü için kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ölçüleri itibariyle bu örneklerin *ostothek*ten ziyade çocuk lahitleri olarak kullanılmış olmaları göz ardı edilmemelidir (Korkut, 2013: 407).

G. Koch çocuklar için yaptırılan lahitlerde çocuk ya da bebek figürlerinin işlendiğini belirtmektedir (Koch, 2008: 172-173). Bu değerlendirme kapsamında Paphlagonia Bölgesi’nin önemli liman kentlerinden biri olan Sinope’de belgelenen şimdi ise İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan tek örnek tespit edilmiştir. Bu eserin sandukasının üç cephesinde eroslar ve sandukanın uzun kenarında merkezde elinde üzüm tutan bir çocuk figürü bulunmaktadır (Figür 10). Eser 43 x 89 cm ölçüleriyle bir *ostothek* olarak değerlendirilebilir. Ancak yukarıda da belirttiği üzere sadece ölçülerden yola çıkarak mezarın kullanımı hakkında bir yargıda bulunmak neredeyse imkânsızdır. Eser üzerindeki çocuk figürünün varlığı göz önüne alındığında G. Koch’un önerisinin bu mezar için uygun olduğu yani bu mezarın bir çocuk ya da bebeğe ait olduğunu söylemek mümkündür (Koch & Sichtermann, 1982: 554, Taf. 548; Koch, 2008: 173. Abb. 23).

Sandukalarda betimlenen figürler bağlamında düşünüldüğünde bölgede hem çocuk lahti, hem de çocuklar için alınlıklı mezarların varlığı ortaya konmuştur. Safranbolu örneğinin bir levha olması nedeniyle; böyle bir değerlendirme yapmak erkendir. Hadrianopolis’te tespit ettiğimiz kapağın ölçüleri daha küçük olmakla birlikte Sinope örneği ile ölçüleri birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda *ostothek*lerin ölçüleri bağlamında 1,00 m’den küçükler *ostothek* büyükler ise çocuk lahti olarak kabul edilmektedir (Koch & Sichtermann, 1982: 41-45). Ancak bu önerinin tam karşılanmadığı örnekler tespit edildiğinden (Korkut, 2013: 408-410) ölçüler bağlamında bir çıkarımda bulunmak oldukça güçtür. Hadrianopolis’te sadece bir kapak elimize geçmiş olup, kapağa ait sandukaya ait herhangi bir kalıntıya ulaşılamamıştır. Dolayısıyla kapağın ait olduğu sandukanın üzerindeki betimlemeler de bilinmemektedir. Ayrıca mevcut çocuk betimli tek örneğin sadece sandukadan oluşması ve kapağının günümüze ulaşmamış olması sebebiyle verilen örneğin kapağı ile elimizdeki kapak arasındaki benzerlik hakkında bir değerlendirme de gerçekleştirilememektedir. Bu bağlamda Sinope örneğinden yola çıkarak eserin çocuk lahti ya da *ostothek* olup olmadığı hakkında kesin bir yargıda da bulunulamamaktadır.

Hadrianopolis ve *territoriumu* içerisinde *ostothek* tespit edilmemiş olsa da özellikle kentin de içinde bulunduğu Paphlagonia Bölgesi'nin önemli kentlerinden ve aynı zamanda Hadrianopolis'in ürünlerinin ticaretini gerçekleştirdiği liman kentlerinden olan Amastris'te (Amasra) iki örnek tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Amasra kale içinde Ali Uğurtan'ın evinin bahçesinde tespit edilen, ön tarafında daire şeklinde bir delik olan kapaksız mermer bir *ostothek* (Figür 11). Üzerindeki yazıt dışında herhangi bir bezeme olmayan eserin yazıtı; “(Ben)oğlu [Eu]prepēs, henüz yaşarken ve şuuru(m) yerindeyken bu *ostothek*keyi kendim ve 25 yaşında (ölen) karım Diogeneia kızı Philoumene'ye yaptırdım. 239 yılının Dystros ayının 24. gününde (MS 168/169.) Elveda!” şeklinde çevrilmiştir (Bağdatlı-Çam vd., 2019a: 60; Bağdatlı-Çam vd., 2019b: 200, Fig. 18). Bir diğer *ostothek* örneği ise yine Amastris'te bulunmuştur ve şu anda Kastamonu Müzesi'nde sergilenmektedir. Girlandlı *ostothek* olarak değerlendirilebileceğimiz bu eserin kapağı beşik çatılı olup sanduka kısmında; girlandlar, köşelerde *bukephalion*lar ve kısa kenarlarda rozet ve insan başı figürleri bulunmaktadır (Figür 12)⁹. Eser 76 x 61 x 59 cm ölçülerinde olup üzerindeki yazıtta “*Lucius Iunius Theophilos ile eşi Iunia Thausmasta'nın mezarı*” yazmaktadır. Her iki *ostothek* üzerindeki yazıtlardan da anlaşılacağı üzere aileler için yaptırılmıştır. Buna ek olarak; Amasra örneğinde *ostothek*¹⁰ kelimesinin geçmesi, gömü ritüeli açısından oldukça önemlidir. İlk örnekte kapak bulunmamakla birlikte Kastamonu Müzesi'ndeki *ostothek*in kapak ölçüleri ile Hadrianopolis örneği arasında en ve boyda 10 cm kadar fark vardır. Ancak kapakların şekli ve bezemesiz olmaları ortaktır.

Paphlagonia Bölgesi'nin bir diğer önemli kenti olan Pompeiopolis'te ise; sütunlu ve girlandlı olmak üzere iki örnek tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Pompeiopolis *hinterlandı* içinde olan ve kentin 18 km doğusundaki Çetmi Köyü'nde iki parçadan oluşan bir sanduka parçasıdır. 0,89 x 0,66 m ölçülerindeki eser sütunlu çocuk lahti (Figür 13) olarak adlandırılmıştır (Johnson, 2011: 200). J. M. Koch ise eserin Taşköprü İlçesi Kaygunca Köyü'nde bulunduğunu belirtmekle birlikte eserin ölçüleri üzerinden bir değerlendirme yaparak, *ostothek* olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durur (Koch, 2021: 163-166). Bu tip mezarlarda ölçüler üzerinden kullanım amacı hakkında yargıda bulunmak oldukça zordur. Benzer ölçülerdeki örneklerin hem çocuk lahti hem de *ostothek* olarak kullanımı, eserin çocuk lahti mi yoksa *ostothek* mi olduğu ile ilgili kesin bir yargıda bulunmamızı güçleştirmektedir. Ayrıca mezarın tahrip edilmiş olması nedeniyle içindeki buluntular hakkında da bilgi sahibi olunamadığından söz konusu sandukayı *ostothek* ya da çocuk lahti olarak ayırmanın mümkün olmadığını da belirtmek gerekir.

9 Eser Fatma Bağdatlı-Çam tarafından Kastamonu müze kataloğu çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir. Eserin fotoğrafını kullanmama izin verdiği için kendisine en içten dileklerle teşekkürlerimi sunarım.

10 Kremasyon sonrasında kül veya kemik kalıntılarının içine konduğu kutular ile ilgili olarak literatürde farklı terimler kullanılmakla birlikte, Anadolu'da çok sayıda örnekte *ostothek* kelimesinin geçmiş olması bunların genel olarak “*ostothek*” olarak anılmasına sebep olmuştur (Kubińska, 1999: 17-26; Korkut, 2013: 407).

Pompeiopolis'ten ikinci örnek Kastamonu merkeze bağlı Baltacı Kuyucağı Köyü sınırları içindeki Kayıp tümülüsünde 1948 yılında tespiti yapılan ve günümüzde Kastamonu Müzesi'nde sergilenen 0,58 x 1,00 x 0,57 m ölçülerindeki mermer *ostothek* (Akok, 1948: 848) (Figür 14-15). Eser dört cephesinde de elma, üzüm, asma yaprağı ve çam kozalaklarından oluşan girlandlarla bezenmiştir. Köşelerde girland taşıyıcı olarak koçbaşları işlenirken uzun kenarlarda ortada girland taşıyıcı *bukephalion*lar bulunmaktadır. Uzun kenarlarda; birinde lunetlerde iki Medusa başı, diğer uzun kenarda karşılıklı yerleştirilen at üzerinde, ellerinde mızrak tutan zırhlı süvari figürleri işlenmiştir. Kısa kenarlarda ise; üstte iki aslan ve altta iki kartal figürü bulunmaktadır. Bunlar dışında medusaların işlendiği uzun kenarda ayrıca stylus ve açık rulo motifleri çalışılmıştır. Özellikle burada işlenen atlı süvari kabartmaları, Roma Dönemi mezar ikonografisinde sıklıkla kullanılan figürlerdendir ve imparatorluğun çeşitli eyaletlerindeki mezarlarda da benimsenmiştir (Hope, 2000: 169; Büyüközer, 2015: 429). Bu betimleme mezarlarda Trakya, Makedonya ve Bulgaristan'daki çok sayıda örnekte kullanılmıştır (Er, 2010: 128). Bu ikonografiden de anlaşılacağı üzere, tümülüs içinde tespit edilen mezar bir askere ait olmalıdır¹¹. Ayrıca betimlemesi göz önüne alındığında yetişkin bir bireye ait olabilecek bu eserin, boyutları göz önüne alındığında bir *ostothek* olarak adlandırılması mümkündür.

Yukarıda belirtildiği üzere tespit ettiğimiz kapağın, bölgedeki mevcut veriler ışığında bir çocuk mezarı mı yoksa bir *ostothek* olarak mı kullanıldığı ile ilgili kesin bir öneride bulunulamamaktadır. Bu ayrımı yapamamış olmamız aynı zamanda mezarlara gömü şekliyle ilgili bir görüş sunmamızı da güçleştirmektedir. Paphlagonia Bölgesi'nde sadece iki örnek hem kapak hem de sanduka kısmıyla birlikte ele geçmiş ve bunların her ikisi de yazıtlar ve kabartmalar ışığında *ostothek* olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan Pompeiopolis örneğinin kapağının daha görkemli ve anıtsal olduğu aşikâr olmakla birlikte form olarak bizim eserimizle uyum içindedir. Amasra örneği ise daha sade bir kapağa sahiptir. Kapağın; malzemesi, ölçüleri ve işçiliği Hadrianopolis örneğiyle birebir uyumludur. Bu yüzden tespit ettiğimiz kapağın Amastris örneği ışığında bir *ostothek*e ait olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut haliyle elimizde bezemesiz bir *ostothek* kapağı bulunduğu bir tarihlendirmede bulunmak maalesef mümkün değildir. Eserin yakın benzerleri olan Amastris ve Pompeiopolis¹² örnekleri dikkate alındığına olasılıkla bizim eserimizi de MS 2-3. yüzyıllar arasına yerleştirmek mümkündür.

Mezarın Konumu

Hadrianopolis Antik Kenti'nde yukarıda da değinildiği üzere çok farklı tiplerde mezarlar bulunmaktadır. Kentte bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda

11 Eser için bkz. Akok, 1948: 848, Taf. 179-180; Koch & Sichtermann, 1982: 555; Koch, 2010: 149, Kat. No. 53.

12 *Ostothek*; Akok MS 1-2. yüzyıllara (Akok, 1948: 848), Hoepfner MS 1. yüzyıla (Hoepfner, 1971: 135), Koch ise MS 2. yüzyılın sonu - 3. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir (Koch & Sichtermann, 1982: 555).

tespit edilen mezarların tamamında inhumasyon gömü tespit edilirken; bu son *ostothek* kapağının bulunmuş olması, kentte kremasyon gömü varlığına işaret etmektedir. Bu mezar tipinin varlığının kanıtlanmasıyla birlikte söz konusu *ostothek*lerin kent içinde nereye konumlandırıldığı veya ne tür bir mezara gömünün gerçekleştirildiği üzerinde durulması gerekir. *Ostothek*ler, Anadolu'da lahitler gibi aile mezarı olarak kullanılmış olup mezarlık alanlarda açıkta, mezar odalarında ve loculus benzeri küçük odalarda kullanılmıştır (Korkut, 2006: 77-79). Konumlandırmalara ek olarak; bölgede tümülüs mezarlarda da *ostothek*lerin varlığı kanıtlanmıştır (Akok, 1948: 848; Hoepfner, 1971: 135; Koch & Sichtermann, 1982: 555). Buradan da anlaşılacağı üzere *ostothek*ler çok farklı yerlere yerleştirilmektedir. Hadrianopolis'te bugüne kadar yapılan çalışmalarda yüzeyde herhangi bir *ostothek* ya da lahit parçası bulunmamıştır. Ancak kentteki Kilise C yapısının 300 m kuzeybatısındaki yüksek bir kayalık alanın cephesine kayaya oyulmuş niş tespit edilmiş ve *arkasolion*¹³ mezar olarak adlandırılmıştır¹⁴. Mezar 2,00 m iç genişliğinde, 1,25 m iç yüksekliğinde ve 1,53 m derinliğindedir (Fig. 16). Bu tip mezarlara lahit ya da *ostothek*lerin yerleştirildiği bilinmektedir (Iverson, 2017: 164, Fig. 12. 2; Yılmaz, 2007: Fig. 21-22). Bu bağlamda Hadrianopolis'te tespiti gerçekleştirilen mezar gibi alanlara söz konusu *ostothek*lerin yerleştirilmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca kent ve çevresinde çok sayıda tümülüs mezarının varlığı da göz önüne alındığında, Kayıp Tümülüs'ünde olduğu gibi, söz konusu *ostothek*in bir tümülüs mezarda kullanılmış olma ihtimalide bulunmaktadır. *Ostothek*lerin konumlandırılmasında ileri sürülen öneriler varsayım niteliğinde olup, kentte yürütülen arkeolojik kazıların son 10 yılda gerçekleştirildiği düşünüldüğünde ileriki yıllardaki çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Hadrianopolis'te İnhumasyon ve Kremasyon Gömü

Paphlagonia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Hadrianopolis hakkında en erken bilgi MÖ 5 yılına aittir (Belke, 1996: 155; Matthews vd., 2009: 44). Dolayısıyla mevcut veriler ışığında Hadrianopolis'i bir Roma İmparatorluk kenti olarak değerlendirmek mümkündür. Kentte bugüne kadar tespit edilen mezarlarda inhumasyon gömü yapıldığı görülmektedir. Kentin içinde bulunduğu Paphlagonia Bölgesi'nde, Pompeiopolis (Taşköprü) Kırktepeler Tümülüsleri'nde gerçekleştirilen kazılarda ele geçen buluntulardan MÖ 6. yüzyıla tarihlenen 1 no'lu tümülüs mezar içerisindeki lahitte iskelet parçalarının varlığı (Jacopi, 1937: 10 vd., Res. 26-31) bölgede anıtsal mezar yapılarında inhumasyon gömüyü işaret eden yayınlanmış en erken veridir. Ayrıca MÖ 1. yüzyıla tarihlenen, Kastamonu Ağılı ilçesinde tespit edilen ve bir askere ait olduğu düşünülen mezarda da inhumasyon gömü ile karşılaşmaktadır (Yıldırım, 2017: 43-47). İki mezar arasındaki süre içinde bölgede Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen anıtsal kaya mezarlarının varlığı bilinmekle birlikte, bu mezarlarda *klinelere*

13 Kayaya oyulmuş, üstü kemer biçiminde hücre ya da niş benzeri mezarlara arkosolion tipi mezar denilmektedir (Akçay, 2018: 39).

14 Söz konusu niş *arkosolion* olarak adlandırılmıştır (Keleş & Çelikbaş, 2019: 184).

tespit edilmiş olması, inhumasyon gömü gerçekleştirildiğini desteklemektedir (Dökü, 2008: 53-55). MS 1. yüzyıla tarihlenen Hacılar Obası tümülüsünde de inhumasyon gömü yapıldığına dair veriler bulunmuştur (Yıldırım & Demirci-Bal, 2016: 230-231). Bölgede MS 2-3. yüzyıla tarihlenen kaya mezarlarındaki *klineler* varlığı, inhumasyon gömü geleneğini desteklemektedir. Bölgede lahitlere oldukça az rastlanmaktadır. Müzelerde görülen örnekler ise daha çok girlandlı ve az sayıdaki pişmiş toprak Roma Dönemi lahithlerdir (Dökü, 2008: 15). Bu veriler ışığında; Paphlagonia Bölgesi'nin özellikle batı bölümünde, Kastamonu ve Karabük kentlerinin sınırları içinde yoğun bir inhumasyon gömüden bahsetmek mümkündür. Ancak, özellikle MS 2. yüzyıla tarihlenen, Amastris ve Pompeiopolis'te tespit edilen ve *ostothek* olduklarını kesin olarak söyleyebileceğimiz örneklerin varlığı bölgede kremasyon gömü geleneğini de ortaya koymaktadır. Bu kremasyon gömü geleneği içinde kimlerin kremasyon gömüyü tercih ettiğiyile ilgili kesin bir yargıda bulunmak zor olmakla birlikte, Amastris'ten iki örnek üzerindeki yazıtta iki aileye ait mezardan bahsedilmektedir. Ancak yazıtlarda kişilerin mesleği ve toplum içindeki statüsünü gösteren bir bilgi de yoktur. Bu nedenle mezar sahiplerinin sıradan halk olarak değerlendirmek mümkündür. Pompeiopolis'te Kayıp Tümülüsü'nde tespit edilen *ostothek* üzerindeki betimlemelerden bir askere ait olduğu anlaşılmıştır. *Ostothek*in mükemmel işçiliğinin yanı sıra üzerinde bir Tümülüs ile mezarın anıtlaştırılmış olması, mezar sahibinin üst düzey biri olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Paphlagonia Bölgesi'nde hem halk arasında hem de üst düzey askerlerde kremasyon gömünün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Değerlendirme kapsamında toplum içinde kremasyonun özel bir statü gerektirmeden herkes tarafından tercih edilebildiğini söylemek mümkündür.

Bölgede sadece üç *ostothek*ten bahsetsek de kremasyon gömüler sadece *ostothek*lere yapılmamaktadır. Bilindiği üzere pişmiş toprak kaplarda urne olarak kullanılmaktadır. Günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalarda bölgede bir urne mezar tespit edilmemiş olsa da *ostothek*lerin varlığı kremasyonu ortaya koyduğundan bölgede daha az maliyetli olan ve çabuk tahrip olan urnelerin kullanılmış olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bölgede urne tespitinin olmamasını aynı zamanda, bölgenin Anadolu'daki diğer bölgelere göre daha az araştırılmış olmasıyla da açıklamak mümkündür.

Sonuç

Paphlagonia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Hadrianopolis'te sandık mezar, oda mezar, alınlıklı mezar ve kaya mezarlarından oluşan mezar tipleri tespit edilmiştir. Bu çalışma ile kent mezar tipolojisi içinde yeni bir mezar örneği ortaya konmuştur. Ele aldığımız kalıntı kireç taşı bir kapaktan ibaret olduğundan eserin *ostothek* ya da çocuk lahti olabileceği üzerinde durulmuştur. Kapağın en yakın benzeri Amastris'te tespit edilmiş ve bir *ostothek* ait olduğu yazıtlardan belgelenmiştir. Bu bağlamda eser bir *ostothek* olarak adlandırılmıştır. Bölgede tespit edilen *ostothek*lerin hem sıradan vatandaş hem de üst düzey askerler tarafından

tercih edilmeleri, kremasyon gömü geleneğinin toplum içinde inhumasyona paralel olarak az da olsa tercih edilen bir gömü geleneği olduğunu göstermektedir. Bölgede *ostothek* örnekleri sayıca azdır, ancak bu durum *ostothek*lerin sayısı ile paralel olarak kremasyon gömününün az olacağı anlamına gelmemektedir. Kremasyon gömüler için *ostothek*lerden daha az maliyetli olan pişmiş toprak urnelerin kullanılmış olabileceği de düşünülmelidir. Hadrianopolis nekropolünde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bugüne kadar henüz sağlam bir mezarın tespit edilmemiş olması, kent nekropol alanlarının tahrip edilmiş olması ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir ki bu durum urne ve diğer gömü tipleri hakkında, verilere dayalı sağlıklı yorum yapmamızı da engellemektedir.

Paphlagonia Bölgesi'ndeki *ostothek*ler genel olarak MS 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bu yayınlara tanıtılan Hadrianopolis buluntusu kapağın da bu tarih aralığına ait olması olasıdır. Kentte tespit edilen ilk örnek olmakla birlikte *ostothek*lerin kent içinde *arkosolion*lara yerleştirilmiş olabileceği de önerilmiştir.

Sonuç olarak kesin bir yargıda bulunmak zor olmakla birlikte bugüne kadar bölgede sadece Amastris ve Pompeiopolis'te olduğu bilinen kremasyon gömü geleneğinin, Hadrianopolis'te de olabileceğine dair ilk verinin elde edildiğini ve kentte bilimsel kazıların son 10 yıl içinde gerçekleştirildiği göz önüne alındığında bu tipte mezarların sayısının artabileceğini söylemek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Kazı Başkanımız Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ'A konuyu çalışmaya imkân sağladığı için teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça/References

- Abbasoğlu, H. (2007). Perge 2006. *Anmed*, 5, 58–62.
- Abbasoğlu, H. (2008). Perge 2007. *Anmed*, 6, 54–58.
- Abbasoğlu, H. (2009). Perge 2008. *Anmed*, 7, 61–69.
- Akçay, T. (2018). *Olba'da Ölü Kültü*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Akok, M. (1948). Samsun İli Havza İlçesinin Lerdüğe Köyünde Bulunan Tümülüsler. *Belleten*, 12, 835–854.
- Bağdatlı-Çam, F., Bora, A. & Bilici-Altunkayaaher, H. (2019c). Amastris (Amasra) Antik Kentinde Arkeolojik Tespitler. *TÜBA-AR*, 24, 169-188.
- Bağdatlı-Çam, F., Bora, A. & Bilici-Altunkayaaher, H. (2019b). New Archaeological Expeditions in the Ancient City of Amastris. G. R. Tsetskhladze & S. Atasoy (Eds.), *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity: Select papers from the third international conference 'The Black Sea in Antiquity and Tekkeköy: An Ancient Settlement on the Southern Black Sea Coast'*, 27-29 October 2017, *Tekkeköy, Samsun*, içinde (s. 190-207). Oxford: Archaeopress Archaeology.

- Bağdatlı-Çam, F., Bora, A., Kürtüm, M., Öztürk, B., Altunkayalier, H. B., Sağlan, S., Bora, Y., Kuru, A., Altun, F. İ., Paksoy, S., Elalmış, İ., Varol, A. & Berkant, C. (2019a). Bartın İli Yüzey Araştırmaları: 2017-2018. *AST*, 37 (2), 53-74.
- Belke, K. (1996). *Paphlagonien und Honōrias. Tabula Imperii Byzantini 9*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Büyükkolancı, P., Thomas, C. M. & Engelmann, H. (2010). Neue Ostotheken aus Ephesos. S. Aybek & A. K. Öz (Eds.), *Metropolis Ionia II, The Land of the Crossroads, Essays in Honour of Recep Meriç*, içinde (s. 87-94). İstanbul: Homerkitabevi.
- Büyüközer, A. (2015). Isauria Bölgesi'nden Bir Kaya Anıtı: Basamaklı Sunak Mı? Mezar Mı?. *OLBA XXIII*, 417-446.
- Çelikbaş, E. (2019). Hadrianoupolis Ön Odalı Khamosorin Tipi Kaya Mezarı. M. Şahin, G. Özkılınç & A. S. Özbey (Eds.), *Apollonia a.R. Araştırmaları 2, Nekropol ve Peyzaj Uygulamalar, Yaklaşımlar ve Öneriler; 2-3 Aralık 2016, Gölyazı, Nilüfer, Bursa-Türkiye*, içinde (s. 69-82). Bursa: Nilüfer Belediyesi Matbaası.
- Dökü, F. E. (2008). *Paphlagonia Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*, (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Eliüşük, M. & Çelikbaş, E. (2018). Safranbolu'dan Alınlık Tipli Bir Mezar Steli. *TUBA-KED*, 18, 33-47.
- Eliüşük, M. & Çelikbaş, E. (2019). Güney Paphlagonia Mezar Alınlıkları. E. Özer (Ed.), *Aizonai IV: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu: Bildiri Kitabı, 23-26 Temmuz 2018*, içinde (s. 751-782). Ankara: Bilgin Kitabevi.
- Er, Y. (2010). İsauria'da Yelbeyi Kaya Mezarı ve Süvari Kabartması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 125-133.
- Gall, H. v. (1966). *Die Paphlagonischen Felsgräber: Eine Studie zur Kleinasiatischen Kunstgeschichte. Ist. Mitt. Beiheft 1*. Tübingen: Wasmuth.
- Gökoğlu, A. (1955). *Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Cıvırı Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Hoepfner, W. (1971). Ein Kammergrab im bithynisch-paphlagonischen Grenzgebiet, *AM*, 86, 1971, 125-139.
- Hope, V. (2000). Inscription and Sculpture: The Construction of Identity in the Military Tombstones of Roman Mainz. G. J. Oliver (Ed.), *The Epigraphy of Death, studies in the history and society of Greece and Rome*, içinde (s. 155-186). Liverpool: Liverpool University Press.
- Iverson, E. A. (2017). Funerary Archaeology. P. Niewöhner (Ed.), *The Archaeology of Byzantine Anatolia, From the end of late antiquity until the coming of the Turks*, içinde (s. 160-175). New York: Oxford University Press.
- Jacopi, G. (1937). *Esplorazioni e Studi in Paflagonia e Cappadocia, Relazione sulla seconda campagna esplorativa Agosto-Ottobre 1936-XIV*. Rome: R. Istituto d'Archeologia e Storia dell'Arte.
- Johnson, P. (2011). Topographies of Urbanization: Survey in and around Pompeiopolis. L. Summerer (Ed.), *Pompeipolis I*, içinde (s. 195-245). Langenweißbach: Beier & Beran.
- Keleş, V. & Çelikbaş, E. (2013). Paphlagonia Hadrianoupolis'i'nde Bulunmuş Kapı Temalı Mezar Steli. *Turkish Studies*, 8(6), 363-376.
- Keleş, V. & Çelikbaş, E. (2019). Hadrianoupolis Nekropoller ve Mezar Tipleri. E. Özer (Ed.), *Aizonai IV: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu: Bildiri Kitabı, 23-26 Temmuz 2018*, içinde (s. 187-212). Ankara: Bilgin Kitabevi.

- Keleş, V. & Çelikbaş, E. & Yılmaz, A. (2011). Hadrianoupolis 2010 Yılı Çalışmaları (İlk Sezon). *KST*, 33 (1), 39-53.
- Keleş, V. (2021). Hadrianoupolis'in Tarihi ve Lokalizasyonu. V. Keleş, E. Çelikbaş & A. Yılmaz (Eds.), *Paphlagonia Hadrianoupolis'i*, içinde (s. 1-8). Ankara: Bilgin Yayınevi.
- Koch, G. (1993). *Sarkophage der römischen Kaiserzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Koch, G. (2008). Kinder-Sarkophage der römischen Kaiserzeit in Kleinasien. *Adalya*, 11, 165-175.
- Koch, G. (2010). Sarkophage der römischen Kaiserzeit in der Türkei: ein Überblick. *Adalya*, 13, 111-182.
- Koch, G. & Sichtermann, H. (1982). Römische Sarkophage. *HdArch* 4. München: Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Koch, J. M. (2021). *Die Grabdenkmäler aus Pompeiopolis in Paphlagonien Tradition und Lokalidentität in der kaiserzeitlichen Sepulkralkunst Nordkleinasiens*, (Doktora Tezi). Ludwig-Maximilians Universität, Fakultät für Kulturwissenschaften, München.
- Korkut, T. (2006). *Girlanden-Ostotheken aus Kalkstein in Pamphylien und Kilikien. Untersuchungen zu Typologie, Ikonographie und Chronologie*. *SarkSt* 4. Mainz: P. von Zabern.
- Korkut, T. (2013). Ostotheken oder Kindersarkophage?. M. Tekocak (Ed.), *K. Levent Zoroğlu'na Armağan/ Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu*, içinde (s. 405-413). Antalya, İstanbul: AKMED.
- Köse, V. (2002). Die Grabdenkmäler von Sagalassos. Kontinuität und Diskontinuität zwischen Hellenismus und früher Kaiserzeit. C. Berns, H. von Hesberg, L. Vandeput & M. Waelkens (Hrsg.), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit, Kolloquium Köln, November 1998, BABesch Suppl.* 8, içinde (s. 117-133). Leuven, Paris, Dudley, MA: Peeters.
- Laflı, E. (2007). A Roman Rock-Cult Niche at Paphlagonian Hadrianoupolis. *AST*, 24, 44-49.
- Laflı, E. (2008). Hadrinopolis-Eskipazar Paphlagonia Hadrianoupolis'i. *KST*, 30(3), 399-410.
- Laflı, E., Christof, E. & Metcalfe, M. (2012). *Hadrianoupolis I: Inschriften aus Paphlagonia*. Oxford: Archaeopress.
- Kubińska, J. (1999). *Ostothèques et kaustrai dans les inscriptions grecques d'Asie Mineure*. Warsaw: Inst. of Archaeology.
- Leonhard, R. (1915). *Paphlagonia: Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien*. Berlin: D. Reimer.
- Marek, C. (1993). *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia. Istanbul Forschungen* 39. Tübingen: E. Wasmuth.
- Marek, C. (2003). *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasien*. Mainz: P. von Zabern.
- Matthews, R., Metcalfe, M. & Cottica, D. (2009). Landscapes with Figures: Paphlagonia Through the Hellenistic, Roman and Byzantine Periods, 330 BC-AD 1453. R. Matthews & C. Glatz (Ed.), *At Empires' Edge: Project Paphlagonia, Regional Survey in North-Central Turkey*, içinde (s. 175-227). London: British Institute at Ankara.
- Oyarçın, K. (2019). Sikke Buluntuları Işığında Hadrianoupolis Kilise C Yapısı. A. Işık, T. Aydeniz, İ. H. İmamoğlu (Eds.), *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 442-451.

- Oyarçın, K. (2021). Hadrianoupolis 2010-2014 Sikke Buluntuları. V. Keleş, E. Çelikbaş & A. Yılmaz (Eds.), *Paphlagonia Hadrianoupolis'i*, içinde (s. 171-190). Ankara: Bilgin Yayınevi.
- Ruge, W. & Bittel, K. (1949). Paphlagonia. *RE*, 18(4), 2486-2550.
- Sayar, M. H. (2021). Eskiçağ ve Geç Antik Dönem Yazıtları Işığında Bir Paphlagonia Şehri: Hadrianoupolis. V. Keleş, E. Çelikbaş & A. Yılmaz (Eds.), *Paphlagonia Hadrianoupolis'i*, içinde (s. 165-170).
- Thomas, C. M. & İtten, C. (1999). The Ephesian Ossuaries and Roman Influence on the Production of Burial Containers. H. Friesinger & F. Krinzinger (Hrsg.), *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposions Wien 1995*, içinde (s. 549-554). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Yıldırım, Ş. (2017). Paphlagonia'da Bir Pontus Askeri. *TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür ve Sanat Dergisi*, 7, 43-47.
- Yıldırım, Ş. & Demirci-Bal, N. (2016). The rescue excavation of the Hacılarcobası tumulus. M. Manōledakēs (Ed.), *The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches: Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki, 18-20 September 2015*, içinde (s. 225-238). Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.
- Yılmaz, N. (2007). Necropoleis and Funerary Monuments in Psidia during the Roman Period. *Adalya X*, 155-204.

Figürler

Figür 1. Paphlagonia Bölgesi

Figür 2. Kapak ve Mezar

Figür 3. Güney Nekropolü Çocuk ve Erişkin Kaya Mezarları

Figür 4. Hadrianopolis ve *territoriumum* içinde tespit edilen figürlü alınlık levhaları

Figür 5. Pelitoren Alınlıklı Mezar Genel

Figür 6. Yazıköy Alınlıklı Mezar Cephe

Figür 7. Yazıköy Alınlıklı Mezar

Figür 8. Safranbolu'da Çavuş Köyü Figürlü Levha

Figür 9. Safranbolu'da Çavuş Köyü Figürlü Levha

Figür 10. Sinope'den Çocuk Lahti (Koch, 2008: 184, Res. 20)

Figür 11. Amasra Yazıtlı Ostothek (Bağdatlı-Çam vd., 2019c: 180, Fig. 8b)

Figür 12. Girlandlı Ostothek Kastamonu Müzesi "Amasrist"

Figür 13. Pompeiopolis'ten Sütunlu Çocuk Lahti Parçası (Johnson, 2011: 205, Pl. 4)

Figür 14. Kayıp Tümlüsü *Ostothek*

Figür 15. Kayıp Tümülüsü *Ostothek*

Figür 16. Hadrianoupolis *Arkosolion* (Keleş & Çelikbaş, 2019: 208, Fig. 17)

Friendship and Rivalry: Local Relations and Cultural Environment in Constantinople and Nicomedia in the Light of Libanius' Orations and Letters

Dostluk ve Rekabet: Libanius'un Söylev ve Mektupları Işığında Constantinopolis ve Nikomedia'da Yerel İlişkiler ve Kültürel Çevre

Onur Sadık Karakuş¹

¹Istanbul University, Institute of Social Sciences,
Department of Ancient History, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: O.S.K. 0000-0001-6169-266X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Onur Sadık Karakuş,
Istanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Beyazıt/Vezneciler,
Istanbul, Türkiye
E-mail: onursadikkarakus@gmail.com

Başvuru/Submitted: 28.02.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 21.04.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 06.05.2022

Kabul/Accepted: 04.07.2022

Atıf/Citation: Karakus, O.S. (2022). Friendship and rivalry: Local relations and cultural environment in Constantinople and nicomedia in the light of Libanius' orations and letters. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 125–142.
<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1080451>

ABSTRACT

Nicomedia and Constantinople, the two largest cities of the Roman Empire on the Marmara coast, drew attention as very rich and developed metropolises in the 3rd and 4th centuries. These two cities, which were successor capitals, also attracted the aristocrats, scholars, orators and statesmen of the period with their cultural environment. The sophist Libanius of Antioch, who lived in both these cities, gives very valuable information about these cities. Orations and letters of Libanius provide quite detailed information on remarkably interesting topics such as friendship relations, local rivalries and factions, schools, educators, social networks and the local policies of the emperors in these two great cities. By putting Libanius in the center, this study aims to show the local relations in Constantinople and Nicomedia in the 4th century, as well as the socio-cultural environment and the differences between these cities. In addition, the contributing factors of the cultural environment that allowed Nicomedia to compete with Constantinople, the new residence of the emperors, until the devastating earthquakes in Nicomedia, were also discussed.

Keywords: Libanius, Constantinople, Nicomedia, Roman Empire, Sophists

ÖZ

Roma İmparatorluğu'nun Marmara kıyısındaki iki büyük kenti olan Nikomedia ve Constantinopolis, 3. ve 4. yüzyıllarda oldukça zengin ve gelişmiş metropolisler olarak dikkat çeker. Ardıl başkentler olan bu iki kent aynı zamanda kültürel ortamıyla da dönemin aristokratlarını, eğitimcilerini, hatiplerini ve devlet adamlarını da cezbetmiştir. Her iki kentte de yaşamış olan Antakyalı sofist Libanius, bu kentlere dair çok kıymetli bilgiler vermektedir. Libanius'un söylev ve mektupları bu iki büyük kentteki dostluk ilişkileri, yerel rekabetler ve hizipler, okullar, eğitimciler, sosyal ağlar ve İmparatorların yerel politikaları gibi oldukça ilgi çekici konulara ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Libanius'u merkeze alarak, 4.yüzyılda Constantinopolis ve Nikomedia

kentlerindeki yerel ilişkiler ve sosyokültürel ortamı ve kentler arasındaki farklılıkları göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Nikomedia'da meydana gelen oldukça yıkıcı depremlere kadar Nikomedia'nın İmparatorların yeni ikametgahı olan Constantinopolis'le rekabet edebilmesine olanak veren kültürel ortamın sağlayıcı etkenleri de tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Libanius, Constantinopolis, Nikomedia, Roma İmparatorluğu, Sofistler

Introduction

The 4th century is very remarkable as a century in which many transformations took place, where some cities developed while others declined and harsh religious debates and cultural changes were experienced. During this period, Christianity gradually became one of the stronger and major religions of the Roman Empire with political dominance and cultural acceptance beyond being ignored and punished (Liebeschuetz, 2006, pp.472 ff; Nesselrath, 2013, pp.3-7). Eventually, the changes and transformations experienced by the Roman Empire at the beginning of the 4th century marked the beginning of a new era (Macmullen, 2003, pp.465-495). Despite the ambiguous situation of the western cities in the 4th century, a significant part of the eastern cities preserved their vitality. Moreover, during this period, Constantinople and Nicomedia were ahead of the others due to their political importance. Under favor of events such as the fact that Nicomedia became the *de facto* imperial residence during the reign of Diocletian, the refoundation of Byzantium under the name of Constantinople during the reign of Constantine I, and its declaration as to the new imperial residence in 330 (Dagron, 1974, pp.32-33), this region became one of the most important social and economic centers of the 4th century.¹

From the middle of the 3rd century to the early 4th century, the Roman Empire struggled with many problems (*i.e.*, civil wars, Gothic and barbarian invasions, economic crises, religious conflicts, etc.) and experienced various permanent changes. On the other hand, the orators in this period retained their former importance and, moreover, drew attention to themselves as important actors in urban life. Since the principal component of rhetorical education is known to have been based on classical Graeco-Roman culture and literature, teachers of rhetoric also had a key role as transmitters of *paideia* and traditional culture (Cameron, 1993, p.154).

During the reign of Emperor Diocletian, the famous names of those times, Caecilius Firmianus Lactantius and the *grammaticus* Fabius, were invited to Nicomedia to give instruction in rhetoric and in Latin (Foss, 1996, p.5). After Emperor Constantine I made the city of Byzantium the new imperial residence, with the name of Constantinople, this city became a small representation of the Roman Empire. In this regard, since the first quarter

¹ Constantinople became the near-permanent residence for emperors near the death of Emperor Theodosius I. See, Seock, 1964, pp.251 ff.; Dagron, 1974, pp.78-86.

of the 4th century, the recognition of these two cities on the shores of the Sea of Marmara as economic and administrative centers throughout the Empire provided a motivation for many famous scholars and politicians to live in these cities.

In the 4th century, there were dozens of important intellectuals, such as Himerius of Prusias, Decimus Ausonius, Themistius, Ammianus Marcellinus, Basil of Caesarea, and Gregory of Nazianzus etc., and in this respect, there was a diverse religious and intellectual spectrum. In this period, the Greek sophist Libanius of Syrian Antioch also attracted attention as a very famous and talented sophist and spent a good part of his life in the new capital city of Constantinople and Nicomedia. His autobiography- *βίος ἢ περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης (Or.1)* – offers very valuable information about the cultural structure and friendship networks in the region (Festugière, 1965, pp.623-634).

Libanius, who was born in Antioch on the Orontes in 314 as a member of a local noble family, left his homeland after receiving a decent rhetorical training from various sophists, specifically Ulpianus from Ascalon. At the age of 24, he went to Athens, where there were famous rhetors such as Prohaeresius, Diophantus the Arab, and Epiphanius and continued his education there until 340 (Eunap. 16.1; Weißenberger, 1999, pp.130-132; Bradbury, 2004, pp.3-6)². He left Athens in 340 and began teaching in Constantinople for two years, and it is known that he began his work in this city without any plans. According to Libanius, his first experience in Constantinople was as happy as his experience in Athens. While still based in Athens, Libanius, made a trip to visit his friend Crispinus in Heraclea Pontica and thus came to Constantinople, where he was greeted with praise by many famous scholars from all over the Empire who had migrated to Constantinople; in this sense, his first contact with the city began quite positively (Lib. Or. 1. 30). Libanius reports that after his arrival in Constantinople he crossed the Bosphorus to visit Crispinus of Heraclea, passing through Chalcedon, Astacus, and a third city, which seemed small compared to its former size.³ After being well hosted by Crispinus' father-in-law in this small city, Libanius and his companions (his slave and secretaries) went to Heraclea, met with Crispinus, and then returned to the

2 Before Libanius came to Athens, the sophists who taught in various schools there made a nominal agreement to divide the pupils among themselves to avoid a dispute caused by them. According to this “unofficial” agreement, pupils from the cities of Asia Minor would attend Prohaeresius’ school, while pupils from Arabia and Syria would remain under Diophantus’ rule. Libanius wanted to be student of Epiphanius, who was the most prestigious sophist in Athens, but he had to join Diophantus’ school because of the pressure of senior students of Diophantus. See, Lieu and Montserrat, 1996, pp.155-156.

3 Lib. Or. 1. 30: “...διαβάντες δὲ τοῦ Πόντου τὸν ἀγχένα, καθ’ ὃν πάλαι ποτὲ τὴν Ἰὼ λόγος ἐν εἶδει βοός, ἐλθόντες τε διὰ Χαλκηδόνος διὰ τε Ἀστακίας τρίτης τε ἐτέρας πόλεως μικρᾶς μὲν ἐκ μεγάλης τῆς πρὶν, ἐχούσης δὲ τι παντὸς μεγέθους μεῖζον...”; Considering the road followed by Libanius and the close distance of the unnamed city to Heraclea Pontica, the settlement defined as the “third city” should have been the city of Prusias ad Hypium. Norman, 1992, p.155.

port of Constantinople to return to Athens (Lib. *Or.* 1. 30). Nicocles of Lacedaemon⁴, the grammar teacher whom he met in the port of Constantinople, offered Libanius to stay in Constantinople and to be the master of the children of wealthy aristocratic families. Moreover, he strongly suggested that he should take responsibility for himself instead of being under the authority of someone else thanks to the forty pupils and a classroom he would find for him (Lib. *Or.* 1. 31). According to Libanius, the main purpose of Nicocles' offer was the desire to counter the success of a sophist from Cyzicus by collaborating with Libanius. The sophist from Cyzicus allegedly became a citizen of Constantinople with the considerable support of Nicocles and later became a rival to Nicocles (Lib. *Or.* 1. 31). Eventually, Libanius began teaching in Constantinople, following this suggestion, and opened his school there with the support of an upper-classman, Dionysius of Sicily (Lib. *Or.* 1. 32-36).⁵ Constantly growing, Constantinople was an attractive city that could provide huge advancements in the career of teachers of rhetoric and offered more opportunities for remuneration.

As is evident from Libanius' autobiography, many aristocratic and wealthy families also started to reside in Constantinople during these years, so there was a great need for good schools and qualified teachers for their children (Lib. *Or.* 1. 26-30). The refoundation of Constantinople undoubtedly attracted a new mass of bureaucrats, traders, scholars, and their families to this city. As a result of this, hundreds of wealthy Roman families must have come to Constantinople and surrounding settlements. It is understood that Libanius taught more than eighty pupils in Constantinople and was quite popular, and it is possible to say that a significant number of these children belonged to aristocratic families who had just arrived in Constantinople. It is also known that the expenses of school of Libanius were covered by the registration fees given by the families of the pupils (Wiemer, 2014, p.190).

According to Eunapius of Sardes, Libanius decided to leave at the end of his second year in Constantinople, after a result of a scandalous accusation by Ulpius Limenius, who was appointed as *proconsul (provinciae Europae)* instead of Alexander (Wintjes, 2005, p.89).⁶ So how does Libanius elaborate and try to elucidate this accusation in his autobiography? As we can read from that oration, while Bemarchius was not in Constantinople, his students voluntarily joined Libanius' school, and this caused tensions between Bemarchius, his sophist supporters and Libanius. Bemarchius and his supporters (and Limenius, who believed him) finally slandered Libanius of witchcraft and tried to discredit him (*PLRE I*, Bemarchius; Cribiore, 2013, pp.47-48; Becker, 2013, p.503). After this slander, of which Libanius was

4 *PLRE I*, Nicocles; As it is known, Emperor Julian was also a student of Nicocles, who invited Libanius to the city. See Cribiore, 2007, p.61.

5 Dionysius of Sicily was *patronus* of Libanius, in other words, he supported him financially by taking him under his financial protection. However, the details of their relationship are not clear. See for a comprehensive commentary on patronage relationships in which Libanius is also directly or indirectly included, Doukellis, 1995, pp.207-222.

6 Libanius uses the word ἄρχων for *proconsul*- (*PLRE I*, Alexander 3, and Limenius 2).

acquitted, he was arrested, being accused also of supporting the rebellion caused by Nicene faction and Arian Christians in Constantinople in 342/343. It is thought that it was Bemarchius and his followers who had Libanius arrested on false testimony since one of these witnesses was the Cretan *grammateus* of Bemarchius (Nesselrath, 2012, p.15)⁷.

The main reason for Bemarchius' harsh attitude towards Libanius is undoubtedly his fear of losing his tenure of the rhetorical chair in Constantinople and the income he earned in this way (Lib.*Or.*1.31). According to Libanius, the people of Constantinople, who had just been interested in chariot races or theater performances until then, became interested in rhetoric after Libanius, and a decree was prepared by Emperor Constantius II that ordered him to stay in Constantinople (Lib. *Or.* 1. 38). Considering such developments, the opposition of sophist Bemarchius to Libanius is much better understood. Van Hoof claims that this view is open to criticism. According to her, pederasty and witchcraft are the "scandalous accusations" implied by Eunapius in his work regarding Libanius and thought to have caused Libanius to leave Constantinople. She considers that Eunapius underplays the possibility that such an accusation could also be a false allegation of rival sophists in Constantinople since he did not prepare an impartial work. The fact that Libanius was not prosecuted and went to teach in another city shows that this claim is far from reality (Van Hoof, 2014, pp.29-31). As a result, Libanius left Constantinople because of the accusations of Bemarchius and the governor Limenius and the events that took place, but he also increased his prestige thanks to the fact that he was victorious in the rhetorical duel with Bemarchius (Nesselrath, 2012, p.15).

Journey to Bithynia and starting a new career

Libanius moved to Bithynia in 342/343, upon the wearisome effect of all these unpleasant events, and at the invitation of the council of city, reached Nicaea, where he taught for a year (Lib. *Or.* 1.48; Nesselrath, 2012, p.16). After Nicaea, Libanius came to Nicomedia, where he stayed for 5 years between 344-349 that he defined as "the spring of my life" and continued his grammar and rhetoric teaching there (Lib. *Or.* 1. 51; Eunap. 16.1.521; Criboire, 2015, pp.27-28; Wintjies, 2005, p.90). It was understood that an offer was made by the city council of Nicomedia to Libanius before Nicaea's invitation, but he rejected it; however, after the rumor spread that he wanted to leave Constantinople in the following months, he responded positively to the invitation from Nicaea (Lib. *Or.* 1.48; Wintjies, 2005, p.89). Libanius narrates this process as follows:

7 According to Libanius, *proconsul* Alexander escaped wounded but secured the walls of Perinthos (Heraclea), while the organizers of the rebellion and supporters such as Bemarchius took advantage of the rebellion in their own way. After the rebellion was taken under control, those who participated in the rebellion started to blame each other in panic, and the control of Constantinople was taken from the *proconsul* Alexander by the decision of Emperor Constantius II and given to Ulpius Limenius. Lib. *Or.* 1. 44-45; Lieu and Montserrat, 1996, p.157; Woods, 2006, pp.428-430.

“... I had also received an invitation to change my position for the better, at Nicomedia, and to exchange a city that was full of self-tolerance for one which the nurse of eloquence. Through his dispatches he (Ulpius Limenius) tried to bar me from there too, but he did not succeed entirely. I got there by way of Nicaea, the city of Dionysos. The inhabitants of Nicaea found out that I had left the capital, and sent envoys to invite me there, with all kinds of complimentary references in their decrees; so I paid my respects to Dionysos and went with them, and I was once more engaged with my pupils and my studies when, by another decree, I was invited to the city of Demeter, Nicomedia, the governor of Bithynia having graciously acceded to their request... (Lib. Or. 1. 48; Translated by Norman, 1992)”

The years of Libanius in Nicomedia started very productively, and during the visit of his close friend Crispinus of Heraclea, he received a library containing very large and important works as a gift. He expanded his social network considerably in Nicomedia, met Aristaenetos of Nicaea, and had a very good friendship with him (Wintjies, 2005, p.92). Libanius trained some of the well-known names of this century in Nicomedia: one of these names, the Bishop Basil of Caesarea, who was a supporter of the Nicene Creed and one of the “church fathers of Cappadocia,” encouraged the students in his homeland to join the school of his old teacher Libanius after he returned to Cappadocia (Lib. Or. 1.53).⁸ It seems that when Libanius came to Nicomedia, he encountered a prosperous city not only economically but also culturally and had the opportunity to work in a comfortable and friendly environment as opposed to harsh competition and tension as in Constantinople. In addition, interest and curiosity in the city were so great that he gave lectures in many places, including the baths; almost the whole Nicomedia became his school, and almost every Nicomedian could memorize a few sentences from his prologues (Lib. Or. 1.55). In his own words, he defined the five-year period he spent in Nicomedia under Demeter’s supervision as superior to all his other experiences in terms of both physical health and mental tranquility (Lib. Or. 1.51). During the reign of Diocletian, intensive public works and educational opportunities were increased to make the city the capital of the Roman Empire. However, when a new imperial residence was determined during the reign of Constantine I, Nicomedia lost the political status it had acquired during the time of Diocletian. However, thanks to this seemingly unfavorable situation, Nicomedia became as fascinating and wealthy as a capital city and, unlike a capital city, far from a bureaucratic and political environment. Lactantius, in his famous apologetical work *de mortibus persecutorum*, provides valuable information about the building-construction activities of the city in the period of Diocletian. During the reign of Emperor Diocletian, Nicomedia was desired to be made the most magnificent city not only of Asia Minor but also of the Roman Empire. He tried to make it the new administrative, economic, and cultural center, equivalent to the “Eternal City” Rome and for this reason, built many spectacular

8 Gregory of Nazianzus, another famous church father of the 4th century, praised and supported the Christian sophist Prohaeresius and the pagan philosopher Themistius. See for detailed information, McGuckin, 2001, pp.60-61; Heather and Moncur, 2001, p.5.

buildings there, such as public halls, a circus, a mint, a military workshop, and palaces for the Empress and her daughter.⁹

However, the years of Libanius in Nicomedia were not completely flawless, and there was a period when the people of Nicomedia turned their back on him for a while, especially because Libanius was also slandered in a deadly incident in the city and only with various gifts could entice the students back to the school. The accusation of Libanius for the death of a professor's wife in Nicomedia must have been a slander created by a rival. Presumably, this name was Nicomedia's previous teacher of rhetoric, whose wife died (See, *Lib. Or.* 1. 62-67; Lieu and Montserrat, 1996, p.158). Apart from this incident, Libanius did not have any other trouble in Nicomedia, and he made a very remarkable comment on the comparison of the prosperity of Nicomedia and Constantinople. According to him, "*Prosperity is revealed in the pleasures of the performing arts in Constantinople and in the fruits of learning in Nicomedia; The Nicomedians knew how to get what they didn't have, while those in Constantinople weren't intelligent enough to keep what they had*" (*Lib. Or.* 1. 52). The urban development that Libanius saw in Constantinople, unlike the classical type of urbanization, also mostly centered Christianity.¹⁰ The relatively conventional or classical urban structure of the Bithynia region must have been another reason why Libanius found Nicomedia pleasant. The former provincial capital Nicomedia, which received the title of *neokoros* three times, was a place where Pagan cults and Emperor worship were strong. Also, there were many temples belonging to other gods/goddesses (Marek, 2003, p.71; Burrell, 2004, pp.147-165; Bekker-Nielsen, 2008, p.83). Archaeological research in Nicomedia reveals that Emperor worship and agonistic games were also very popular during the Tetrarchs (Şare-Ağtürk, 2020, pp.112-113). However, it should not be overlooked that Libanius, a religious Pagan, made an assessment based on his own experiences. In this respect, it is obvious that above words of Libanius have an emotional basis because the Bithynian part of his autobiography is almost a description of a non-Christian region.

Another pagan philosopher and orator Themistius of Paphlagonia describes Nicomedia and its people as attractive in every way. In his oration to the Nicomedians, dated to the 340s, he stated that the city was surrounded by baths, theatres, race grounds, and numerous attractions. Probably all these structures were very lively and attractive in the middle of the 4th century. For Themistius, on the other hand, the attractiveness of Nicomedia was not the

9 "... Huuc accedebat infinita quaedam cupiditas aedificandi, non minor prouinciarum exactio in exhibendis operariis et artificibus et plaustris omnibusque quaecumque sint fabricandis operibus necessaria. hic basilicae, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filiae..." See Lactant. 7.8-9; The research results of the *Çukurbağ Archeology Project* have also revealed some building complexes, unique reliefs, sculptures and important works of art in the city dating to the Diocletian and Tetrarchic period. Şare-Ağtürk, 2018, pp.415-424; Şare-Ağtürk, 2020, pp.107-116.

10 On the status of active or abandoned pagan temples, sacred grounds, and the Christian friendly practices of the Empire see Lenski, 2016, pp.170-196.

fascinating structures but the noble and inherited attraction of Nicomedians (Them. *Or.* 24. 306; Vanderspoel, 1995, p.47). In this respect, what made Nicomedia attractive for Libanius, just like Themistius, was the people of Nicomedia. It is clear that the Nicomedians were always interested in *paideia*.

Back in Constantinople: a new beginning or a repeat of the past?

Having had quite productive and peaceful years in Nicaea and especially in Nicomedia, Libanius returned to Constantinople in 349 to occupy the chair of rhetoric. In the capital, he was honored by various officials and governors, including the Emperor Constantius II and members of the imperial bureaucracy, and worked there until the summer of 353 or the first months of 354 (Van Hoof, 2014, pp.18-20; Bradbury, 2004, p.7). In this period, Constantinople was surrounded by many elements in which the cultural and religious transformations in the Empire were closely felt and had turned into a settlement that differed from the classical Roman cities in various aspects. It is known that famous philosophers and orators such as Themistius were in the capital during this period (*PLRE I*, Themistius 1; Heather and Moncur, 2001, pp.43-44; Criboire, 2007, p.62). During the period from 324 to 330, many structures that already existed in Constantinople, especially built in Severan period, were restored, expanded, or rebuilt. This policy was followed exactly after the death of Constantine I. Hippodrome, bath, forum, palace, basilica etc. are some of the structures that were expanded, completed, or newly built during this period (Malalas, 319-320; Dagron, 1974, pp.88-89; Bassett, 2004, pp.22-33). In addition to the building-construction activities, Constantinople was put forth to be an attractive city for artists, intellectuals, philosophers and educators and many artists, well-educated aristocrats, and orators to come to the city. Despite all this development in Constantinople, it is understood that the liveliness and cultural environment that Libanius experienced during the years in Bithynia had not yet formed in Constantinople or were not reflected in Libanius' observations. In fact, the period of the Constantine dynasty was also the beginning of a great development process for Constantinople to become the capital because many famous churches, palaces, forums, cisterns, city walls and many other monumental buildings had not been built yet.

Libanius' second teaching experience in Constantinople had significant differences from the first. Contrary to his first experience, Libanius was invited to Constantinople not to be an ordinary orator but to be appointed to one of the two chairs of rhetoric, with all expenses being paid by the *fiscus* (Wiemer, 2014, p.191). During this period, Constantius II also established a new senate in Constantinople due to incompatibilities and administrative problems with the senate in Rome (Dagron, 1974, pp.119-146; Moser, 2018, p.189)¹¹. However, it is known that even during the heading of the rhetoric chair in Constantinople, Libanius spent his summers in

¹¹ The election of new senators and the activation of the senate accelerated after 357. See Dagron, 1974, pp.127-130.

Bithynia, especially in Nicomedia and its environs (Lib. *Or.* 1.77)¹². We know that Libanius did not want to leave Nicomedia in 349; he was afraid that he would be deprived of the placid environment there but had to go to Constantinople on the order of the emperor. Although Libanius was happy in Nicomedia, according to him, the three largest cities of his time were: 1. Rome, 2. Constantinople, and 3. Antioch (Wiemer, 2014, p.213). It is understood that Constantinople became the heart of one of the most important trade networks in this period, and the Black Sea-Aegean connection, which had been centered on Nicomedia during the reign of Diocletian, had shifted to Constantinople. Himerius, a contemporary of Libanius, describes the commercial position of the city as follows:

“You alone have outdone the city of Romulus in the wonder you instill; you have combined such beauty with your size that the inhabitants of [Rome] have nothing to match with your beauty. Merchantmen sail to you from everywhere and from all harbors, in need of no Tiber to get to your fortifications; they put in immediately from the sea and tie their cables right to your walls ... (Him.Or.62.5; Translated by Panella, 2007, p.47).”

Gregory of Nazianzus also defined Constantinople as the first among the cities (Dagron, 1974, p.56). Although Constantinople started to become a very attractive and developed city in many ways during the Constantine dynasty, Nicomedia continued to preserve its cultural prosperity to a large extent. For example, Emperor Constantine I spent the last days of his life in the palace in Nicomedia (*Origo Const.* 35). Julian also lived in Nicomedia, where he was educated by the Mardonius and Christian sophist Hecebolius, in the years 338 or 339 and 344-345 or 348/349 before he became emperor.¹³ It is also known that he attended lessons of Neoplatonist philosopher and *thaumaturgist* Maximus of Ephesus in these years (Eunap. 7.1; *PLRE* I, Maximus 21; Foss, 1996, p.5; Nesselrath, 2013, p.22). According to Libanius, there were also some local schools of sophist Alcimus and Basileus of Nicomedia (Lib. *Epist.* B113; *PLRE* I, Alcimus)¹⁴. In addition to these names, there were many students coming to Bithynia from cities of Asia Minor, especially pupils from Antioch due to Libanius (Lib. *Epist.* B126). It is also known that some Bithynians went to other sophistic centers from the cities of Bithynia (Panella, 2007, pp.1-2,11).

Libanius, who spent very active years in both Nicomedia and Constantinople, left Constantinople when he heard the news of some events in Athens in 353 and the torture of an Egyptian teacher by three Paphlagonian bandits, who had been hired by someone (possibly Strategus Musonianus) (*PLRE* I, Diophantus 2?) in the city, forcing him to leave the city

12 According to Watts, Libanius spent the summer months of 350 and 351 in Nicomedia. See Watts, 2014, p.41.

13 There Julian first remained under the tutorship of Eusebius, bishop of Nicomedia, then went with him to Constantinople. Matthews, 1989, pp.106-107; Nesselrath, 2013, p.18.

14 On the cultural and intellectual background in Roman Bithynia. See Bowie, 2022, *passim*.

(Lib. *Or.*1. 84-85; Norman, 2000, p.xii)¹⁵. Libanius eventually returned to his homeland of Antioch and continued his teaching there until the end of his life. After Libanius, the philosopher Themistius incrementally excelled in the city life of Constantinople, both with his teaching and oratory talent. After returning to his homeland in Antioch, Libanius maintained his current positive relationship with Themistius, the head of the philosophy chair of Constantinople, and continued to correspond with him (Heather and Moncur, 2001, pp.11-14; Cribiore, 2007, p.62). Libanius' correspondence with Themistius shows that he also followed the developments in Constantinople and supported Themistius.¹⁶ Libanius kept his relations with officials, such as Honoratus and Modestus, and scholars, such as Silanus etc., from Constantinople and other neighboring regions of the empire through letters¹⁷.

Relations with Himerius of Prusias

The sophist Himerius from Prusias in Bithynia, who is known to have lived in the 4th century, was also one of the key intellectuals of Roman Empire (Becker, 2013, p.496). According to the information in Souda, Himerius, who was the son of rhetor Ameinias and under the patronage of Emperor Julian, spent his childhood and education in Prusias, then taught in Athens, where he rivaled Prohaeresius, the Christian orator and scholar who was exceedingly popular in Athens during the reign of Emperor Constans (337-350) (Souda. s.v. Ἱμέριος; Sozom. 6.17; *PLRE* I, Himerius 2; Völker, 2003, pp.3-4; Panella, 2007, p.1). According to Eunapios, the main reason Himerius was opposed to Prohaeresius was that this person was opposed to the pagan Emperor Julian (Eunap.14.1). This information suggests that the Himerius-Julian relationship shows a great similarity with the classical sense of the relationship between the patron and the intellectual environment. It is stated in Souda that Julian praised Libanius with admiration, also with the effect of his opposition to Prohaeresius, but it is understood that Libanius did not have an attitude like Himerius, was generally apolitical, and had a tolerance towards Christians (See for Himerius, Panella, 2007, p.2).¹⁸ Himerius taught in Constantinople between 343-352, left Bithynia after Julian's death, and visited other cities.¹⁹ During his teaching in Constantinople, he went to Nicomedia at the

15 According to Eunapius, Libanius did not leave either Constantinople or Nicomedia voluntarily, but he was exiled from both cities due to accusations of witchcraft. See Eunap. 16.1.521.

16 Libanius and Themistius have been in a close friendship relationship since 350, and that there were various meetings in Constantinople where the physician Olympius and the philosopher Themistocles accompanied them. See Cribiore, 2007, p.63.

17 See for letters to Honoratus (*PLRE* I, Honoratus 2), Lib. *Epist.* B65-68; for Modestus (*PLRE* I, Modestus 2), Lib. *Epist.* B68-75; for law teacher Silanus (*PLRE* I, Silanus 1), Lib. *Epist.* B162.

18 Souda s.v. Ἱβάνιος; Scholl, 1994, p.110; Although Libanius was known for his tolerance towards Christians in these years, it is understood that he became a zealous pagan in his old age in Antioch. See *PLRE* I, Libanius 1, p. 506; Prohaeresius was also educated by Ulpianus of Ascalon in Antioch, and it is possible that Libanius also met (at least he was aware of him) Prohaeresius during his youth in Antioch, Panella, 1990, pp.84-85.

19 Barnes, 1987, p.212; After the death of Julian, Christian groups have also attacked Nicocles of Lacedaemon due to his loyalty to Julian. In this sense, after Julian, the city of Constantinople started to be a dangerous city for pagans. See Lib. *Epist.* B151.

invitation of Pompeianus, the governor of Bithynia, and met Libanius there (Barnes, 1987, p.212). He returned to Athens after the death of Prohaeresius (Panella, 1990, p.98).

Libanius and Himerius were contemporaries and had similar careers in many ways (Barnes, 1987, p.210). When the careers of these two names are examined, it is seen that the journey from Athens to Constantinople proceed similarly (Wintjes, 2006, pp.231-241). Both were in Athens and Constantinople in almost the same years, and they came together in a rhetorical contest organized by the governor Pompeianus²⁰ in Nicomedia (Wintjes, 2006, p.232). However, when the letter numbered 742 of Libanius is examined, it is noteworthy that he was not very friendly towards his colleague Himerius, and he had some criticisms against him (Criore, 2014, p.64; Rihle, 1989, p.451; Wintjes, 2006, pp.236-237). As Becker emphasizes, there is a difference in literary style between the two: Himerius has a more modern and newer style than Libanius, who maintains the traditional style (Becker, 2013, p.497). The fact that Himerius started to work in the cities where Libanius left after a while suggests that there may be an indirect and “invisible” rivalry between these two names.

Relations with Aristaenetus of Nicaea and the Earthquakes in Nicomedia

Libanius’ orations and letters also provide valuable information about various names that recall the socio-cultural structure of the region, but whose names are not known enough. For example, Nicocles of Lacedaemon and Dionysius of Sicily, who supported Libanius in his first days in Constantinople, or the arch-rival sophist Bemarchius, and the philosopher Themistius in the second period of Libanius in Constantinople can be shown among these names. In the Bithynia region, the best known of these names is undoubtedly Aristaenetus (*PLRE* I, Aristaenetus 1). Aristaenetus of Nicaea, who ruled the *Pietatis dioceses* (i.e., Pontica) as *vicarius* in 358, conducted some activities concerning the Bithynia region (Amm. Marc. 17.7.6; Watts, 2014, p.42). The mention of spectacles organized and supported by Aristaenetus in the letters of Libanius shows that a part of the pagan tradition was kept alive in Bithynia after a long time. Libanius met Aristaenetus during his studies in Nicomedia and, in his own words, this friendship surpassed all other friendships in the city²¹. It can be said that Aristaenetus also supported the pagan sophists in the region and tried to keep the traditional Graeco-Roman culture alive in the Bithynian cities.

In one of the letters of Libanius, it is known that Libanius was aware of the animal fights-shows organized by Aristaenetus in Bithynia, and because his *Syriarch* cousin wanted to organize a similar event in Antioch, he asked Aristaenetus for a bear from the mountains of

20 Our information about governor Pompeianus is also limited, and it is thought that he was the governor of Bithynia between 343-348. See *PLRE* I, Pompeianus 3.

21 Libanius’ friends in Nicomedia were usually local or regional administrators, while in Constantinople they were mostly philosophers, and scholars.

Bithynia to be sent to Antioch (Lib. *Epist.* B176, 1-4.). In the summer of 358, Aristaenetus also sent horses gifted by the empire to Antioch for chariot racing (Lib. *Epist.* B178, 1-5). Aristaenetus intensely supported some public events both in Bithynia and in some other cities in Asia Minor. However, a great earthquake that occurred on August 28, 358 affected Bithynia deeply (Guidoboni – Comastri – Traina, 1994, pp.255-259).²² Many Nicomedians died because of this earthquake, including Cecropius, bishop of Nicomedia (Barnes, 2011, p.140). According to Libanius, Aristaenetus also suffered the same fate. We also know that Aristaenetus was taken to his homeland Nicaea after his death and buried there (Lib. *Epist.* B114). Libanius summarizes and praises Aristaenetus' work in Bithynia as follows:

...So set aside, at last, your [Aristaenetus] grief for your wife and consort with remarkable man. You need not advise him to govern, since he has practice in governance (more indeed than anyone I know) and he employs his grasp of oratory for the salvation of the cities. When you see the ways by which he straightens out civic affairs, see to it that you praise him and make all Bithynia in a single chorus of men hymning what they have experienced (Lib. Epist. B114.2 Translated by Bradbury, 2004).

The damage of the earthquake was not only limited to these deaths; it almost destroyed the entirety of Nicomedia. It is highly probable that the administrative capital of the *Pietatis dioceses* was Nicomedia until the earthquake of 358, but because of the earthquake, Nicomedia also lost this title. When Libanius saw Nicomedia in ruins, he wrote Μονωδία ἐπὶ Νικομηδεία, a monody for the city (Lib. *Or.* 61). In this monody, which is a very long oration, the following lines about the destroyed buildings of the city of Nicomedia are quite remarkable:

“Oh the most beautiful city [Nicomedia]... Where are the streets? Where are the stoas? Where are the avenues? Where are the fountains? Where are the agoras? Where are the schools of Rhetoric-Philosophy [Mouseia]? Where is the temenos? Where is that wealth? Where are the young people? Where are the elders? Where is the largest of the baths where the Charites and Nymphs bathed, named after the emperor who completed it [Diocletian] and equivalent to an entire city? Where is the People's Assembly [Demos] now? Where is the City Council [Boule]? Where are the women? Where are the children? Where is the Palace [Basileion]? Where is the hippodrome stronger than the walls of Babylonia? Nothing stood, nothing survived. All mixed into one wreck ... (Lib. Or. 61. 17-18; Author's translation)”

Μονωδία ἐπὶ Νικομηδεία, written in a pathetic and very impressive style, shows that Nicomedia became a ruin where many people lost their lives during the earthquake and where all the structures were destroyed or severely damaged. According to M. Whitby, “after the earthquake of 358, Nicomedia never recovered its former prosperity as its need

22 As Belke points out, this earthquake struck Nicomedia in particular, Nicaea was affected little or not at all. See. Belke, 2020, p.802.

for new population and buildings coincided with major developments in the new imperial residence, Constantinople” (Whitby, 2006, p.456). Possibly, the continued construction of Constantinople may have had an indirect effect on the inability to rebuild or restoration of Nicomedia. Both the fear of earthquakes and the inability to rebuild the city caused it to not attract new population. A *synod* meeting was planned for the same year in Nicomedia, but due to the risk of earthquake, it was thought to be dangerous to host a religious meeting (Belke, 2020, p.803; Kaçar, 2015, p.104). On December 11, 359, Constantius II assigned a *praefectus urbi* for the first time in Constantinople, taking a further decision affecting Bithynia because the appellate jurisdiction of *praefectus urbi* of Constantinople encompassed the three closest provinces of Europe (Europa, Rhodope, and Haemimontus) as well as six provinces of Western Asia Minor (including Bithynia) (Dagron, 1974, pp.226 ff.; Moser, 2018, p.214).

The earthquakes that occurred in these years continued to cause heavy damage to the cities of Bithynia. After a very devastating earthquake in 358, Bithynia suffered again a great destruction. Libanius describes this situation in the sentence: “...*Nicaea the lovely is laid low, and our loveliest of cities [Nicomedia] is shaken and can have no confidence for the future* (Lib. *Or.*18.293, Translated by Norman, 1992; Also see Matthews, 1989, p.392; Guidoboni – Comastri – Traina, 1994, p.262; Van Nuffelen, 2006, pp.657-661). Julian, the last member of Constantine dynasty, helped the city of Nicomedia due to earthquake (on December 2, 362) that struck Bithynia shortly after he became emperor. Ammianus Marcellinus argued that when Emperor Julian arrived in Nicomedia, once considered the equivalent of the eternal city [Rome], he burst into tears and witnessed the pathetic condition of the city (Amm. Marc. 22, 9, 3-5).

The fate of Nicomedia was not the same as before. It is certain that Nicomedia, which lost almost all its political importance, cultural environment, educated population, and monumental structures due to the earthquakes that occurred a few years apart, became a city completely under the city of Constantinople in the late 4th century.

Here, the following question can be asked: Was Nicomedia a city where Christianity was not dominant and all intellectual groups worked in harmony as Libanius implied? Bithynia had an extraordinary place throughout the history of Christianity and, moreover, a very dense Christian population. When Diocletian chose Nicomedia as the imperial residence, the city was already the episcopal center of Bithynia. There were both cultic associations and many Christians in the city, and it was also a metropolis in the 1st Council of Nicaea. (Schneider, 1954, pp.419-420). Christians in Nicomedia were known since the letters of Pliny the Younger (Plin. *Epist.* x. 96-97). They became quite visible in the mid-4th century as well, but Pagans were still at the forefront in public affairs and political life of Nicomedia. The Christian elites and intellectuals had not yet existed (or they were weak) in Nicomedia. There was a Christian mass led by local bishops, such as Eusebius and Cecropius. Also, Eusebius of

Caesarea, the Church Historian, implicitly refers to the fact that the Christians of Nicomedia were not a majority (Eus. *HE*, 9. 9. 18). In this sense, it is difficult to say that Christians were dominant in Nicomedia.

The speech of the philosopher Themistius, a contemporary of Libanius, to the Nicomedians gives quite exceptional information about competition in the city. According to Themistius, there were three groups in the city that tried to influence the people of Nicomedia: some of them fascinated the people in the local language, and others with songs – sentences – brought from Syria and Lebanon. According to Panella, this passage shows that there were Pagan, Christian, and Iamblichan Neoplatonist sophists in Nicomedia and shows the competition between them (Panella, 2000, pp.128-129, fn.1). It is also noteworthy that there was a third group other than Pagans and Christians. Indeed, it is known that the philosopher named Maximus, who was known to have educated Julian in Nicomedia, was a Neoplatonist and thaumaturgist (Eunap. 7.1; Souda s.v. *Μάξιμος*). Also, in the 300s, some other Neoplatonist philosophers and their pupils were in Nicomedia (Lactantius, *Div. inst.* 5.2.3-4; Vanderspoel, 1995, p.33, fn.13). It is clear from this that there was also (not hostile) rivalry between religious and intellectual groups in Nicomedia, but it was certainly not as fierce competition as in Constantinople.

Conclusion

Although the adoption and support of Christianity by the emperors caused pagan beliefs to lose their former popularity and influence, it can be said that there was still an almost balanced situation between these two religions in the middle of the 4th century. The fact that Christianity was based on pagan culture in many ways and that there were still many pagan intellectuals and aristocrats prevented a sharp break. We know that even the Christian priests in Bithynia had not been separated from the *paideia* tradition, and many of them even started their careers as a part of this culture.

The most important detail in Libanius' orations and letters is that Pagan sophists and Christian bishops found a comfortable working environment in Bithynia. The intense bureaucratic environment of Constantinople, where Christianity was strong, and, of course, the problems he had with other sophists and officials caused Libanius to choose to give education in the cities of Bithynia. The fact that Constantinople, as the new imperial residence and the host of many wealthy families, had made the city a very attractive place for philosophers, sophists, and other scholars who "don't want to share the wealth" as well as attracting important Christian clergy. This attraction also created a great polarization and "sophistic" disarray in Constantinople. The polarization among the pagan sophists peaked in Athens and Constantinople. However, the rivalry between the Christian and pagan sophists had not yet intensified (or was just a professional rivalry) in the intellectual world of the mid-

4th century. This kind of polarization exploded afterward because of Julian's pagan-friendly policies. In any case, in the 4th century, Constantinople became a cultural center as well. Libanius' pagan friends Nicocles, Dionysius, and Themistius (and rivals such as Bemarchius and Himerius) were only a few of those who contributed to the intellectual developments and pagan-classical culture in Constantinople.

Nicomedia, on the other side of the Sea of Marmara, was a city where competition and polarization were much less during this period. It was also a popular destination for the urban elite due to its proximity to Constantinople and offered a very productive working environment thanks to its deep-rooted cultural and urban wealth. The letters and orations of Libanius (and Himerius) show that the governor Pompeianus and *vicarius* Aristaenetus were pagans and continued the old traditions. Undoubtedly, these names and the people of Nicomedia were the providers of a free and productive environment in and around Nicomedia. It is possible to say that Aristaenetus, a close friend of Libanius, was a pagan and of Bithynian origin and was a supporter of secular institutions and education when Christian bishops were gaining power.

Since Diocletian's period, the city where the imperial residence was located was also the city most affected by the religious policies of the emperor. It can be said that the Christian persecution, which started during the reign of Diocletian and continued until the end of the reign of Galerius, partially preserved the Pagan culture in Nicomedia. The attitudes and references of both Emperor Julian and Themistius and Libanius to Nicomedia clearly show that there was an environment that attracted pagans in this city. Also, letters of Libanius show that there was a wide network of friendships, mainly with pagan rulers and scholars, and they kept each other informed of many events and developments through letters.

As a result, during the mid-4th century, the existence of two big cities on the shores of the Sea of Marmara, Constantinople, a Christian city with pagan elements, and Nicomedia, where pagan culture was still dominant, drew attention to both their similarities and differences. Nicomedia, which still preserved its old importance and intellectual environment during the years of Libanius in Bithynia, was heavily damaged by the earthquakes between 358-368, causing it to lose its former importance and vitality. From the end of the 4th century, Nicomedia gradually became a settlement in the eastern hinterland of Constantinople.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank the TUBITAK Directorate of Science Fellowships and Grant Programme (BIDEB) for financial support within the scope of 2214-a International Research Fellowship Programme for my doctoral thesis project.

References

- Barnes, T. D. (1987). Himerius and the Fourth Century, *CPh.* 82(3). 206-225.
- Barnes, T. D. (2011). *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantinian Empire.* Cambridge: Harvard University Press.
- Bassett, S. (2004). *The Urban Image of Late Antique Constantinople,* Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker, M. (2013). *Eunapios aus Sardes: Biographien über Philosophen und Sophisten; Einleitung, Übersetzung, Kommentar,* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Bekker-Nielsen, T. (2008). *Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia: The Small World of Dion Chrysostomos,* Aarhus: Aarhus University Press.
- Belke, K. (2020). *Tabula Imperii Byzantini: Bithynien und Hellespont (TIB).* Band. XIII, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Bowie, E. (2022). Greek High Culture in Hellenistic and Early Imperial Bithynia, *Mnemosyne,* 75, 73-112.
- Bradbury, S. (2004). *Selected Letters of Libanius from the Age of Constantius and Julian,* Liverpool: Liverpool University Press.
- Burrell, B. (2004). *Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors,* Leiden-Boston: Brill Press.
- Cameron, A. (1993). *The Later Roman Empire AD 284-430,* London: Fontana Press.
- Cribiore, R. (2007). *The School of Libanius in Late Antique Antioch,* Princeton: Princeton University Press.
- Cribiore, R. (2013). *Libanius the Sophist. Rhetorich, Reality and Religion in the Fourth Century,* New York: Cornell University Press, Ithaca.
- Cribiore, R. (2014). The Rhetorical Context: Traditions and Opportunities, *Libanius: a Critical Introduction,* ed. L. Van Hoof, (59-78). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cribiore, R. (2015). *Between City and School: Selected Orations of Libanius,* Liverpool: Liverpool University Press.
- Dagron, G., (1974). *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451,* Paris: Presses Universitaires de France.
- Doukellis, P. N. (1995). *Libanios et la Terre: Discours et Idéologie Politique,* Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient, Beyrouth.
- Festugière, A.J. (1965). L'Autobiographie de Libanius, *Revue des Études Grecques* Vol. 78, No. 371/373 (Juillet-Décembre). 623-634.
- Foss, C. (1996). *Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia,* Ankara: The British Institute of Archaeology of Ankara Press.
- Guidoboni, E, Comastri, A., Traina, G. (1994). *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century,* Rome: Istituto nazionale di geofisica.
- Heather, P. and D. Moncur (2001). *Politics, Philosophy, and Empire in the Fourth Century. Select Orations of Themistius,* Liverpool: Liverpool University Press.
- Jones, A. H. M. et al. (1971). *The Prosopography of Later Roman Empire,* Vol.1. AD 260-395 (PLRE I). New York: Cambridge University Press.
- Kaçar, T. (2015). *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Lenski, N. (2016). *Constantine and the Cities,* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Liebeschuetz, W. (2006). Transformation and Decline: Are the Two Really Incompatible?, *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel?*, eds. J.-U. Krause, C. Witschel, (463-483). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Lieu, S. and D. Montserrat (1996). *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views*, Routledge New York: Press, London.
- Macmullen, R. (2003). Cultural and Political Changes in the 4th and 5th Centuries, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 52(4). 465-495.
- Marek, C. (2003). *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern Verlag,
- Matthews, J. (1989). *The Roman Empire of Ammianus*, London: Duckworth Press.
- McGuckin, J. A. (2001). *St. Gregory of Nazianus: An Intellectual Biography*, St. New York: Vladimir's Seminary Press.
- Moser, M. (2018). *Emperor and Senators in the Reign of Constantius II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nesselrath, H.-G. (2012). *Libanios, Zeuge einer schwindenden Welt*, Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag.
- Nesselrath, T. (2013). *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches, Jahrbuch für Antike und Christentum* 9, Münster: Aschendorf Verlag.
- Norman, A. F. (1992). *Libanius: Autobiography and Selected Letters*, Oxford: Harvard University Press.
- Norman, A. F. (2000). *Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius*, Liverpool: Liverpool University Press.
- Panella, R. J. (1990). *Greek Philosopher and Sophists in the Fourth Century A.D.*, Leeds: Francis Cairns Press.
- Panella, R. J. (2000). *The Private Orations of Themistius*, Los Angeles, University of California Press.
- Panella, R. J. (2007). *Man and the Word: The Orations of Himerius*, Los Angeles: University of California Press.
- Rihle A. (1989). *Greek and Latin Literature of the Roman Empire: From Augustus to Justinian*, Trans.by M. Malzahn, London and New York: Routledge Press.
- Şare-Ağtürk, T. (2018). "A New Tetrarchic Relief from Nicomedia: Embracing Emperors." *AJA*, 122(3), 411–426.
- Şare-Ağtürk, T. (2020). The Self-Image of a New Imperial Capital City on the Tetrarchic Reliefs of Nicomedia. *In Imperial Residence and Site of Councils—The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia. AMS* 96, (eds.) A. Lichtenberger, T. Şare-Ağtürk, E. Winter, and K. Zimmermann, Münster. 107–116.
- Schneider, A. M. (1954). Bithynien, *Reallexikon für Antike und Christentum* (RAC). Band II, (416-422). Stuttgart: Hiersemann Verlag.
- Scholl, R. (1994). *Historische Beiträge zu den julianischen Reden des Libanios*, Stuttgart: Steiner Verlag.
- Seeck, O. (1964). *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 N. Chr.*, Stuttgart: J. B. Metzler.
- Van Hoof, L. (2011). "Libanius and EU presidency. Career moves in the Autobiography", *Libanios, le Premier Humaniste*, eds. O. Lagacherie, P-L, Malosse, (193-206). Alexandria: Edizioni dell'Orso.
- Van Hoof, L. (2014). Libanius' Life and life, *Libanius: a Critical Introduction*, ed. L. Van Hoof, (7-38). Cambridge University Press, Cambridge.

- Van Nuffelen, P. (2006). Earthquakes in A.D. 363-368 and the Date of Libanius, Oratio 18, *The Classical Quarterly*, 56(2). 657-661.
- Vanderspoel, J. (1995). *Themistius and the Imperial Court: Oratory, Civic Duty, and Paideia from Constantius to Theodosius*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Völker, H. (2003). *Himerios Reden und Fragmente. Einführung, Übersetzung und Kommentar*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Weisbaden.
- Watts, E. (2014). The historical context: the rhetoric of suffering in Libanius' Monodies, Letters and Autobiography, *Libanius: a Critical Introduction*, ed. L. Van Hoof, (39-58). Cambridge: Cambridge University Press.
- Weissenberger, M. (1999). Libanios, *Der Neue Pauly (DNP)*. Band 7 Lef-Men, eds. H. Cancik et al., J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, Weimar, 130-132.
- Whitby, M. (2006). Factions, Bishops, Violence and Urban Decline, *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel?*, eds. J.-U. Krause, C. Witschel, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 441-461.
- Wiemer, H. U. (2014). "Emperors and empire in Libanius", *Libanius: a Critical Introduction*, ed. L. Van Hoof, Cambridge: Cambridge University Press. 187-219.
- Wintjes, J. (2005). *Das Leben des Libanius*, Marie Leidorf Verlag, Rohden.
- Wintjes, J. (2006). Libanius and Himerius, *Topoi. Orient-Occident Suppl.* 7. 231-241.
- Woods, D. (2006). Libanius, Bemarchius, and the Mausoleum of Constantine I, *Studies in Latin Literature and Roman History*, 13. 428-439.

Onüç Yıl İstanbul (1937-1949): Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye’deki Sürgünde Mektuplaşmaları (Ed. Jan Schmidt)

**Thirteen Years in İstanbul (1937-1949). German Assyriologist
Fritz Rudolf Kraus and His Correspondences in Turkish Exile
(Ed. Jan Schmidt)**

**Dreizehn Jahre İstanbul (1937-1949) Der deutsche Assyriologe
Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil
(Ed. Jan Schmidt).**

Schmidt, J. (2014). *Thirteen Years in İstanbul (1937-1949). German Assyriologist
Fritz Rudolf Kraus and His Correspondences in Turkish Exile. Leiden: Brill. Vol.1:
xx, 906 pp.; Vol.2: vi, 848 pp. ISBN: 978-90-04-25774-0*

Vildan Yarılgas¹

Anahtar kelimeler

Fritz Rudolf Kraus, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çivi Yazılı Kil Tablet Koleksiyonu, Asuroloji, Sümeroloji

Keywords

Fritz Rudolf Kraus, İstanbul Archaeological Museums, Cuneiform Clay Tablet Collection, Assyriology, Sumerology

Başvuru/Submitted: 07.02.2022 • **Kabul/Accepted:** 01.06.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Vildan Yarılgas, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Müdürlüğü İstanbul, Türkiye
E-Posta: vildan.yarligas@outlook.com ORCID: 0000-0002-6851-4484

Atıf/Citation: Yarılgas, V. “Onüç Yıl İstanbul (1937-1949): Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye’deki Sürgünde Mektuplaşmaları”
Jan Schmidt’in “Onüç Yıl İstanbul (1937-1949): Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye’deki Sürgünde Mektuplaşmaları” adlı eserinin
değerlendirmesi. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 143–146.
<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1069370>

Müze-i Hümayun'un kuruluşundan itibaren Müze'nin koridorlarından ilk müze müdürleri de dahil olmak üzere pek çok yabancı uzman geçmiştir. Bu uzmanlar kimi zaman idari kadrolarda yer almış, kimi zaman kısa süreli araştırmalar için Müze'de bulunmuş kimi zaman da sözleşmeli olarak çalışarak Müze'nin bilimsel çalışmalarına katkılar sunmuşlardır. Bu uzmanların yaptıkları yayınlar ve tuttıkları günlükler Müze'nin ve hatta bu coğrafyadaki kültür tarihinin izlerini günümüze taşıdıkları için kıymetli birer hazinedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Çivi Yazılı Kil Tablet Koleksiyonu'nun kataloglanması ve konservasyonunun yapılması için 1937 yılında görevlendirilen Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus da bu önemli uzmanlardan biridir. Aslında tabletlerin kataloglama çalışmaları ilk olarak yine bir Alman Asurolog olan Eckhard Unger tarafından başlatılmıştır. Ancak bu çalışmaların sistematik hale getirilmesi Kraus tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kraus'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 1937 yılında başladığı ve dönemsel kesintilerle 1949 yılı sonuna kadar devam ettiği görevi süresince Hocası Prof. Dr. Benno Landsberger başta olmak üzere, diğer meslektaşlarına ve ailesine yazdığı mektuplar Dr. Jan Schmidt tarafından Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi'nden derlenerek "Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949): Der deutsche Assyriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil" "Onüç Yıl İstanbul (1937-1949): Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye'deki Sürgünde Mektuplaşmaları" ismiyle yaklaşık 1750 sayfa ve iki cilt olarak 2014 yılında yayımlanmıştır. Kitapta kaç adet mektup bulunduğunu Dr. Schmidt kendisinin de saymadığını belirtmektedir.

Kitap İngilizce giriş bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümde Kraus'un oldukça ayrıntılı bir hayat hikâyesi ve kitaptaki mektupların genel hatlarıyla içeriği yer almaktadır. Giriş bölümü, bu hacimli kaynağın kapsamlı ve özenli bir özetini sunmaktadır. Kitabın geri kalan kısmı Almanca mektuplardan oluşmaktadır.

Kitapta yer alan mektuplar sayesinde Kraus'un hem mesleki hem de özel yaşamını öğrenmek mümkündür. Özellikle mesleki hayatını anlatırken verdiği ayrıntılar İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yapılması, uzmanları ve çalışmalarına yönelik Türkiye'deki arşivlerde bulmanın mümkün olmadığı bilgileri aktarması bakımından bu mektupları çok değerli kılmaktadır.

Kraus'un Leipzig Üniversitesi'nden hocası Prof. Dr. Benno Landsberger, Kraus'un hayatı gibi kitabın içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Landsberger, 2. Dünya Savaşı öncesi Nasyonal-Sosyalist Almanya'da Yahudi kökenli yurttaşlara yapılan muamele sebebiyle Leipzig'deki görevinden ayrılmış, öğrencileri Fritz Kraus ve Hans Göterbock ile birlikte Türkiye'ye göç etmiştir. Kendisi Göterbock'la birlikte Ankara'da Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji ve Sümeroloji dersleri vermeye başlarken Kraus'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Eckhard Unger'in bıraktığı Çivi Yazılı Kil Tablet Koleksiyonu'nun kataloglanması görevini almasını

sağlamıştır. Kraus Müze'deki görevine başlar başlamaz Müze'deki çalışmaları, yaşadığı sorunları ve çalışmaları sırasında ihtiyaç duyduğu malzemeleri düzenli olarak mektuplarla Hocası Landsberger'e bildirmiştir. Landsberger de Ankara'daki bağlantıları vasıtasıyla Kraus'un sorunlarını çözmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Kitaptaki yazışmalarda Kraus'un aktardığı bilgiler, Landsberger'in Ankara'daki Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü ve hatta Kültür Bakanlığı'ndaki faaliyetlerde etkili bir aktör olduğuna işaret etmektedir. Mektuplar Landsberger'in özellikle dönemin Eski Eserler ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay ve diğer önemli bürokratlarla kurduğu ilişkiyi ve idari kadrolardaki ilişkiler ağını gözlemlemek açısından ilgi çekicidir. Ayrıca Ankara ve İstanbul'daki akademik ilişkilerle ilgili bilgiler de bu metinlerde yer almaktadır. Mektuplarda Kraus'un ya da Landsberger'in temasta bulunduğu dünyanın çeşitli yerlerinden pek çok akademisyenin adı geçmektedir. Dr. Jan Schmidt bütün bu uzmanlarla ilgili kısa bilgileri dipnotlarla açıklayarak kitabı okuyan araştırmacılara kolaylık sunmaktadır.

Yazışmalar İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin geçmişinden çeşitli kesitler sunması açısından oldukça değerlidir. Kraus'un satırlarında Müze'de sürekli birlikte çalıştığı Numismat Clemens Emin Bosch, Samuel Noah Kramer, Muazzez İlmiye Çığ, Hatice Kızılyay gibi uzmanlarla ilgili dikkat çekici bilgilerle birlikte o dönemde araştırmaları için Müze'ye kısa süreli olarak uğramış yerli ve yabancı uzmanlara yönelik bilgiler de bulunmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin zengin geçmişini aydınlatan bu bilgiler, Müze'nin adeta bir kültür merkezi ya da bilimler akademisi gibi görev yaptığını düşündürmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki çalışmalara dönemsel bir bakış sunan kitap Müze bünyesindeki eserlerin onarımı için 1936 yılında tesis edilmiş Kimya Laboratuvarı yani daha yaygın bilinen ismiyle Kimyahane ile ilgili ilginç bilgiler de vermektedir. Kraus kil tabletlerin kataloglanması çalışmalarında bizzat Kimyahane uzmanları ile birlikte çalıştığı için Kimyahane'deki kil tablet onarımları, uzmanların nitelikleri ve Kimyahane'de kullanılan malzeme ve yöntemleri mektuplarında aktarmaktadır. Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane ve onun ilk kapsamlı onarım projesi olan Çivi Yazılı Kil Tablet restorasyonu hakkında bilgi almak isteyen araştırmacılar için bu kitap oldukça faydalı bilgiler içermektedir.

Kitabın içinde geçen bazı bilgilerle ilgili küçük bir düzeltme yapmak gerekmektedir. Kraus'un mektuplarında "Tahsin Öz" olarak geçen isimler Dr. Schmidt tarafından dipnotlarda "Tahsin Özgüç" olarak düzeltilmiştir. Tahsin Özgüç o dönemde Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun olmuş ve aynı fakültede asistan olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu konu mektuplarda yer yer geçmektedir. Dr. Schmidt'in "Özgüç" olarak düzelttiği kişi gerçekten Tahsin Öz olmalıdır. Şöyle ki bir mektupta Kraus "Kimya laboratuvarının yapımı sırasında Tahsin zengin finansal araçlarını yönlendirmek istememektedir" ifadesini kullanmıştır (Schmidt 2014: 848). Bu "Tahsin" ifadesini dipnotta Dr. Schmidt "Tahsin

Özgüç” olarak belirtmiştir. Oysa ki burada sözü edilen kişi dönemin Topkapı Sarayı Müdürü Tahsin Öz olmalıdır. Zira kendisinin İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan’la bazı anlaşmazlıklar yaşadığı bilinmektedir. Bu anlaşmazlık yüzünden Tahsin Öz ile Aziz Ogan arasında kimya laboratuvarının inşasına yönelik bir uyuşmazlık yaşanması mümkündür. Söz konusu mektubun yazıldığı dönemde Tahsin Özgüç Ankara Üniversitesi’nde doktorasını yeni bitirmiş olarak asistanlık yapmaktadır. Yani Müze ya da Topkapı Sarayı’nda yapılacak bir laboratuvar ile ilgili karar verici bir görevde bulunmamaktadır.

Yine kitabın ilerleyen kısımlarındaki iki mektupta da aynı hatanın yapıldığı görülmektedir. Mektuplardan birinde Kraus İstanbul Üniversitesi’nde görev yapmakta olan Ernst Diez’in üniversiteden ayrılışı hakkında bilgilendirme yapmakta, Dekan Mazhar Şevket’in Tahsin Öz yerine Ernst Diez’i tercih ettiğinden söz etmektedir (Schmidt 2014: 1583). Tahsin Öz’ün İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nde bir süre görev yaptığı kendi hayatını kaleme aldığı “Hayatım” kitabından bilinmektedir (Öz 1991: 47). Kraus ilerleyen bir mektupta da yine Tahsin Öz ve Ernst Diez arasında üniversitede bir karar alınma aşamasında olduğundan ve bu iki ismin birbirlerine rakip olduklarından söz etmektedir (Schmidt 2014: 1588). Bu mektuplarda geçen Tahsin Öz ismi Dr. Schmidt’in dipnotlarında Tahsin Özgüç olarak düzeltilmiştir. Oysa ki Tahsin Öz ve Ernst Diez arasındaki anlaşmazlık bilindiğinden söz konusu kişi Tahsin Özgüç değildir (Doğramacı 2008).

Sonuç olarak bu kitap 1937-1949 yılları arasında İstanbul’un kültür tarihi, bir Alman’ın İstanbul’daki günlük hayatı, Erken Cumhuriyet döneminde üniversitelerdeki mülteci hocalar ve diğer akademisyenlerle ilişkileri, Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Hititoloji, Sümeroloji, Asuroloji çalışmaları, Türk Tarih Kurumu Kongreleri gibi mesleki etkinlikler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin çalışma sistemi, personeli ve bölümleri, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin Çivi Yazılı Kil Tabletler Koleksiyonu ile ilgili verdiği bilgi, yorum ve gözlemler açısından konunun ilgililerine büyük bir katkı sunmaktadır. Dr. Jan Schmidt karmaşık el yazılarıyla yazılmış mektupları sistematik olarak düzenleyip yayımlamakla araştırmacıları Leiden Üniversitesi Kütüphanesi’nde zorlu bir araştırma yapma sürecinden kurtarmıştır. Bu bakımdan Schmidt’in çalışması konunun uzmanlarının mutlaka gözden geçirmesi gereken bir eser niteliğindedir.

Kaynakça/References

- Doğramacı, B., (2008). Kunstgeschichte in Istanbul. Die Begründung der Disziplin durch den Wiener Kunsthistoriker Ernst Diez. “Dritten Reich”: Theorien, Methoden, Praktiken. Akademie Verlag.
- Öz, T., (1991). Hayatım. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.

PROFESÖR DR. HASAN MALAY
15. 05. 1948 – 23. 02. 2022
ANADOLU ESKİÇAĞ TARİHİNE
ADANMIŞ BİR HAYAT

Hasan Malay 15.05.1948 tarihinde Ödemiş'te Girit adasının Hania şehrinden Ege bölgesine göç etmek zorunda kalan bir ailenin oğlu olarak doğdu. İlk ve ortaokulu Söke'de bitirdi. 1966 yılında Ortaklar İlköğretmen okulundan mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümünde yüksek öğrenimine başladı. Faruk Zeki Perek, Sina Kabağaçlı ve Müzehher Erim'de Latin Dili ve Edebiyatı derslerini Zafer Taşlıkloğlu ve Kenan Yonarsoy'da Eskiçağ Grek Dili ve Edebiyatı eğitimi derslerine katıldı. Lisans eğitimini *Tarihçilik açısından Ksenophon ve Hellenika'dan bir çeviri* başlıklı bitirme teziyle 1973 yılında tamamladıktan sonra Prof. Dr. Zafer Taşlıkloğlu'nun danışmanlığında başladığı *Batı Anadolu'da Yeni Bulunan Grekçe Yazıtlar ve Anadolu Tarihine Olan Katkıları* başlıklı doktora çalışmasını 1981 yılında tamamladı.

1978 yılında Ege Üniversitesi'nde Prof. Dr. Mükerrerem Usman-Anadolu başkanlığındaki Arkeoloji bölümünde Grekçe Okutmanı olarak göreve başladı. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümünde 1983 yılında Yardımcı Doçent kadrosuna atandıktan sonra,

1986 yılında Eskiçağ Tarihi alanında Doçent ünvanını aldı. 1992 yılında Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'na Profesör olarak atandı. 2000 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Ege Üniversitesindeki öğretim üyeliği sırasında doktoralarını yönettiği öğrencileri bugün değerli bilim insanları olan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Başkanı Prof. Dr. Cumhuri Tanrıver, ile aynı bölümde akademik kadroda görev yapan Doç. Dr. Pınar Özlem ve Trakya Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Dr. Işık Şahin'dir.

Hasan Malay Alman Arkeoloji Enstitüsünün bursuyla Hamburg Üniversitesinde kendisi gibi Lydia yazıtları üzerinde çalışmalarıyla tanınan Profesör Peter Herrmann ile üç ay çalışma olanağı buldu. Daha sonra Köln Üniversitesinde Fritz Thyssen Vakfının bursuyla Profesör Reinhold Merkelbach'ın ve Lydia yazıtları ile Smyrna yazıtları üzerine çalışan Profesör Georg Petzl ile altı ay Lydia yazıtları üzerinde birlikte çalışmıştır. 1993 ve 1998 yıllarında Viyana'da Avusturya İlimler Akademisinde, Kleinasiatische Kommission (=Küçük Asya Komisyonu) ve Eskiçağ Tarihi Bölümünde Profesör Gerhard Dobesch'in davetiyle Lydia yazıtları üzerinde çalışmalarda bulunmuştur.

Doktorasını tamamladıktan sonra yayınladığı eserlerinden halen güncelliğini koruyan ve yazıtbilimi alanında çalışmak isteyenlere yol gösterecek nitelikte olan el kitabı niteliğindeki çalışması 1987 yılında Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında basılan *Epigrafi (Yazıtbilim)* başlıklı değerli ve öğretici bir eserdir.

Türkiye'de basılan kitaplarından biri 1988 yılında İstanbul'da Arkeoloji ve Sanat Yayınlarında basılan Jan Jenkins'in *An Athenian Childhood* başlıklı kitabının çevirisi *Antik Devirde Çocuk Eğitimi* başlığıyla yayınlanmıştır.

Çağlar Boyu Kölelik başlığıyla 1990 yılında Ankara'da basılan araştırması son yıllarda eskiçağ tarihi alanında üzerinde durulmaya başlanan sosyal konulardan biri olan kölelik kurumu hakkında öğretici bilgiler veren bir çalışmadır.

1991 ile 1999 yılları arasında Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümünün Arkeoloji dergisinin editörlüğünü üstlenerek bu değerli çalışmada eskiçağ tarihi ve Anadolu epigrafisine ilişkin makalelerin de yayınlanmasına katkıda bulunmuştur.

1991 yılında İstanbul'da Arkeoloji ve Sanat Yayınlarında basılan *Antik Devirde Gladyatörler* başlıklı kitabını Hatice Sılay ile birlikte yayınlanmıştır.

Bergama Belediyesi tarafından 1992 yılında bastırılan *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması* başlıklı kitabı İzmir'in kuzey kesiminde başşehri yer alan Bergama krallığının tarihi hakkında kapsamlı bilgiler veren önemli bir eserdir.

1993 yılında Viyana'da Avusturya İlimler Akademisinde ve Viyana Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bölümünde yaptığı çalışmaların sonuçlarını Akademinin Kleinasiatische Kommissionu

(=Küçük Asya Komisyonu) tarafından neşredilen *Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris* serisinin 19. cildinde *Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum* başlığıyla 1994 yılında yayınlamıştır.

1998 yılında Viyana'da Avusturya İlimler Akademisinde ve Viyana Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bölümünde yaptığı çalışmaların sonuçlarını Akademinin Kleinasiatische Kommissionu (=Küçük Asya Komisyonu) tarafından neşredilen *Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris* serisinin 23. cildinde *Researches in Lydia, Mysia and Aiolis* başlığıyla 1999 yılında yayınlamıştır.

2007 yılında *New Documents from Lydia* başlıklı kitabını Avusturya İlimler Akademisinin *Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris* serisinin 24. cildinde Peter Herrmann ile birlikte yayınlamıştır.

2017 yılında *New Religious Texts From Lydia* başlıklı kitabını Avusturya İlimler Akademisinin *Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris* serisinin 28. Cildinde Georg Petzl ile birlikte yayınlamıştır.

2015 yılına kadar Oxford'ta yapılan Lexicon of Greek Personal Names (LGPN) başlıklı sözlük çalışmasının Batı Anadolu ile ilgili olan bölümlerinde sözlüğün editörlerinden Peter Fraser ve Elanie Matthews'in yayın çalışmalarına büyük katkılarda bulundu.

1999 yılından beri editörleri arasında bulunduğu, Bonn'da yayınlanan *Epigraphica Anatolica* dergisinde 1983 yılı ile 2020 yılları arasında 24 makaleyi tek yazarlı olarak, 24 makaleyi de yurt içi ve dışından çeşitli bilim insanlarıyla yayınlamıştır. Bu makalelerde özellikle Profesör Georg Petzl (Köln) ve Profesör Marijana Riel (Belgrad) ile yaptığı ortak çalışmalarının sonuçlarının önemli yer tuttuğu görülmektedir.

2005 yılında Atina'da yapılan ilk Türk – Yunan Epigrafi Buluşmasına Anadolu epigrafisi hakkında önemli bilgiler içeren sunumuyla katılan Hasan Malay yurt içi ve dışında birçok bilimsel toplantıda sunduğu bildiriler ve verdiği konferanslarla Anadolu Klasik Eskiçağ Dönemi Yazıtları çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

Hasan Malay Türkiye'de ve yurtdışında basılan kitapları ve çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanan makaleleriyle Anadolu Eskiçağ Tarihi araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

Malay masa başında konusuna hâkim bir bilim insanı ve arazide mükemmel bir araştırmacıydı. Lidya, Ionia, Karia ve Phrygia bölgelerinde bulunmuş olan eskiçağ dönemi grekçe ve latince yazıtlar onun çabasıyla kurtarıldı ve bilim dünyasına tanıtıldı. Aigai ve Anaia kazılarının yazıtlarını yayına hazırlamış bir kısmını makaleler halinde yayınlamıştı. Hasan Malay'ın çalışmaları sayesinde İzmir, Manisa, Uşak, Aydın ve Denizli

illeri sınırları içinde bulunan çok sayıda yazıt kaybolmadan müzelere kazandırılmıştı. Yayınlayarak bilim dünyasına sunduğu yazıtların çoğu müzeler ve kazı heyetleri tarafından onun bilimsel niteliğine güvenilerek kendisine verilmekteydi. Arazide – özellikle onun öğrencileri olan şahıslar tarafından da – hoca şeklinde hitap edilerek sevgi dolu bir şekilde onurlandırılmaktaydı, insanlar ona güvenmekteydi. O da halkın sağlık sorunlarını ve maddi yönden zor durumda olduğunu farkettiğinde yardımda bulunmak için çaba göstermekteydi. İnsanlar Hasan Malay'ın yazıtlı anıtlar üzerindeki bilimsel yetkinliğine ve yaşadıkları ülkenin tarihine olan hakimiyetine hayran olmaktaydılar. Bu nedenle sıklıkla arazide buldukları yazıtları değerlendirmesi ve yayınlaması için ona bildirmekteydiler.

Resim 2: Aigai'da (2005).

Hem arkadaş ve hem de meslektaş olarak çok değerli bir insan olan Hasan Malay akademik etiğe ve bilimin evrensel değerlerine büyük önem vermekteydi. Türkiye'de Anadolu eskiçağ grek ve latin epigrafisi alanında kendisini çok iyi yetiştirmiş olan ve özgün fikirleriyle bilime önemli katkılarda bulunan yorumlar yapan Hasan Malay bilimin elde ettiği sonuçların halkla paylaşılmasına öne çıkarak emeğe büyük saygı göstermekteydi. Türkiye Hasan Malay'ın aramızdan ayrılmasıyla Anadolu Eskiçağ Bilimleri ve eskiçağ Epigrafisi alanında çok değerli hizmetleri olan büyük bir emekçiyi kaybetti. Eskiçağ Bilimleri ve özellikle Anadolu

Epigrafi çalışmalarında, hayatının büyük bölümünü adadığı Lydia topraklarında yapılacak araştırmalarda onun yokluğu daima hissedilecektir.

Resim 3: Atina'da 1. Türk Yunan Epigrafi toplantısında bildiri sunarken (2005).

PROFESÖR HASAN MALAY'IN YAYINLARI

A- Kitaplar:

1. Epigrafi (Yazıtbilim), İzmir 1987.
2. Antik Devirde Çocuk Eğitimi (I. Jenkins'in, An Athenian Childhood adlı eserinin çevirisi), Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul 1988.
3. Çağlar Boyu Kölelik, Ankara 1990.
4. Antik Devirde Gladyatörler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991 (Hatice Sılay ile ortak).
5. Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması, İzmir 1992.
6. Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum (ETAM 19), Wien 1994.
7. Researches in Lydia, Mysia and Aiolis (ETAM 23), Wien 1999.

8. New Documents from Lydia, (ETAM 24), Wien 2006 (Peter Herrmann ile ortak).
9. New Religious Texts from Lydia (ETAM 28), Wien 2017 (Georg Petzl ile ortak).

B- Makaleler

1. "New Inscriptions from Saittai", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 44 (1981), 81-90 (Yusuf Gül ile ortak).
2. "Une Inscription nouvelle d'Ionie", *Revue Archéologique* 1-1981, 77-78.
3. "Funerary Inscriptions from Northeast Lydia", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 47 (1982), 112-118.
4. "New Inscriptions from Western Anatolia I", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 48 (1982), 255-260.
5. "New Inscriptions from Western Anatolia II", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 49 (1982), 194-196.
6. "Four Smyrnaean Inscriptions", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 50 (1983), 283-284 (Yusuf Gül ile ortak).
7. "A New Inscription Concerning the Lakimeni, Hodeni and Ankyrani", *Epigraphica Anatolica* 1 (1983), 25-27.
8. "Three Decrees from Kyme", *Epigraphica Anatolica* 2 (1983), 1-20.
9. "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *E.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2 (1983), 50-61.
10. "Kyme'de Bulunan Üç Yeni Dekret", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (1983), Ankara 1984, 41-44.
11. "Corrections dans deux Inscriptions d'Anaia", *Travaux et Recherches en Turquie II* (1983), 131-2.
12. "A Royal Document from Aigai in Aiolis", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24 (1983), 349-53.
13. "A Funerary Stele from Smyrna", *Epigraphica Anatolica* 3 (1984), 59-60 (Erol Atalay ile ortak).
14. "Ehrenbeschlüsse für den Sohn des Anaximbrotos aus Gordos", *Epigraphica Anatolica* 3 (1984), 157-66 (Georg Petzl ile ortak).

15. "Eine Inschrift aus der südlichen Aolis", *Epigraphica Anatolica* 4 (1984), 9-14 (Helmut Engelmann ile ortak).
16. "Manisa ve Denizli İllerinde Epigrafik Araştırmalar", II. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1984), Ankara 1985, 99-101.
17. "An Inscription Recording a New Persian Name: Mithraboges or Mithrabogos", *Epigraphica Anatolica* 5 (1985), 27-29.
18. "Philadelphia'da Meter Phileis - Men Tiamou Kombinasyonu ve Tekousa Problemi", III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1985), Ankara 1986, 133-136.
19. "Neue Inschriften aus den Museen Manisa, İzmir und Bergama", *Epigraphica Anatolica* 6 (1985), 55-74 (Georg Petzl ile ortak).
20. "The Sanctuary of Meter Phileis near Philadelphia", *Epigraphica Anatolica* 6 (1985), 111-126.
21. "Some Unpublished Inscriptions in the Manisa Museum", *Epigraphica Anatolica* 7 (1986), 103-5 (Güler Çelgin ile ortak).
22. "Batı Anadolu'dan Yeni Yazıtlar", IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1986), Ankara 1987, 133-7.
23. "A Dekaprotos at Philadelphia in Lydia", *Epigraphica Anatolica* 8 (1986), 101-102 (Hasan Dedeoğlu ile ortak).
24. "An Inscription from Apollonia Salbake in Caria", *Epigraphica Anatolica* 9 (1987), 73-5.
25. "Letter of Antiochos III to Zeuxis with two Covering Letters (209 B.C.)", *Epigraphica Anatolica* 10 (1987), 8-17.
26. "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)", *Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi* III (1987), 13-48.
27. "Lydia Araştırmaları", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1987), Ankara 1988, 379-381.
28. "A New Confession-Inscription from the Katakekaumene", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 28 (1987), 459-472 (Georg Petzl ile ortak).
29. "Letter of the Proconsul Taurus and the People of Pylitai near Tralles", *Epigraphica Anatolica* 11 (1988), 53-58.

30. "Letters of Pertinax and the Proconsul Aemilius Juncus to the City of Tabala", *Epigraphica Anatolica* 12 (1988), 47-52.
31. "New Confession-Inscriptions in the Manisa and Bergama Museums", *Epigraphica Anatolica* 12 (1988), 147-154.
32. "Antik Devirde Denizli Yöresinde Ekonomik Durum", *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu* (1988), Denizli 1989, 295-298.
33. "Lydia, Karia ve Phrygia'da Araştırmalar", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1988), Ankara 1989, 247-252.
34. "Batı Anadolu'da Yerel Tanrılar ve Tapım Merkezleri", X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1990, 389-395.
35. "Lydia'dan Yeni Epigrafik Buluntular", VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1990), Ankara 1991, 203-208.
36. "Some Mysians from Emoddi", *Epigraphica Anatolica* 16 (1990), 65-68.
37. "Some Inscribed Cinerary Chests and Vases from Sardis", *Erol Atalay Memorial*, İzmir 1991, 113-120 (Hasan Dedeoğlu ile ortak).
38. "ΘΥΜΟΛΥΤΕΙΝ and ΘΥΜΟΛΥΣΙΑ and the Cult of Apollon Axyros in Lydia", *Epigraphica Anatolica* 20 (1992), 75-76.
39. "Antik Devirde Smyrna", İzmir, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993, 34-65 (Türkçe ve İngilizce).
40. "Inscriptions in the Aydın Museum", *Epigraphica Anatolica* 21 (1993), 129-140 (Wolfgang Blümel ile ortak).
41. "New Inscriptions from Phrygia", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi* II (1994), 173-183.
42. "Kuzey Lydia'da Ortaya Çıkan Geç Hellenistik bir Mezar", *E.Ü. Arkeoloji Dergisi* II (1994), 129-135 (Hasan Dedeoğlu ile ortak).
43. "Kuzey Lydia'dan bir Mozaik-Yazıt", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi* III (1995), 229-231 (Hasan Dedeoğlu ile ortak).
44. "Louis Robert", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi* III (1995), 1-4.
45. "İzmir'in Antik Çağı", *Atlas, Özel Sayı*, 1996, 56-65.

46. “New Evidence Concerning the Administrative System of the Attalids”, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi IV (1996), 83-86.
47. “The Cult of Apollon Pleurenos in Lydia”, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi IV (1996), 75-81 (C. Nalbantoğlu ile ortak).
48. “New Inscriptions from Western Anatolia”, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi V, (1997), 175-6.
49. “Anaia’dan Yeni Bir Yazıt”, Zafer Taşlıkloğlu Armağanı I (1999), 93-96.
50. “Lydia’da Yerel Dinler ve Günah Çıkarma Yazıtları”, Arkeoloji ve Sanat 89 (1999), 8-15.
51. “Miletos ve Civarındaki İki Büyük Deprem”, Milet Müzesi Yıllığı 4 (2000), 37-40.
52. “A Note on SEG XLV, 1564 (Tralleis)”, Epigraphica Anatolica 34 (2002), 22.
53. “Lydia Araştırmaları”, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı (2001), 2002, 147-149.
54. “Statue Bases of the Mid Third Century A.D. from Smyrna”, Epigraphica Anatolica 36 (2003), 1-11 (P. Herrmann ile ortak).
55. “A Praise on Men Artemidorou Axiottenos”, Epigraphica Anatolica 36 (2003), 13-18.
56. “Posthumous Decree for Philomelos, Son of Ophelas, Issued by the Council and the People of the Mysoi Abaitai”, Epigraphica Anatolica 36 (2003), 19-23 (Georg Petzl ile ortak).
57. “A Copy of the Letter of Antiochos III to Zeuxis (209 B.C.)”, Ad Fontes! Festschrift für Gerhard Dobesch, 2004, 407-413.
58. “L’építaphe de Valeria, vevue du tribun Dassianus”, L’armée romaine de Dioclétien à Valentinien Ier”, 2004 (Thomas Drew-Bear ve Constantin Zuckerman ile ortak).
59. “A Funerary Inscription from Mylasa”, Epigraphica Anatolica 37 (2004), 62.
60. “Dedication of a Herm to Zeus Ariou”, Epigraphica Anatolica 37 (2004), 179-180.
61. “A Dedicatory Statuette of a Mother Goddess”, Epigraphica Anatolica 37 (2004), 181-182.
62. “A New Confession to Zeus “from Twin Oaks”, Epigraphica Anatolica 37 (2004), 183-184 (Mustafa H. Sayar ile ortak).

63. “The Latorenoi in the Cayster Valley”, *Epigraphica Anatolica* 37 (2004), 185-186 (H. Beden ile ortak).
65. “«İkiz Meşeler Zeus’u» İçin bir İtiraf Yazıtı” - A Confession to «Zeus from Twin Oaks», *Tuliya I*, 2005, 177-179 (Mustafa H. Sayar ile ortak).
66. “Anadolu’da Antik Dönem İnanç İstismarı. İtiraf Yazıtları”, *Toplumsal Tarih* 137, Mayıs 2005, 52-59.
67. “ΦΙΛΑΝΠΙΕΛΟΙ in Phrygia and Lydia”, *Epigraphica Anatolica* 38 (2005), 42-44.
68. “Aschenkisten aus Lydien”, *Epigraphica Anatolica* 38 (2005), 37-41 (Georg Petzl ile ortak).
69. “ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΘΡΕΠΤΙΚΟΙ in a New Inscription from Hypaipa”, *Epigraphica Anatolica* 38 (2005), 45-52 (Marijana Riel ile ortak).
70. “Katakekaumene’de Yerleşimler, Yerel Dinler ve Tapım Merkezleri”, *Geçmişten Geleceğe Köprü: Yanık Ülke Kula Sempozyumu 2006*, 1-32.
71. “Some Inscriptions from Lydia up for Action”, *Epigraphica Anatolica* 39, 2006, 87-99.
72. “New Inscriptions from Philadelphia”, *Epigraphica Anatolica* 39, 2006, 100-2.
73. “Three Dedications to Zeus Keraunios”, *Epigraphica Anatolica* 39, 103-4.
74. “Some Funerary Inscriptions from Lydia”, *Epigraphica Anatolica* 39, 2006, 49-83 (M. Riel ile ortak).
75. “A New Dedication from the Katakekaumene”, *Epigraphica Anatolica* 39, 2006, 84-86 (M. Riel ile ortak).
76. “Kallipatrai, a Chorion in Aiolis”, *Epigraphica Anatolica* 40, 2007, 13-5.
77. “The Village Tar(i)gye and the Cult of Zeus Tar(i)gyenos in the Cayster Valley”, *Epigraphica Anatolica* 40, 2007, 16-22 (Y. Akkan ile ortak).
78. “New Inscriptions from Herakleia Salbake”, *Epigraphica Anatolica* 40, 2007, 23-28 (Marijana Riel ile ortak).
79. “A New Imprecation Against Desecrators of the Grave from Northwest Lydia”, *E.Ü. Arkeoloji Dergisi IX*, 2007-1, 117-121 (Marijana Riel ile ortak).
80. “Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis”, *Epigraphica Anatolica* 42, 2009, 39-60 (Marijana Riel ile ortak).

81. "Two New Inscriptions Recording Constructions in Dioshieron or Hypaipa", *Studies in Memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur*, İstanbul 2009, 227-9 (Marijana Riel ile ortak).
82. "A New Edict of Hadrian from the Province of Asia Setting Regulations for Requisitioned Transport", *Vestigia* 61, 2009 (Tor Hauken ile ortak).
83. "An Honorary Decree from Nysa", *Epigraphica Anatolica* 43, 2010, 31-42 (F. Ertuğrul ile ortak).
84. "Smyrna, Meles ve Halkapınar", Dr. Eren Akçiçek'e Armağan, İzmir 2010, 131-135.
85. "II. Yüzyılda Sandıklı'da Yaşamış Ünlü bir Hristiyan Azizi: Aberkios", *Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 2012, 51-66 (Cumhur Tanrıver ile ortak).
86. "Four Funerary Curses Recording the Pisidian Gods of the Acıpayam Plain", *Epigraphica Anatolica* 45 (2012), 89-92 (Esengül Akıncı-Öztürk ile ortak).
87. "Two New Decrees from Iulia Gordos and Lora", *Epigraphica Anatolica* 45 (2012), 73-87 (Marijana Riel ile ortak).
88. "A Dedication to the River-God Harpasos from Bargasa in Caria", *Epigraphica Anatolica* 47 (2014), 13-15 (F. Ertuğrul ile ortak).
89. "A New Funerary Inscription for a Physician from Merzifon, NW of Amaseia", *Epigraphica Anatolica* 48 (2015), 137-138 (Hüseyin Üreten ile ortak).
90. "The Cult of Apollo Syrmaios and the Village of Parloai near Saittai", *Between Tarhuntas and Zeus Polieus. Cultural Crossroads in the Temples and Cults of Graeco-Roman Anatolia* (eds. M.P. de Hoz - J.P.S. Hernandez and C.M. Valero), *Colloquia Antiqua* 17, 2016, 171-184 (Cumhur Tanrıver ile ortak).
91. "A Roman Senator 'redivivus' and a New Asiarch: Two New Inscriptions from Thyateira and Hierokaisareia", *Vir Doctus Anatolicus. Studies in Memory of Sencer Şahin* (Sencer Şahin Anısına Yazılar), ed. B. Takmer - E.N.A. Arca - N.G. Özdil, İstanbul 2016, 611-616.
92. "Bursa Müzesi'ndeki bir Grekçe Yazıt: Yedi Büyük Bilge'den Ögütler", *Bursa Travel*, Eylül-Ekim 2016.
93. "Eskiçağda Eşek", *Can Dostum Arkadaşım Eşek*, Editörler: E. Akçiçek - H. Arıkan, 2017, Ankara, 93-103.

94. “A Dedication to Some Goddesses and the Name Torylliôn”, *Epigraphica Anatolica* 50 (2017), 25-26.
95. “A Funerary Construction in the Western Necropolis of Tralleis”, *Epigraphica Anatolica* 50 (2017), 17-20 (Aslı Saraçoğlu ve Murat Çekilmez ile ortak).
96. “An Aeolic Inscription from Aigai in Aiolis: Post Mortem Honours to Diaphenes, son of Mithrodates”, *Epigraphica Anatolica* 50 (2017), 21-24 (Yusuf Sezgin ile ortak).
97. “Two New Early-Hellenistic Inscriptions from Aiolis and Karia”, *Ziva Antika* 67, 2017, 31-38 (Marijana Ricl ile ortak).
98. “The City of Tralleis Combats Imortality”, *Epigraphica Anatolica* 51 (2018), 91-97 (Marijana Ricl ve D. Amendola ile ortak).
99. “A Provisional Publication: Some Copies of Inscriptions from P. Herrmann’s Papers”, *Epigraphica Anatolica* 51 (2018), 98-104.
100. “Record of Road Work by the Indipediatai (revision on SEG 45, 1661)”, *Epigraphica Anatolica* 51 (2018), 105-108.
101. “A new inscription from Anaia Greek translation of Codex Theod. 2. 8. 18 (on stopping litigation on Sunday)”, *Epigraphica Anatolica* 53 (2020), 173-140.

C- Editörlük:

1. Erol Atalay Memorial, E.Ü. Arkeoloji Dergisi I (Özel Sayı), İzmir 1991
 2. E.Ü. Arkeoloji Dergisi II, İzmir 1994
 3. E.Ü. Arkeoloji Dergisi III, İzmir 1995
 4. E.Ü. Arkeoloji Dergisi IV, İzmir 1996
 5. E.Ü. Arkeoloji Dergisi V, İzmir 1997
 6. E.Ü. Arkeoloji Dergisi VI, Özel Sayı: Daskyleion I. Die attische Keramik, İzmir 1999.
- Epigraphica Anatolica*. Bonn (1999 -2022).

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mhsayar@istanbul.edu.tr

Dr. İsmail Kaygusuz
5 Nisan 1944, Onar köyü / Arapgir / Malatya
3 Şubat 2022 İstanbul

Eğitimci, edebiyatçı, romancı, oyun yazarı, araştırmacı yazar İsmail Kaygusuz 5 Nisan 1944 tarihinde Malatya Arapgir ilçesine bağlı Onar Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Akçadağ İlköğretim Okulu'nu ve Malatya Lisesi'ni bitirdi. 12 yıl ilkokul öğretmenliği yaptı.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümünden *Eski Yunanisan Tyrannoslari ve Tyrannosluk* başlıklı bitirme teziyle 1972 yılında mezun oldu. 1973 ve 1974 yıllarında 18 ay süreyle askerlik görevini yaptı. On iki yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. Lisans eğitimi sırasında Eskiçağ Tarihi ve Klasik Arkeoloji sertifikaları aldı. Doktorasını *Gangra (Çankırı) çevresinde yeni bulunmuş Grekçe yazıtların filolojik değerlendirilmesi ve bölgenin eski çağ tarihi ve kültürüne katkıları yönünden incelenmesi* üzerine yapan Kaygusuz çalışmasını 1980 yılında Prof. Dr. Zafer Taşlıklioğlu danışmanlığında Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümünde tamamladı. Prof. Dr. Afif Erzen tarafından yönetilen Van, Çavuştepe Urartu Dönemi ve Edirne, Enez arkeolojik kazılarına katıldı. 1977-1985 yılları arasında Prof. Dr. Jale İnan tarafından yönetilen Perge (Aksu-Antalya) kazılarına epigraf olarak katılmış olan İsmail Kaygusuz arkeolojik buluntular ve yazıtlardan yararlanarak yazdığı, arkeolojik incelemelerinin edebi bir yansıması olan Perge'nin Kızı Plancia Magna romanında Perge'nin tarihi, içinde yaşayan insan toplulukları, her türlü sosyal ve siyasal

ilişkiler; bilim, sanat, felsefe, tıp, spor alanında gelişmeler ve kentten yetiştirdiği kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bütün bunlar, Plancia Magna ve azatlısı Plancius Aleksandros arasındaki sürükleyici bir aşk macerası kurgusu çerçevesinde verildiğinden dolayı zorlanmadan kolaylıkla algılanabiliyor. Perge'nin kentsel, toplumsal, inançsal, sınıfsal yapısıyla birlikte antik dönem insanların tüm yaşamı, zevk, eğlence, cinsel, düşünsel ve siyasal yaşamının değişik edebiyat anlatıları (nesir, şiir, ve tiyatro replikleri) içinde verilmiş olması kitabı oldukça ilgi çekici kılmaktadır. Ayrıca bu yapıtı, sadece 2. yüzyıl Perge'sinin değil, Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu'su ve Anadolu insanların romanı olarak da değerlendirebiliriz. Romanın bu ikinci baskısında yapılan kurgusal değişiklikler, okumayı ve anlamayı kolaylaştırıcı bazı eklentilerle birlikte içine koyulmuş olan çok sayıda Perge fotoğrafları, kitabı zenginleştirdiği gibi daha da ilgi çekici yapmıştır.

1985 yılı sonunda yurtdışına giden İsmail Kaygusuz önce Université de Nancy II ve sonra Paris'te Collège de France'da altı yıl Prof. Dr. Denis Feissel (Collège de France) ile birlikte geç antik devir ve erken Hristiyanlık dönemi dili ve epigrafisi üzerine araştırmalar yapmıştır. 1992 yılının başında Londra'ya yerleşen Kaygusuz çalışma ve araştırmalarına burada devam etmiştir.

Böylesine bilimsel çalışmaların içinde olmakla birlikte yazarlık özelliği, çözümlediği yazıtlarda saptadığı eskiçağ yaşamsal özellikleri onu kurgusal romanlar üretmeye itti. İslam tarihiyle ilgili yaptığı araştırmalara olan ilgisi ise kimliğinden ve köklerinden gelen izleri bilimsel dünyanın içinde bulmasından dolayı oldu. Bilimsel yöntemlerle inançsal konuların analizini ve araştırmalarını yaptı. Diğer önemli bir konu da kendi köyü olan Onar'da Eskiçağ yerleşiminden Selçuklu dönemine kadar uzanan bir tarihin ve alevilik inancının izlerini sürmesi, Anadolu'nun en eski cem evlerinden biri olan Onar köyündeki cemevini literatüre katmasıydı. En büyük özelemlerinden biri köyünde bilimsel kazı yapılabilmesiydi.

Son çalışmalarından biri doktora çalışmalarının odağında bulunan Çankırı ilinin Kurşunlu ilçesinde düzenlenen bir sempozyuma yolladığı Eskişehir köyünde bulunan Hekim Barbas'ın Mezar Yazıtı başlıklı henüz yayınlanmamış olan bildirisıyla Gangra'da hekimlik mesleğinin eskiçağdaki geleneklerine değinmektedir.

Dr. İsmail Kaygusuz'un Eskiçağ Tarihi ve Yazıtbilim Alanlarıyla İlgili Yayınları:

1) Ilgaz (Olgassys)' dan iki yazıt ve Kimiatene Belleten, c. XLVII, s. 185 (1983)

Belleten, c. XLVII, s. 185 (1983) 47-66.

2) Enez (Ainos)' de bulunmuş molybdobulla : kurşun mühür

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,1983, s. 10-11

3) Enez (Ainos)' den yazıtlar

Güney-Doğu Avrupa araştırmaları dergisi--s. 10-11 (1981-1982)

4) Perge Artemis' i için bir adak yazıtı

Belleten, c. XLIV, s. 174 (1980)249-256

5) Malatya çevresinde yeni bulunmuş Grekçe yazıtlar

Anadolu Araştırmaları, c. VI, (1978) 205-211.

Onar Köyünde

Mustafa H. Sayar
İstanbul Üniversitesi
Tarih Bölümü

BURHAN VARKIVANÇ PROFESÖR'Ü ANLAYARAK ANMAK

*neresinden anılır artık olmayan
şimdi bunu biliyorsak şayet
işte oramıza en iyimizi sunalım
ya da hiç...*

Hocamız Prof. Dr. Burhan Varkıvanç'ın anı yazıları hakkındaki düşünceleri bu kısa dörtlükle aynı doğrultuydu. Bu bağlamda yayımlanan anı kitaplarının içinde yer alan nitelsiz yazıları görünce çok sinirlenirdi. Çünkü ona göre insan, şayet birisini anmak istiyorsa, ortaya koyacağı şeyin anmayı gerçekleştirecek gücü olmalıydı. Aksi takdirde yapılan iş aslında kendine çıkar sağlamaktan başka bir şey olmuyordu. Dahası bu kitaplarda yer alabilmek için gerçekten bir anı birliği olmalıydı yazar ve anılan kişi arasında. İşte bu yüzden az sayıda yer aldığı anı kitabı çalışmalarına, ya hazırdaki en iyi çalışmasını verir ya da oturup titizlikle aylarca çalışırdı. Öyle ki, “Doktora babam” dediği danışmanı Prof. Dr. Bernhard Schmaltz'ı, teoride antik kaynaklardan yaklaşık 200 senedir bilinen, tiyatrolardaki döner perde sisteminin pratikteki arkeolojik tanımlamasının bilim dünyasında ilk kez tarafından yapıldığı “Periaktoi at the Theatre of Kaunos” makalesiyle, doktor unvanını almasının tam 22 sene ardından anmıştır. Oldukça nitelikli onlarca uluslararası yayınının arasından “Şüphesiz en iyi çalışmam” dediği bu makale, yaklaşık 10 senelik araştırma ve çalışmanın ürünüydü.

Böyle düşüncelere ve titizliğe sahip olduğu için, kendisi adına bir anı kitabı çıkarmamamızı keskin bir istekle rica etmişti her seferinde. Bu bağlamda bu anı yazısını yazarken bile hocam Varkıvanç'ın ricasına bir nevi büyük bir karşı duruş sergiliyorum. Ancak o bize doktora babamız olarak kendisine karşı bu duruş hakkını hep verdi. Ben de şu anda o hakkımı kullanıyorum. Mesleğini icra ederken bir hoca, özel zamanlarımızda ise oldukça kaliteli sohbetler edebileceğimiz mükemmel bir arkadaşı kendisi. Bu ayrımı oldukça iyi yapar ve duygusallığı asla işin içine katmazdı. Mizah duygusu oldukça ileri bir seviyedeydi. Özellikle çok sevdiği kişilerin üzerine giderek onlara sevecen espriler yapardı. Hiyerarşiyi hiç sevmeydi, eşitlikçi ve daima ezilenin yanındaydı. Gösteriştten uzak, gayet sade, kaliteli ve nazik bir bilim insanı olarak tanır Hoca'yı herkes. Bu yüzden yaklaşık 10 sene birlikte çalıştığımız Ksanthos'un yer aldığı Kaş'ın Kınık Mahallesi'nde tanımayan esnaf yoktur Burhan Hoca'yı.

Hayatı, yaşamayı severdi, daima pozitif bir mizacı vardı. Giyimi, kuşamıyla geleneksel tabuları yıkan renkli bir tarza sahipti. Aksesuar kullanmayı hiç sevmez, asla saat ve şapka takmazdı. Güneş gözlüğünü de çok nadir görürdünüz gözünde, o da gerçekten işlevi içindi. Müzik zevki harikaydı, her telden çalardı, ama en kalitelisinden. Hepimiz listesinin peşindeydik. Yerinde hiç duramazdı Burhan Hoca. Bir bakarsınız odanızda, bir bakarsınız kentnin diğer ucundaydı. Gezmeyi çok sever, seyahat ederken zorunda olmadıkça uçağı tercih etmez daima kendi özel arabasıyla giderdi. “Görmek lazım!” derdi. Gittiğı, geçtiğı yerlerden sürekli fotoğraflar gösterirdi bizlere. Genelde yerel mimari unsurlarla alakalı olurdu görseller. Mimari kişiliğine sirayet etmişti; öyle özümsemişti mesleğini. Arkeolojik alanlarda mimari yönünden çözülemeyen problemler olduğı anda ilk danışılan isimlerin en önde geleniydi. Mimaride tekniğı çok iyi kavradığı için işlev çıkarımını çok iyi yapıyordu. Özellikle antik dönem kapı, pencere ve çatı sistemleri üzerine çalışmalarıyla bu konuda dünyanın önde gelen bilim insanları arasında yer almaktadır. Uzmanlığı mimari üzerine olmasına rağmen seramik bilgisi de oldukça ileriye Hoca'nın. Arkeolojiye farklı gözle bakabildiğini her makalesiyle gösteren hocamız, bunun en güzel örneklerinden birini Ksanthos'taki bir şaraphaneden ele geçen bir doldurma pipetinin işlevini detaylı olarak tanımladığı “Pottery Finds From the Winery in the West Agora of Xanthos” adlı çalışmasıyla gözler önüne sermişti. Burhan Hoca, deneysel arkeoloji bağlamında da oldukça önemli işlere imza atmıştı. Kaunos Tiyatrosu'nun kuzeydoğu tonozuna orijinal antik dönem kapısının birebir benzerinin üretilerek yerine yerleştirildiğı projenin tasarılayıcısı ve yürütücüsüydü. Bu projenin bir benzerini de Side Tiyatrosu'nda gerçekleştirmişti.

Hocamız, arkeoloji bilimi ile ilgilenen kişilerin yaptıkları çalışmaların oldukça önemli işler olduğunu ve bu işlerin devlet erkânı tarafından hak ettiği saygıyı görmesi gerektiğini düşünürdü. Bu bağlamda eksikliklerin giderilmesi ve sorunların çözüme kavuşturularak doğru işlerin yapılabilmesi için bilim insanlarının görüşlerinin dikkate alınarak hareket edilmesi gerektiğini savunurdu daima. Bu yüzden yıllarca çalışarak hak ettiği saygınlığın kimsenin ayağı altında ezilmesine izin verecek bir davranışta bulunmadı. Severdi ama hiçbir şeye bağlanmazdı. “Anam mı doğurdu” derdi bize. Akla yatmayan davranışlarla karşılaşp onlarla baş edemeyeceğini anladığı anda, ne olursa olsun bu sözü söyler ve çeker giderdi Hoca. Öyle de yaptı çoğı kez. Önce çok sevdiği Ksanthos'u, sonra da yaklaşık 30 sene emek verdiği arkeoloji bölümünü böyle bırakmıştı hiç arkasına bakmadan.

Önce insan derdi Burhan Hoca daima. Bunun için de vicdanı değil daima akılı savunurdu. Onun için bir yerdeki bütünlüğün tamamı akla yatmalıydı. Kendi nezdinde akıl doğruluğa giden tek yoldu, aynı zaman da sevgiye. Korkutarak iş yaptırmak Hoca'nın tarzına hiç uygun bir davranış değildi. Ama akla uymayan ve düzeni bozan tavırlar karşısında kendisinden korkusuzu yoktu. Bürokrasiyi ve mevzuatı çok iyi bilirdi Hoca. Bu yüzden üniversite içerisinde açılan ve içinden bir türlü çıkılamayan soruşturmalarda adaleti sağlamak

bağlamında fakülte dekanları tarafından her daim ilk danışılan öğretim üyesiydi. Adalet için düzgün şekilde tartışır, gerektiğinde davası için kavga bile ederdi ama asla kin tutmazdı. Gerçek bir profesyoneldi.

Hocamızdı, şanslıydık.

Şimdi bizler her zaman olduğu gibi onun tabiriyle;

Sevgili hocamız, doktora babamız, arkadaşımız, dostumuz

Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ'I

Sevgiyle ve anlayarak anıyoruz

Vedaları sevmezdi Burhan Hoca...

Dr. Aytaç Dönmez

Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya Türkiye

ALEXANDRU AVRAM (1956-2021)

Another great scholar left us too early, as the capricious *Tyche* stopped his life in full *floruit*. Aged 64, Alexandru Avram was waiting his retirement from the teaching activities – always fulfilled with seriousness and goodwill – with the great hope to consecrate exclusively to the publications in progress or planned, and thus meant to crown a life dedicated to the study of Antiquity. His work was already both large and important: the exemplary edition of the Callatian corpus (*ISM III: Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure, III. Callatis et son territoire*, Bucharest-Paris 1999) and the recent supplement of Tomitan inscriptions (*ISM VI.2: Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure, vol. VI. Suppléments, fasc. 2: Tomis et son territoire*, Bucharest-Paris 2018, with M. Bărbulescu and L. Buzoianu); the treaty between Rome and Callatis (*Der Vertrag zwischen Rom und Kallatis. Ein Beitrag zum römischen Völkerrecht*, Amsterdam 1999 [*Schwarzmeer-Studien* 7]); the Thasian amphora stamps found at Istros (*Histria VIII. Les timbres amphoriques. 1. Thasos*, Bucharest-Paris 1996 [*Corpus international des timbres amphoriques* 1]) and the Heracleote amphora stamps furnished by a Bulgarian site (*Les timbres amphoriques grecs d'Héraclée Pontique et de quelques autres centres de production recueillis dans l'établissement de Kostadin Tchechma près de Debelt (Bulgarie) (première moitié du IVe siècle av. J.-C.)*, Constantza 2016 [*Pontica* 48-49, *Suppl.* 4], with P. Balabanov and Y. Garlan); a huge prosopographical repertory (*Prosopographia Ponti Euxini externa*, Leuven-Paris-Walpole [MA] 2013 [*Colloquia Antiqua* 8]). The next decades were destined to large-scale works, as he accumulated both checked materials and outstanding experience: the imminent achievement of the three Scythia Minor fascicules from *Inscriptiones Graecae* (*IG X.3.3*), consecrated to Callatis, Tomis, and Istros (the first two corpora being almost completed); the continuation of the series *Histria* concerning the amphora stamps from

different centers (he left behind him the finished manuscript on Rhodian amphora stamps, *Histria* VIII.3, using also the observations of a departed friend, the archaeologist Nicolae Conovici); the commented edition of the book-notes of Scarlat and Marcelle Lambrino, concerning the interwar excavations at Istros.

Trained by the former directors of the excavations at Istros, Dionisie M. Pippidi and Petre Alexandrescu, he was actually self-trained, through a progressive accumulation of experience, as he mastered as nobody else the Romanian, Circumpontic and Western bibliography. Thus, his publications will remain a model of philological exigence, of bibliographic information, and furthermore of methodology and historical interpretation.

His activity covered more domains, since his competencies were rapidly recognized and required: proficient redactor of more periodicals (among them, *Il Mar Nero*, *Dacia*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, *Studii Clasice*, *Pontica*, *Ancient West and East*); responsible for the Thracio-Pontic sections in *Bulletin Épigraphique*, *Bulletin Amphorologique* (both in *Revue des Études Grecques*) and *Supplementum Epigraphicum Graecum* (where he was advisory editor), that is major international tools where he revealed as a diligent *passeur* for obscure publications in vernacular languages, for an advised public; collaborator to the inestimable *Lexicon of Greek Personal Names* (Oxford); editor, alone or in collaboration, of many proceedings of colloquia (such as the international congresses on Black Sea Antiquities, held in 2009, 2013, and 2017) and tributes (for P. Alexandrescu, 2000 and 2010-2011; for N. Conovici, 2008; for D. M. Pippidi, 2007; for P. Dupont, 2018; for M. Bărbulescu, 2019).

Researcher at the Romanian Archaeological Institute “Vasile Pârvan” and for a short period professor at the Faculty of History of the University of Bucharest, he decided in 2000 to establish in France, where he was from 2002 professor of Greek history at Université du Maine. The name of this peripheric university from Le Mans became rapidly known to the worldwide through his activity and publications.

Even if his first quality was that of epigraphist and interpreter of Pontic antiquities, he never was confined to this realm, as he had the sense of comparisons and remained devoted to an universal comprehension of the past. His publications, either corpora (see *supra*), either careful editions of unpublished inscriptions or important corrections, are equally illustrating all types of inscribed texts, not only decrees and honorific or religious dedications generally privileged by epigraphists, but also catalogues abundant in ordinary or more rare names, epitaphs with their various material, funerary epigrams with their codes, without letting aside the “minor epigraphy” such as *defixiones*, *graffiti* and *instrumentum inscriptum* (including sling bullets), all of them narrowly exploited for their historical input. In an area of interferences between epigraphy and archaeology, he was one of the very few masters

and innovators of amphorology, as his friend Yvon Garlan. To his main research area, that is Dobrudja, ancient Scythia Minor, he gradually added other regions and extended step by step his points of interest, excelling in each of them: the western shore of the Black Sea (the so-called Left Pontus) and the northern Black Sea area, as well as incursions in the epigraphy of Asia Minor (Bithynia, Pessinus, Dorylaion and generally Phrygia, as he recently developed a passion for Phrygian inscriptions and language), but also more far as Palmyra and Nubia. We may add the astonishing inscription in Persian cuneiforms from Phanagoria, that he had the time to republish and comment, reconstructing the historical context of the Persian domination of the Black Sea area. The published works that he left behind him, excepting the epigraphic corpora and other edited books – that is, more than 230 papers, redacted in several languages – are enlightening mainly the epigraphy, in all its complexity, from the archaic period until Late Antiquity, but the goal was always the historical analysis, using altogether literary sources, inscriptions, and archaeological material. His main points of interest were: the Greek colonization in Pontus Euxinus or elsewhere, with a more nuanced understanding (for instance, the role of *epoikoi*); the territories of the Greek cities in Scythia Minor; their political, economic and cultural history, as well as their institutions and religious cults; the relationships of the western Pontic cities with the native populations and also with the rest of the Greek world; the treaties of the Greek cities with Rome and the various ways of accepting the Roman domination; the question of the *coloni*, slavery and other forms of dependency; more recently, inquiries into prosopography, mobility and onomastics. A selection of his French papers will appear in 2022 at Droz, Geneva, under the title *Le Pont-Euxin antique. Histoire, épigraphie, archéologie (Hautes Études du Monde Gréco-Romain 62)*.

His name was cherished by older scholars, by his colleagues of generation, but also by younger researchers, trained or influenced by him, and the admiration was increasing when, after using his publications, they had the chance to meet him, occasioning memorable dialogues. While being a discrete and modest character, he was very generous with all others. As he rarely received the honors that he fully deserved, he will rest in our memories as a model of scientific devotion, the very image of a scholar with a teaching calling, revered by pupils in Romania, France and other countries, that modelled various vocations.

Although teaching in a French university, Alexandru Avram still remained researcher at the Archaeological Institute of Bucharest, in order to (co)direct the annual excavations at Istros, on the shores of the Black Sea. The sudden death surprised him on the ruins of that Greek city by the beginning of August 2021, among finished manuscripts or others waiting for polishing. His published work survives, giving only an approximate idea about the immense knowledge, potential, and preconized directions of an accomplished historian. Those who had the privilege to know him will remember of a warm friend, combining in private conversations sense of humor and seriousness, expressing judgements that were

always accurate, and illustrating, as the civic decrees used to state on the long-lasting stone, a life valued for his words and achievements (λέγων καὶ πράσσων). To quote a Pontic writer as Strabo, that he used to frequent, Alexandru Avram is to be counted in the field of classical studies among ἄνδρες ἀξιόλογοι/ἀξίους μνήμης κατὰ παιδείαν.

Dan Dana

Prof. Marc Waelkens Anısına

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar benden Prof. Marc Waelkens'in anısına bir yazı yazmamı istediğinde onur duydum çünkü Prof. Waelkens ülkemizde arkeolojik araştırmalara özellikle disiplinlerarası yaklaşımları ile önemli katkılar sağlamakla kalmamış, benim gibi birçok Türk ve uluslararası öğrenciyi de eğiterek mirasının sürdürülmesini mümkün kılmıştır. Bu öğrencilerin ilklerinden olmakla her zaman gururlanmış, üniversite eğitimim bir yana arazide kazandığım tecrübe ile kendimi arkeolojik araştırmalara dair birçok alanda rahatlıkla ifade edebilme yetisi kazanmışımdır. Her arkeoloğun ilk defa bir kazıya katılmasına dair güçlü anıları olduğunu tahmin ederim. Benim arazi tecrübem 1991 yılında Sagalassos kazısıyla başlamıştır. Haziran ayının sonlarında sabahın erken saatlerinde babamın beni İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün Tahran Caddesi'ndeki eski binasının yan sokağında bırakışını ve ilk defa tanıştığım Prof. Waelkens ve Dr. Chris Lightfoot'un da aralarında olduğu bir grup ile İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün bir minibüsünde Ağlasun'a varışımızı hayal meyal hatırlıyorum.

O zamanlar, daha sonraki yıllarla karşılaştırılamayacak kadar küçük (18-20 kişilik) bir ekiple yürütölen Sagalassos kazısında kısa bir süre içerisinde kendimi çok mutlu ve ayrıcalıklı hissetmiştim. Takip eden 7 sezonda da Sagalassos kazısında önce lisans daha sonra da yüksek lisans öğrencisi olarak görev yaptım ve yüksek lisans tezimi de kazısını yürüttüğüm Kuzeybatı Heroon'u üzerine hazırladım. Sagalassos'taki yıllarım bana hem mesleki tecrübe hem de hayat tecrübesi kazandırdı, bugün kişiliğimde de önemli bir payı var.

Sagalassos gibi bir kazı çalışmasına dahil olduğum için çok şanslı olduğumu düşünmüşümdür. Bu şansı yaratan da elbette Prof. Waelkens'in arkeolojik araştırmalara, mesleğine ve Türkiye'ye yaklaşımıdır. Yine Sagalassos'un ilk yıllarında kazıda bulunmuş olmak ta bir şanstır çünkü ülkemizin gittikçe karmaşıklaşan bürokrasisi ve kazının büyüme sancılarından görece az nasibimi almışımdır. Prof. Marc Waelkens'in benim açımdan Türkiye arkeolojisine ve genel olarak Klasik Arkeoloji'ye en önemli katkısı arazi metodolojisini disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alarak en ince ayrıntısına kadar kurgulamış ve antik kenti geniş bir bağlamda, çevresi, sosyolojisi, jeolojisi, jeomorfolojisi, günümüz ile ilişkisi, insanı, ve hayvanı ile çalışmayı hedeflemiş olmasıdır. Bu yaklaşım kazıya yıllar içerisinde farklı alanlardan sayısız araştırmacının katılımını sağlamış, ve biz genç arkeologların perspektifini genişletmiştir.

Marc Waelkens 1948 yılında Belçika’da dünyaya gelmiştir.¹ Arkeoloji eğitimi alma kararını 6 yaşındayken Troia üzerine okuduğu kitabın yarattığı heyecan ile almıştır. Klasik Arkeoloji ve Yakın Doğu Tarihi ve Dil Bilimi eğitimini Ghent Üniversitesi’nde 1972 yılında tamamlamış, ardından “Frigya’da Kapı Biçimli Mezartaşları” üzerine doktorasını yapmıştır. Eğitim hayatının ilk yıllarından itibaren gitmeye başladığı Pessinus’ta 14 sezon çalışmıştır. Bu süre içerisinde Türkiye’ye hayran kalmıştır. 1970 ve 1990 yılları arasında Waelkens Ghent Üniversitesi ve ardından Leuven Üniversitesi’nde *National Fund for Scientific Research* araştırmacısı olarak çalışmıştır. Seksenli yıllarda Yunanistan’da Thorikos ve Provatsa, Suriye’de Apamea, ve Türkiye’de Aphrodisias ve Hierapolis kazı çalışmalarına katılmış, geniş bir coğrafyada ve farklı ekiplerle çalışarak araştırma metodolojisi konusunda tecrübe kazanmıştır. O zamanlar çalışmalarının çoğunu Frigya bölgesinde yürütmekte olan Waelkens 1982 yılından itibaren Stephen Mitchell’in yönettiği Pisidia Projesi aracılığıyla Pisidia bölgesi ile tanışmış ve 1982-1984 yılları arasında Pisidia Antiokheia’sında mimari kalıntıların belgelenmesinde ve 1986-1987 yıllarında da Kremna yüzey araştırmasında çalışmıştır. 1986’da yayınladığı doktora tezinin ardından 1988 ve 1993 yıllarında *Monumenta Asia Minoris Antiquae* serisinin 2 kitabını Stephen Mitchell, J. Potter ve Barbara Levick ile tamamlamıştır. Sagalassos’a 1986 yılında yine Pisidia yüzey araştırması kapsamında gitmiş, burada 1989 yılına kadar çalışmıştır. 1990 yılından itibaren Sagalassos’taki araştırmaları genişleterek Katolik Leuven Üniversitesi adına, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile kazılara başlamış, 1993’te de Sagalassos’un *arbölgesini* kapsayan geniş bir bölgede yüzey araştırmaları başlatmıştır. Kazı çalışmaları ilk gününden itibaren titiz bir sistematik ile sürdürülmüş, koruma ve onarım projeleri çalışmaların değişmez parçası olmuştur. Sagalassos’ta ekip yıllar içerisinde büyümüş, 2000’li yıllarda 12 farklı ülkeden katılımcı ile, toplam ekip üyesi sayısı sezon boyunca işçiler hariç 120 civarını bulmuştur. Hatta ekip o kadar büyümüştür ki tamamı yemek salonuna sığmadığından yemek zamanı kasabadaki lokantalara taşmak durumunda kalmıştır.

Ekibin bu kadar büyük olması aynı zamanda da çok farklı disiplinlerin alt projeler ile temsil edilmesi sonucudur. Waelkens, Sagalassos’da yürütülen çalışmaları “bütünsel” olarak tanımlamıştır (Waelkens 2008: 1-16). Waelkens’a göre Sagalassos’da *Bütünsel Arkeoloji*, farklı disiplinlerin geniş işbirliği ile yürütülen bir kültürel-çevresel arkeoloji yaklaşımıdır.

Bu çalışmaları sürdürebilmek için Prof. Waelkens kış aylarını seminerler ve tanıtım toplantıları düzenleyerek sponsor arayışı ile geçirmiştir. Araştırmaların geniş katılımı ve kapsamlı olabilmesini sağlamak amacıyla Belçika’da yaklaşık 800 konuşma yapmış,

1 Nezih Başgelen 2020 yılında Prof. Marc Waelkens’in yaşamını, yayınlarını, farklı alanlara katkılarını ve fotoğraflarını derlediği, *Marc Waelkens. His Studies and Publications* başlıklı bir kitap yayınlamıştır (Başgelen 2020). Burada kısaca bahsedilen yaşam öyküsü ve arkeolojiye katkılarını bu kitapta daha detaylı izleyebilirsiniz. Ayrıca, Marc Waelkens’in özellikle arkeolojide disiplinlerarasılığa katkıları *Exempli Gratia. Sagalassos, Marc Waelkens and Interdisciplinary Archaeology* (2013) başlıklı kitapta tartışılmaktadır (Poblome 2013).

üniversitesinin ve ülkesinin sağladığı bilimsel fonları Türkiye ve Belçika'dan özel sponsorların destekleri ile güçlendirmiştir. Kazıyı bir yandan Ağlasun ve Ağlasun'lulara mal etmek diğer yandan da tüm Belçika'nın gururla desteklediği bir arkeolojik araştırmaya dönüştürebilmek adına büyük çaba sarfetmiştir.

Bu çabaların somut temsilcileri; Belçika'da ki tarih ve arkeoloji severlere ulaşabilmek ve destek alabilmek için kurduğu Sagalassos Dostları Derneği ve Sagalassos'u daha geniş çevrelerde tanıtılabilmek, bölgeye ekonomik ve toplumsal fayda sağlayabilmek, Ağlasun'un turizm hedeflerine sağlıklı yöntemlerle ulaşabilmesine yardımcı olmak üzere Prof.Dr. Jeroen Poblome, Dr. Ebru Torun ve Prof.Dr. Münir Ekonomi başta olmak üzere 11 değerli üye ile Türkiye'de, 2013 yılında kurduğu Sagalassos Vakfı'dır. Vakfın kuruluşu Sagalassos'un 2005 yılından itibaren değişmeye başlayan çehresine bağlanabilir. Arkeolojik Miras Yönetimi'ni ön plana alan bir yaklaşımla bu yıllarda proje yeniden şekil almaya başlamıştır. Yeni proje tanımında "Sagalassos-Ağlasun, kültürel miras ve koruma sahalarında kullanılan anlamıyla bir 'peyzaj' olarak ve sürdürülebilir kalkınma ve sosyal inovasyon araştırmalarında kullanılan 'sosyo-ekolojik sistem' kavramıyla ele alınmaya başlanmıştır" (Torun ve Poblome 2015)

Sagalassos Klasik Arkeoloji'nin düşünsel ve yöntemsel gelişimine hem disiplinlerarası yaklaşımları, hem de arkeolojik alanların bütünsel ele alınması gerekliliğini güçlü bir şekilde temsil eden metodolojisi ile önemli katkılar yapmıştır. Diğer önemli bir katkısı ise Prof. Waelkens'in ilk günden itibaren koruma ve restorasyon çalışmalarına verdiği önem, ve arkeolojinin, korumanın etik sorumluluğunu üstlenmesi kararlılığıdır. Bu kararlılık ile projenin ilk yıllarından itibaren *anastylosis* projeleri yürütülmüş ve bir çok yapı ayağa kaldırılmıştır.

Prof. Waelkens'in 90'lı yıllardaki vizyonu ile başlayan Sagalassos Arkeolojik Araştırmaları Prof. Dr. Jeroen Poblome tarafından yürütülmekte ve bu vizyon değişerek ve gelişerek araştırma tarihindeki önemli yerini sağlamlaştırmaktadır. Bugün Sagalassos, Klasik Arkeoloji ve Anadolu Arkeolojisi alanlarında öncü bir rol oynayabiliyorsa bunun temelinde Prof. Waelkens'in ileri görüşü, sorgulayıcı ama aynı zamanda kapsayıcı yaklaşımı ve çalışma azmi yatmaktadır.

Şu ana kadar Prof. Waelkens'ı bilim insanı özellikleri ile anlattım, biraz da kişiliğinden bahsetmek kendisini anarken yerinde olacaktır. Prof. Waelkens, 17 yaşındaki halimle bana oldukça otoriter, çok çalışkan, azimli, gözü kara, bazen sivri dilli, beklentileri son derece yüksek ve arkeolojik araştırmalarını yaşamının odağına vazgeçilmez bir biçimde yerleştirmiş biri olarak görünmüştü. Gençlik hallerimizle türlü yöntemlerle kazıyı eğlenceli bir hale getirmeye gayret ederken bir yandan da gazabından kaçmamız gereken fazla ciddi kazı başkanımızdı. Sagalassos'un yaman yokuşlarında boynunda 3 fotoğraf makinesi ile açmadan açmaya koştururken uzaktan onu gözler, kimi zaman o günün bulgularını konuşmaya can atar,

kimi zaman ise, özellikle moralinin bozuk olduğunu bildiğimiz günlerde, günlük ziyaretinin getireceklerinden endişe ederdik. Onyediyi yaşımdan 26 yaşına kadar Sagalassos'da çalışmış, adeta orada büyümüşüm ve Marc Waelkens'da buna şahit olmuştu. Zaman zaman bana bir ebeveyn edasıyla “çok değiştin” diye sitem ederken, ben aslında ona “büyümüş olduğumu” söylemeyi dilerdim. Öte yandan ben de Sagalassos'un büyüdüğüne şahit olmuşum. Birçok önemli aşamada, öncelikle arazide ama kimi zaman da çeviri yapmak, sorun çözmek, gazetecilerle konuşmak, ya da yalnızca arkadaşlık etmek için Prof. Waelkens'a eşlik etmişim. Bu görevleri severek yapmış, gelecekte bir araştırma projesini yönetecek olmayı umarak bütün dikkatimle her aşamayı izlemişim. Prof. Waelkens ciddi ve mesafeli olmasına rağmen takdir ve beğenisini ifade etmekten kaçınmayan birisiydi. Her fırsatta teşekkür eder, Türk öğrencilere, meslektaşlarına ve Ağlasunlulara saygı duyar, önem verir ve henüz Genel Müdürlük bunu bir kurala dönüştürmemişken bile ekibinde Türkiye'deki okullardan gelen öğrencilere mutlaka yer açardı. Kazının daha küçük olduğu dönemlerde ekip üyeleri ile tek tek ilgilenir, sessizce onları uzaktan izler ama gözünden hiç bir şey kaçırmazdı. Daha önce kendisi için hazırlanan *Exempli Gratia* adlı kitaptaki bölümde paylaştığım anıyı burada da tekrarlamak isterim (Erciyas 2013).

Kazıya katıldığım ilk yıllarda bir akşamüzeri Bilkent Üniversitesi'ndeki hocam Marie-Henriette Gates'den bir telefon gelmişti. Çatalhöyük kazıları öğrenci arıyordu ve M.-H. Gates beni önermek istiyordu. Eğer Sagalassos'tan sonra Çatalhöyük kazısına gidersem yaklaşık 4 ay arazide geçirmiş olacaktım. Şimdi ki eşim, o zaman arkadaşım Murat'a bunu söylediğimde sitem etmiş ve bu kadar uzun bir ayrılığı istemediğini belirtmişti. Bir yandan bu cazip teklife evet demek isterken ve bunun bana kazandırabileceklerini hesaplamaya çalışırken bir yandan da Murat'ın tepkisini değerlendiriyordum. Canım sıkılmış, yemeğe katılmayacağımı bildirmiştim. Yemekten sonra Prof. Waelkens beni çağırarak problemimin ne olduğunu öğrenmek istedi. Alacakaranlıkta mutfağın açıldığı merdivenlere, Sagalassos'un üzerine kurulduğu tepelere bakarak oturduk ve ben kendisine derdimi biraz da korkarak anlattım. Onun gibi kendisini mesleğine adanmış, belki de onun uğrunda bir aile kurmaya bile fırsat bulamamış dev bir Profesör için bu hikaye çok sıradan olmalıydı. Bana “mesleğine odaklan henüz çok gençsin, önce işini yoluna koy, ardından özel hayatını düşünürsün” diyeceğini beklerken, Waelkens bana uzaktaki dağları gösterdi ve;

“Sagalassos benim çocuğum, bu dağlar, bu köy, buradaki insanlar ailem diyorum ama istemez miydim ben de bir ailem olsun, burada yaptıklarımı onlarla paylaşayım. Hayatındaki dengeleri doğru kurmalısın, Murat iyi bir çocuk, üzme onu” dedi.

Bu sözler beni o gün çok etkiledi ve hala da etkilemeye devam ediyor. Marc Waelkens'in hayatın her alanında eşit başarı ve mutluluk yakalama öğüdü benim bugün bile yaşam felsefemin odağında. O akşam ki konuşmanın değeri ve Prof. Waelkens'in her birimizin üzerimizdeki etkisi çok büyük.

Kendisi de 2013 yılında emekli olduktan sonra, özel yaşamında, değer verdiği insanlarla, güzel sofralar da, özenle kurduğu yuvası, bahçesi, bitkileri ve kedileriyle sık sık fotoğraflarını paylaşırdı. Umarım o zamanlar kaçırmış olduğunu düşündüğü ve hasret duyduğu anları son yıllarında yaşama mutluluğuna ulaşmıştır. Hastalığı ortaya çıktıktan sonra sosyal medyada yaptığı paylaşımlarla bir kez daha bizlere yaşamı sevmeyi, cesaretle hayatı göğüslemeyi ve dirayeti hatırlattı. Ondan çok şey öğrendik umarım bizler de kendi öğrencilerimiz üzerinde bu kadar derin izler bırakmayı başarırız. Kendisini sevgi ve saygıyla anıyorum.

Prof. Marc Waelkens bir belgesel için Sagalassos'ta BRTN (=Belgische Radio en Televisie van de Nederlandstalige gemeenschap) ile röportaj yaparken. 1992.

Prof. Dr. Burcu Erciyas

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yerleşim Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara Türkiye

Kaynakça/References

- Başgelen, N. (2020). *Marc Waelkens. His studies and publications*. İstanbul: Archaeology and Art Publications.
- Erciyas, D.B. (2013). Interdisciplinarity in archaeology and the impact of Sagalassos on the Komana Research Project. In J. Poblome (Ed.) *Exempli Gratia. Sagalassos, Marc Waelkens and interdisciplinary archaeology* (pp. 119-126). Leuven: Leuven University Press.
- Poblome, J. (2013). *Exempli Gratia. Sagalassos, Marc Waelkens and interdisciplinary archaeology*. Leuven: Leuven University Press.
- Torun, E. & Poblome, J. (2015). Peyzaj Olarak Sagalassos-Ağlasun, Sagalassos'ta Disiplinlerarası Arkeolojinin Gelişimi (pp. 71-88). S.Ceylan (Ed.) *Ağlasun ilçesinin alternatif turizm kaynakları (Uygulamalı bir çalışma)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Waelkens, M. (2008). Geo- and bio-archaeology at Sagalassos and its territory. In P. Degryse and M. Waelkens (Eds.) *Sagalassos VI. Geo- and Bio-Archaeology at Sagalassos and Its Territory* (pp. 1-13). Leuven: Leuven University Press.

TANIM

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin yayınıdır. Açık erişimli, hakemli, yılda iki kere Haziran ve Aralık ayında yayınlanan uluslararası bilimsel bir dergidir. 1955 yılında kurulmuştur. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ya da İtalyanca olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayınlarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, Prehistorik çağlardan, Geç Antik Çağ'a uzanan süreçte Anadolu ve ilişkili bölgeleri inceleyen Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık Tarihi, Antropoloji, Epigrafi, Nüvizmatik, Tarihi Coğrafya ve Arkeometri çalışmalarını kapsar.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve / veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Açık Erişim İlkesi

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors

(WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/ veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telif hakkı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılmalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını **Telif Hakkı Anlaşması Formunda** imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve iş birliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar.

Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz ve İngilizce geniş özet olmalıdır. Ancak makale İngilizce ise, İngilizce geniş özet istenmez.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuanadolu> sayfasından erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) Kapak Sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Yazılar Makale Şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır. Makale ana metninde, çift taraflı kör hakemlik süreci gereği, yazarın / yazarların kimlik bilgileri yer almamalıdır.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren Kapak Sayfası gönderilmelidir. Kapak Sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
3. Giriş bölümünden önce 120-200 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde öz ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce geniş özet istenmez. Özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, 5'er adet anahtar kelime yer almalıdır.
4. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler; geniş özet, ana metin bölümleri, kaynaklar, tablolar ve şekiller.

Makale Türleri

Araştırma Makaleleri: Orijinal araştırma makaleleri derginin kapsamına uygun konularda önemli, özgün bilimsel sonuçlar sunan araştırmaları raporlayan yazılardır. Orijinal araştırma makaleleri, Öz, Anahtar Kelimeler, İngilizce Geniş Özet, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar, Kaynaklar bölümlerinden ve Tablo, Grafik ve Şekillerden oluşur.

Öz: Makale dilinde başlık ve İngilizce başlık öz'lerin üzerinde yer almalıdır. Araştırma yazılarında Türkçe ve İngilizce özetler 120-200 kelime arasında olmalı ve çalışmanın amacı, yöntemi, ana bulguları ve sonuçlarını ifade etmelidir. Ayrıca Türkçe, Almanca, Fransızca ya da İtalyanca makaleler için özetlerden sonra 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet de yer almalıdır.

Giriş: Giriş bölümünde konunun önemi, tarihçe ve bugüne kadar yapılmış çalışmalar, hipotez ve çalışmanın amacından söz edilmelidir. Hem ana hem de ikincil amaçlar açıkça belirtilmelidir. Sadece gerçekten ilişkili kaynaklar gösterilmeli ve çalışmaya ait veri ya da sonuçlardan söz edilmemelidir. Giriş bölümünün sonunda çalışmanın amacı, araştırma soruları veya hipotezler yazılmalıdır.

Yöntem: Yöntem bölümünde, veri kaynakları, çalışmaya katılanlar, ölçekler, görüşme/değerlendirmeler ve temel ölçümler, yapılan işlemler ve istatistiksel yöntemler yer almalıdır. Yöntem bölümü, sadece çalışmanın planı ya da protokolü yazılırken bilinen bilgileri içermelidir; çalışma sırasında elde edilen tüm bilgiler bulgular kısmında verilmelidir.

Bulgular: Ana bulgular istatistiksel verilerle desteklenmiş olarak eksiksiz verilmeli ve bu bulgular uygun tablo, grafik ve şekillerle görsel olarak da belirtilmelidir. Bulgular yazıda, tablolarda ve şekillerde mantıklı bir sırayla önce en önemli sonuçlar olacak şekilde verilmelidir. Tablo ve şekillerdeki tüm veriyi yazıda vermemeli, sadece önemli noktaları vurgulanmalıdır.

Tartışma: Tartışma bölümünde o çalışmadan elde edilen veriler, kurulan hipotez

doğrultusunda hipotezi destekleyen ve desteklemeyen bulgular ve sonuçlar irdelenmeli ve bu bulgu ve sonuçlar literatürde bulunan benzeri çalışmalarla kıyaslanmalı, farklılıklar varsa açıklanmalıdır. Çalışmanın yeni ve önemli yanları ve bunlardan çıkan sonuçları vurgulanmalıdır. Giriş ya da sonuçlar kısmında verilen bilgi ve veriler tekrarlanmamalıdır.

Sonuçlar: Çalışmadan elde edilen sonuçlar belirtilmelidir. Sonuçlar, çalışmanın amaçları ile bağlantılı olmalıdır, ancak veriler tarafından yeterince desteklenmeyen niteliksiz ifadeler ve sonuçlardan kaçınılmalıdır. Yeni hipotezler gerektiğinde belirtilmeli, ancak açıkça tanımlanmalıdır.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler: Metin içinde kullanılan fotoğraf, plân, harita vb. materyallerin “.jpg / .tiff” uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat edilmelidir. Fotoğraf ve levhaların 10 sayfayı aşmamasına dikkat edilmeli ve metin içinde parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

Derleme: Yazının konusunda birikimi olan ve bu birikimleri uluslararası literatüre yayın ve atıf sayısı olarak yansımış uzmanlar tarafından hazırlanmış yazılar değerlendirilmeye alınır. Yazarları dergi tarafından da davet edilebilir. Derleme yazısı, başlık, öz, anahtar kelimeler, İngilizce geniş özet (Türkçe, Almanca, Fransızca ve İtalyanca makaleler için), ana metin bölümleri ve kaynaklardan oluşmalıdır.

5. Referanslar derginin benimsediği American Psychological Association (APA) 6 stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.
6. Kurallar dahilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.

KAYNAKLAR

Referans Stili ve Formatı

Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi-Journal of Language, Literature and Culture Studies, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6.Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir.

Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambune ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) *Türkçe Kitap*

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) *Türkçeye Çevrilmiş Kitap*

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) *Editörlü Kitap*

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) *Çok Yazarlı Türkçe Kitap*

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) *İngilizce Kitap*

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) *İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm*

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) *Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm*

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) *Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın*

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) *Türkçe Makale*

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atıf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayınlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin’de kültürlerarasılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134-140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- ✓ Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
- ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- ✓ Referansların derginin benimsediği APA 6 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni

Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.

 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Öz: 120-200 kelime
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - ✓ İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (İngilizce olmayan makaleler için)
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

Anatolian Research –Anadolu Araştırmaları is the publication of Istanbul University, Faculty of Letters. It is an open access, international, peer-reviewed journal published biannually in June and December. The journal was founded in 1955. Manuscripts submitted for publication should be in Turkish, English, German, French or Italian.

AIM AND SCOPE

Anatolian Research –Anadolu Araştırmaları aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge through publication of high quality articles in accordance with the international publishing standards.

The journal publishes studies which examine Anatolia and its related regions from prehistoric times to late antiquity. The areas of study covered in the scope of the journal are Ancient History, Archeology, Art History, History of Architecture, Anthropology, Epigraphy, Numismatic, Historical Geography and Archeometry.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Open Access Statement

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal.

There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal. Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly

Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced

only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in “conceptualization and design of the study”, “collecting the data”, “analyzing the data”, “writing the manuscript”, “reviewing the manuscript with a critical perspective” and “planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the **Copyright Agreement Form**.

The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author’s side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish, English, German, French and Italian are published. Submitted manuscript must include an abstract both in the article language and in English, and an extended abstract in English as well. However extended abstract in English is not required for articles in English.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuanadolu> and it must be accompanied by a Title Page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. Manuscripts should be prepared using the Article Template. Due to double blind peer review, manuscript file must not include any information about the author.
2. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone, mobile phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
3. Before the introduction part, there should be an abstract of 120-200 words both in the language of the article and in English. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract, sections, references, tables and figures.

5. Article Types

Research Article: Original research articles report substantial and original scientific results within the journal scope. Original research articles are comprised of Abstract, Key Words, Introduction, Methods, Results, Discussion, Conclusion, References and Figures, Tables and Graphics.

Abstract: The abstracts in the language of the article and in English must be between 120-200 words and state aim, method, result and conclusions of the study. If the article is in Turkish, German, French or Italian, an extended abstract of 600-800 words in English must be written as well following the abstracts.

Introduction: This section must contain a clear statement of the general and specific objectives as well as the hypotheses which the work is designed to test. It should also give a brief account of the reported literature. It should clearly state the primary and secondary purposes of the article. Only, the actual references related with the issues have to be indicated and data or findings related with the current study must not be included in this section.

Methods: This section must contain explicit, concise descriptions of all procedures, materials and methods (i.e. data sources, participants, scales, interviews/reviews, basic measurements, applications, statistical methods) used in the investigation to enable the reader to judge their accuracy, reproducibility, etc. This section should include the known findings at the beginning of the study and the findings during the study must be reported in results section.

Results: The results should be presented in logical sequence in the text, tables, and figures, giving the main or most important findings first. The all the data in the tables or figures should not be repeated in the text; only the most important observations must be emphasized or summarized.

Discussion: The findings of the study, the findings and results which support or do not support the hypothesis of the study should be discussed, results should be compared and

contrasted with findings of other studies in the literature and the different findings from other studies should be explained. The new and important aspects of the study and the conclusions that follow from them should be emphasized. The data or other information given in the Introduction or the Results section should not be repeated in detail.

Conclusions: Conclusions derived from the study should be stated. The conclusions should be linked with the goals of the study but unqualified statements and conclusions not adequately supported by the data should be avoided. New hypotheses should be stated when warranted, but should be labeled clearly as such.

Figures, Tables and Graphics: Figures, tables and graphics materials should be “.jpg, .tiff or .jpeg” format and they should be submitted with the article. These materials should be min. 300 pixels and they must not be bigger than page size. The illustrations should not exceed 10 pages. All illustrations should be labelled and a list of figures with captions, legends, and credits should be provided on a separate page.

Review Article: Reviews prepared by authors who have extensive knowledge on a particular field and whose scientific background has been translated into a high volume of publications with a high citation potential are welcomed. These authors may even be invited by the journal. Review article should contain title, abstract and keywords; body text with sections, and references.

6. References should be in accordance with American Psychological Association (APA) style 6th Edition.
7. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the journal for publication.

REFERENCES

Reference Style and Format

Istanbul University Journal of Women’s Studies - İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Accuracy of citation is the author’s responsibility. All references should be cited in text. Reference list must be in alphabetical order. Type references in the style shown below.

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin, et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambrene, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text:
(Ailen, et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar, et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reissigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity.

Discourse and Society, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoal501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based*

early warning solutions. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, *45*.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *in Fact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- ✓ Confirm that the category of the manuscript is specified.
- ✓ Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- ✓ Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- ✓ Confirm that last control for fluent English was done.
- ✓ Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- ✓ Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with APA 6th.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
- Main Manuscript Document
 - Important: Please avoid mentioning the author(s) names in the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ Abstract (120-200 words)
 - ✓ Key words: 5 words
 - ✓ Extended abstract in English: 600-800 words (for non-english articles)
 - ✓ Body text sections
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Anatolian Research
Dergi Adı: Anadolu Araştırmaları

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname <i>Adı-Soyadı</i>	E-mail <i>E-Posta</i>	Signature <i>İmza</i>	Date <i>Tarih</i>
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)</i>	
--	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya asıl olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanımı dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kamutanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: <i>Sorumlu Yazar;</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....